

RÉVÉSZ BÉLA

A magyar – román viszony problématörténetéből az 1980-as években

Miközben valószínűlten, hogy Kádár bátorítaná a magyar területi követelések újjáéledését Erdélyt illetően, az, hogy a románok elmulasztják az erdélyi magyar kisebbség sorsának oly mérvű javítását, amely Budapestet kielégítené, – kétségtelenül a két ország közötti feszültség fennmaradásához és esetleg erősödéséhez fog vezetni. A Szovjetunióknak ugyan feltehetően szintén érdeke a helyzet további romlásának elkerülése, de kísértést érezhet arra, hogy a magyarokknak az erdélyi kisebbség miatti aggodalmát a románokra gyakorolt nyomás fokozására használja fel.

(Angol hírszerzési jelentés, 1978)

Magyarország a nyolcvanas évek derekáig menekülteket adott a világnak; 1987-től viszont már maga fogad menekülteket. 1988 és 1995 között több, mint 130 ezer menekültet vettek nyilvántartásba az országban. Ennél is sokkal több lehet azoknak a száma, akik Magyarországra jövet magánszemélyeknél kerestek támogatást, és egyáltalán nem jelentkeztek be a hatóságoknál. A menekültkérdés a hazai és nemzetközi közvélemény számára elsősorban román-magyar konfliktusnak tűnt: Magyarország és Románia között illetve a magyar kisebbség és a Ceaușescu-i diktatúra között. „Az utóbbi időben, főképpen a magyar nemzetiségűek hátrányos megkülönböztetése miatt és az életviszonyok rosszabbodása miatt növekszik azoknak a legálisan vagy illegálisan hazánkba érkező – döntő többségben magyar nemzetiségű – állampolgároknak a száma, akik nem szándékoznak visszatérni a Román Szocialista Köztársaságba”.¹ A román-magyar relációban jelentkező okok között az első helyen az 1987-ben megkezdődött ún. terület- és településrendezési program – hivatalos román szóhasználatlall „szisztematizálás”, a magyar köznyelvben „falurombolás” – állt. Emellett a Ceaușescu-i diktatúra emberi jogokat sértő gyakorlata játszott jelentős szerepet, amely a magyar, német és zsidó kisebbség vonatkozásában az etnikai diszkriminációval is párosult. Nem elhanyagolható tényezője volt a migrációs motívumoknak a gazdasági és szociális gondok sokasága sem. A román

¹ A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok ügyeivel foglalkozó Állami Tárcaközi Bizottság tájékoztatója a fővárosi valamint megyei tanács vb-titkároknak a Magyarországon tartózkodó és hazatérni nem kívánó külföldi, elsősorban magyar nemzetiségű román állampolgárok helyzetének rendezésével kapcsolatos tanácsi feladatokról. 1988. április 14. MSZMP KB KAO. MOL M-KS 288. f. 31/21. ö. e.

állampolgárok beáramlása a magyar belügyi szervek részéről határ- és igazgatásrendészeti, köz- és állambiztonsági lépéseket igényelt, miközben „testvérpárt”-közi tárgyalásokra éppúgy szükség volt, mint diplomáciai, nemzetközi politikai és jogi megoldásokra. A migrációs folyamat bonyolult problémakörének vizsgálata során általában a román kivándorlási engedéllyel érkezők, a visszatérni nem kívánó beutazók és – a legnagyobb publicitásban részesülő – „zöldhatáros menekülők” kerültek a figyelem középpontjába. Voltak olyan személyek, csoportok is, akik valamely külföldi magyar képviselőten igyekeztek segítséget kérni Magyarországra településükhöz. A kényes helyzet részesei így a Magyarország – Románia – menekültek konfliktusba bevonták a külképviseletet fogadó országot is, amely akaratán kívül kényszerült mérleg nyelve szerepét betölteni. Az eseteket különböző eszközökkel, módszerekkel kívánták megoldani, több-kevesebb sikerrel. Az ügyek egy további típusa azonban – diplomáciai, illetve operatív-állambiztonsági titkosságuknál fogva – mindmáig ismeretlen.

A problémátörténet a politikatörténet területéhez tartozó témakörök kutatásának, elemzésének olyan módja, amely történeti korokon átvéve vizsgálja egy-egy jelenség alakulását. A narratív típusú kutatásokkal ellentétben a problémátörténet értelmező, elemző, összehasonlító módon világít meg egy adott történeti kérdéskört, kiemelve azt a történeti spektrum egészéből. A problémátörténeti megközelítéssel vizsgált politikatörténeti kérdéseket sokszor aktuális, jelenkori indítékok vetik fel. A magyar-román viszonyt is gyakorta használták fel hisztériakeltésre, és a XX. században, de a XXI-ben is sokan anélkül mondtak, mondanak róla véleményt, hogy figyelembe vennék az elérhető tényanyagot. Pedig Lukács György ismeretelméleti fejtegetései szerint a dialektikus módszert – bármiről legyen is szó – mindig ugyanaz a probléma foglalkoztatja: a történelmi folyamat totalitásának megismerése. Ezért számára az „ideológiai” és „ökonómiai” problémák elvesztik egymással szemben kölcsönösen merev idegenségüket, s átcsapnak egymásba. Ezzel „a problémátörténet valóban a problémák történetévé válik”.² A következőkben az 1980-as években elemezni kívánt magyar-román kapcsolatok bonyolult problémakörének vizsgálata során három jellemző mozzanatra kívánja felhívni a figyelmet a tanulmány korabeli dokumentumok értelmező elemzése alapján: 1. a településrendezési program magvalósításának román politikai és titkosszolgálati eszköztárára, 2. a magyar-román határon történt „eseményekre”, valamint 3. a menekült-kérdés rendkívüli ügyeinek néhány egyedi kezelési technikájára.

1. Feszültségek – megoldások nélkül

A tömeges migrációt, mint biztonsági kihívást elsősorban a közbiztonságot veszélyeztető tényezők között vizsgálják a biztonságpolitikai kutatások.³ Az emberek szabad, országok közötti áramlása a „vasfüggöny” megszűnése óta természetes dolog, miközben a migráció biztonsági jellegű válságok oka is lehet. A tömeges méretű migráció ugyanis leterhelheti az adott ország gazdasági és szociális kapacitását, infrastruktúráját. Emellett lehetővé teszi a nemkívánatos elemek beszivárgását is, amely nem csak a fekete munkaerő-piacot, a pénzmosást, a szervezett bűnözést, a fegyverkereskedelmet érintheti, de

² LUKÁCS GYÖRGY: *Rosa Luxemburg, a marxista*. In: *Történelem és osztálytudat*, Magvető Kiadó. 1971. 267. p.

³ DEÁK PÉTER: *A biztonság fogalmi és tartalmi megközelítései, új értelmezései*. In: uő. (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Osiris, Bp., 2007. 17. p.

megnyithatja a csatornát a radikalizmus, az extrémizmus, a politikai erőszak irányába is. Mindezek azonban azt is jelzik, hogy a migrációnak a közbiztonsági veszélyeken túl a biztonság egyéb – politikai, gazdasági – szintjein játszott szerepét is indokolt megvizsgálni.

Magyarországon 1947–48 után a legális és az illegális migráció kérdését alapvetően állambiztonsági problémának tekintették – mint az egész szovjetizálódó Kelet-Európában. Az osztályharc éleződésének időszakában az ideológiai érvelés igen egyszerű volt: a népi demokráciát csak a (politikai) bűnözők kívánják elhagyni, az ideérkezők nagy része viszont eleve kémgyanús személy⁴. Jellemző volt, hogy a még 1921-ben létrehozott Magyar Kivándorlókat és Visszavándorlókat Védő Iroda⁵, amely 1945 után a betelepültek ügyeivel is foglalkozott 1948. június 15-én beszüntette működését⁶, bár formálisan néhány jelentéktlenebb ügy intézése a Magyarok Világszövetségéhez került.⁷ Az sem véletlen, hogy a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 4353/1949/268./M.T. sz. rendelete alapján a „Határrendőrség” szervei a Honvédelmi Minisztérium szervezetéből kiváltak és az Államvédelmi Hatóság kötelékébe mentek át⁸. Ráadásul a Határőrség Főparancsnoksága a Belső Karhatalommal szervezetileg egyetlen főosztályt alkotott.⁹ Erre az időszakra esik a déli és a nyugati határszakaszon a totális határőrizeti rendszer kiépítése.¹⁰ A külföldre utazás korlátozásaira utal, hogy Magyarországon 1953-ig nem található adat arra, hogy bárkinek is a külföldre vándorlását engedélyezték volna¹¹. A hivatalos politikai érvelés szerint a népi demokratikus rendszerben megszűntek azok az okok, amelyek a kivándorlást indokoltá tették volna, tehát az ilyen népmozgással már nem is kell számolni.¹² Az egyes személyek vonatkozásában pedig az állambiztonsági érdek azt parancsolta, hogy „az imperialisták háborúra uszító és ellenforradalmi mesterkedése közepette” fokozott éberséggel ellenőrizze az országba beutazó (cekekély számú) külföldi állampolgárt. Különös veszélyt jelentettek azok az elemek, akik az ország határát tiltott módon, „a határbiztonsági szervek éberségének kijátszásával igyekeznek átlépni”.¹³ A szovjet büntetőpolitikai minta nyomán más

⁴ Demokratikus rendőrségünk öt éves. Magyar Rendőr. 1950. január 15. 4. p.

⁵ 44.700/1921. BM. sz. körrendelet.

⁶ 463.231/1948. BM. sz. rendelet.

⁷ JENES MARGIT: *A Magyar Kivándorlókat és Visszavándorlókat Védő Iroda 1945–1948*. MOL XIX-B-7.

⁸ 255.100/Eln. ÁVH Vezető Parancsa 1949. évi december 30-án. Belügyminisztérium Központi Irattár (továbbiakban: BM KI) Parancsgyűjtemény (továbbiakban: Pgy.) 1949. 12. doboz (továbbiakban: d.)

⁹ BORECZKY BEATRIX: *Az Államvédelmi Hatóság szervezete. 1950–1953*. Trezor. 1. Történeti Hivatal, Bp., 1999. 99. p.

¹⁰ 1950-ben a déli, majd 1952-ben a nyugati határszakaszon is 15 km-es határőrzetet, ezen belül 500 és 50 m-es határsávot hoztak létre, amelyekbe csak rendőrségi, illetve határőrségi engedéllyel lehetett belépni. Az 50 m-es határsávba csak határőrök mehettek be. A Nyugati határszakaszon a határvonal mellett négyzet alakú rendszerű, szögesdrótból készült műszaki zárat építenek ki. Délen és Nyugaton is gyalogsági aknamezőt építenek ki az államhatár mentén 318 km hosszúságban. Az aknamezőt a déli határszakaszon 1956-ban felszedték, de Nyugaton 1957-ben újra telepítették. A déli határőrzetet 1965-ben, a nyugati 1969-ben szűnt meg. Az aknamező felszedése 1971-ben fejeződött be. Lásd: CSAPODY TAMÁS: *A gyalogsági aknák Magyarországon*. Fundamentum. 2000. 2. sz.; továbbá OKVÁTH IMRE: *A „háborús készülődés” időszaka 1948–1953*. In: uő. *Bástya a béke frontján. Magyar haderő és katonapolitika, 1945–1956*. Aquila. Bp., 1988.

¹¹ 1953-ban 153 fő kivándorlását engedélyezték. Tóth Péter Pál: *Népességgmozgások Magyarországon a XIX. és a XX. században*. In: *Migráció és Európai Unió*. SZCSM, Bp., 2001. 35. p.

¹² Lásd: SZÁNTÓ MIKLÓS: *Magyarok a nagyvilágban*. Kossuth, Bp., 1984.

¹³ Kádár Miklós (szerk.): *Büntetőjog (különös rész)*. ELTE ÁJTK, Bp., 1953. 87. p.

kelet-európai országok is – szinte szó szerint – azonos módon szabályozták a határvédelemmel kapcsolatos tényállásokat.¹⁴

A mélységi elhárítás követelményeinek megfelelően a határőrség működési területe a határvonaltól számított 15 kilométeres sávra terjedt ki. Ezen a területen belül a határőröket a határsértők vagy gyanús személyek felfedése esetén mindig szolgálatban lévőnek kellett tekinteni, így kötelesek voltak a határsértőket elfogni, és átadni a rendőrségnek.¹⁵ A határőrizet feladatainak operatív biztosítását a határőrség felderítő szervei látták el. Feladatuk az operatív és nyílt eszközök felhasználásával a társadalmi kapcsolatok, a polgári lakosság segítségével felderíteni a határőrizetre veszélyes személyek felderítését. A határrend biztosításának szabályozása általában a szomszédos állam politikai jellegének figyelembe vétele nélkül, egységesen történt. A határőrség hálózatépítése azonban különbséget tesz a „nyugati viszonylat” illetve a „déli és baráti határviszonylat” között. Utóbbi esetben az ügynökséget a kifelé irányuló határsértések felderítése mellett főleg az idegenforgalommal kapcsolatos, befelé irányuló határsértők felderítésére foglalkoztatták. Nem zárták ki – bár elsősorban nyugati relációban szorgalmazták – az ügynökség határon túli foglalkoztatásának, felderítési feladatok végrehajtásának lehetőségét sem. A hatékonyabb együttműködés érdekében a határmenti megyék állam-biztonsági és határőr kerületi operatív szervei évente együttműködési tervet készítettek.¹⁶

A totális határőrizeti rendszer kiépítése (és a vonatkozó büntetőjogi szabályozás) természetesen nem akadályozta meg, csak megnehezítette az államhatár illegális átlépését. Politikai okokból 1949 után jelentős számú görög, 1973-ban pedig chilei állampolgár menekült hazánkba, de ezt leszámítva Magyarország e tekintetben szinte fél évszázadon keresztül kibocsátó ország volt. A legális és illegális kivándorlásra vonatkozóan 1945-öt követően nincsenek pontos adatok.¹⁷ A különböző iratok és becslések alapján valószínűsíthető, hogy 1945 és 1956 között mintegy százezren hagyták el illegálisan az országot, miközben a legálisan távozók száma összesen nem érte el a tizenötezeret. Az 1956-57-es 170 ezres kivándorlási hullámot követően a legális kivándorlók száma a rendszerváltásig 1500-2500 között állapodott meg, az illegálisan távozóké pedig 3-500 között változott.¹⁸ Az 1960–1980-as években többen vándoroltak ki az országból, mint be az országba, évente egy-kétezer fő vándorolt be.¹⁹ Utóbbiak körében a nyolcvanas évekig elenyésző volt az illegális migráció. 1960 és 1987 között a keleti határon elköve-

¹⁴ Lásd: Büntető Törvénykönyv. Hivatalos szöveg. Összeállította az Igazságügyminisztérium és a Román Népköztársaság Államügyészségének munkaközössége. Tudományos Könyvkiadó. Bukarest, 1956. 320–322. szakasz.

¹⁵ Határőrizeti Szabályzat. BM 7. sz. parancs. 1958. február 20. BM KI Pgy. 1958. 10-21/7/58. sz.

¹⁶ A BM Határőrség felderítő szerveinek feladatai. BM 014. sz. parancs. 1969. augusztus 6. BM KI Pgy. 1969. 10-21/14/69. sz.

¹⁷ Ennek csak részben magyarázata az, hogy Államvédelmi Hatóság 1951-1953 közötti iratai az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában nem érik el a két iratfolyómétert sem. Lásd: BARÁTH MAGDOLNA: *Iratkezelés és selejtezés*. In: A Szakértői Bizottság jelentése 2007–2008. h. n., d. n. 131. p.

¹⁸ A „külföldre szökés” büntetést elkövetők az 1961-es BTK elfogadása óta nem államellenes, hanem „politikai jellegű bűncselekményt” elkövetéséért vonták felelősségre. Utóbbi nem a büntetőtörvénykönyv IX. fejezete szerinti, állam elleni bűntettek valamelyikét valósították meg, hanem a XII. fejezetben szabályozott valamely közbiztonság és közrend elleni tényállást. Lásd: Az állam elleni és politikai jellegű bűncselekmények és elkövetői számának alakulása, a bűncselekmények okai az elmúlt tizenegy év tapasztalatai alapján. BM III/1. Osztály, 1974. március 3. 16. p. BM KI Pgy. 1974. 34-67/74. sz.

¹⁹ HARCSA ISTVÁN: *A vándorlás (migráció)*. In: Kollega Tarsoly István (főszerk.): Magyarország a XX. században. II. Babits Kiadó, Szekszárd, 1997. 221. p.

tett határsértések száma minden évben alatta maradt az ötszáz főnek²⁰ de a Romániából történő legálisan betelepültek száma sem haladta meg 1987-ig az évi tízezret.²¹

A nyolcvanas évek közepétől megváltozott a helyzet. Miközben gyorsan csökken a kivándorlók száma, gyorsan növekedett a Magyarországra legális vagy illegális úton érkezett és itt letelepedni kívánó külföldi (elsősorban romániai, de nem kizárólag magyar nemzetiségű) állampolgárok száma. A második világháború óta tartó tendencia fordulópontja 1987/1988-ban következett be. 1987-ban a legális (1476) és illegális (4923) kivándorlók száma a bevándorlókéhoz képest még közel négyezer fős többletet (népességfogyást) mutatott, 1988-ban a vándorlási különbözet már nyolcezer fős pozitívumot mutat (12 788 bevándorló jutott 4864 fő kivándorlóra). Ettől kezdve a vándorlási különbség egyetlen időszakban sem mutatott negatív arányokat²². Feltűnő adat, hogy a „keleti viszonylatban” elkövetett illegális határátlépések száma már megközelítette a hétezezret (6854) és egy eset kivételével minden esetben elfogással végződött a határsértés.²³

Annak, hogy közkeletűen „romániai menekültek”-nek nevezett migrációs csoport ki-tüntetett figyelmet vívott ki magának, a jelenség összetett voltával is magyarázható. A két, ugyanazon (kommunista) szövetségi rendszerhez tartozó ország között egyre feszültebbé váló nemzetközi, (párt)politikai és ideológiai diszkrepanciák a politikai vezetői szférán túl is állandósították a polémiát. A sajtó, a történettudomány, vagy a Magyarországon formálódó többpártrendszer éppúgy részese lett a két ország közötti, változó hevességgel dúló vitáknak, mint ahogyan nemzetközi szinten is támogatókat kívántak szerezni a szembenálló felek. Ebben a helyzetben a legkülönbözőbb értelmezések, adatok és érvelések láttak napvilágot a Romániából Magyarországra távozók számát, döntéseik céljait és motívumai illetően. Az alapképlet látszólag egyszerű: a zsarnokság felől mindig a szabadság felé tart a menekülők útvonala. A különböző migrációs okok között azonban csupán annyi az azonosság, hogy valamely csoport kényszerből hagyja el lakóköznyezetét: „a kényszerek között tarthatjuk számon a politikai üldözést, a nemzetiségi vagy faji diszkriminációt, a katasztrófákat, a háborúkat és fegyveres konfliktusokat, végül a munkanélküliséget, a gazdasági vagy szociális ellehetetlenülést”.²⁴ Románia vonatkozásában a tárgyalt időszakban nyilvánvaló leegyszerűsítés lenne a politikai motívumot kizárólagossá tenni. Igaz, hogy a Romániából érkezett menekültek elsősorban a „demokrácia hiányára, a terrorra, a lakosság szinte teljes egészét átfogó besűgőhálózatra”, a nemzetiségi sérelmekre (a „falurombolásra”) panaszkodtak²⁵, de a hivatalos propaganda híresztelése ellenére köztudott volt, hogy Romániában a lakosság többsége – nem csak az európai átlaghoz, de a magyarországi viszonyokhoz képest is –

²⁰ Kimutatás a határőrizeti eredményekről. A belügyminiszter előterjesztése az MSZMP Politikai Bizottságához a határőrizet hosszú távú feladataira. 1989. február. 3. sz. melléklet. MOL M-KS 288. f. 5/1054. ö. e.

²¹ A Magyarországra bevándorló román állampolgárok számának alakulása éves lebontásban. HORVÁTH ISTVÁN: *A romániai magyar kisebbség Magyarországra irányuló mozgása*. Korunk 2002 február. 8. sz. táblázat.

²² Az adatokat lásd: TÓTH PÁL PÉTER: *Haza csak egy van? Menekültek, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988-1994)*. Püski. Bp., 1997. 65. p.

²³ Kimutatás a határőrizeti eredményekről. A belügyminiszter előterjesztése az MSZMP Politikai Bizottságához a határőrizet hosszú távú feladataira. 1989. február. 3. sz. melléklet. i. m.

²⁴ JUDIT TÓTH: *When an emergency has come to stay – The birth of the refugee administration in 1988-1989*. Regio, Bp., 2008. 98. p.

²⁵ KENDE PÉTER: *Romániai menekültek Magyarországon*. Külpolitika, 1989. 2. 95–96. p.

nagyon alacsony, és folyamatosan romló életkörülmények között élt.²⁶ A továbbiakban elsősorban mégis a politikai motívumokra lesz tekintettel a tanulmány, hiszen ennek meghatározó szerepe volt nem csupán a romániai állampolgárok távozási szándékában, hanem a magyar állam, a belügyi szervek intézkedéseit illetve a közvélemény befogadási hajlandóságát illetően is.

A határon túli magyar nemzetiségi problémák a Kádár-korszak szinte egészében – a rendszer legitimáció-deficitjével kapcsolatos egyéb kérdések mellett – tiltott téma volt. A pártvezetés nemzetközi politikai, internacionalista és testvérpárti kötöttségei tabusították, egyben monopolizálták a problémakör értelmezését. Így ennek „szabad” megbeszélése az illegális ellenzéki diskurzusokba szorult vissza, illetve nagy kommunikációs lehetőséghez juttatta ennek napirenden tartásával a nyugati magyar emigrációt, és a külföldi magyar nyelvű rádiókat, orgánumokat.

Az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztálya által összehívott főszerkesztői értekezletek egyben a sajtó pártirányításának az alapformáját is jelentették.²⁷ Havonta egyszer tartottak főszerkesztői értekezleteket, ahol a várható események publikálhatósága, majd általában az elmúlt periódus munkájának elemzése is szóba került. Nem véletlen, hogy éppen az Erdéllyel foglalkozó „problematikus írások” kapcsán függesztette fel 1978-ban a pártvezetés ezt az egyébként „hatékonyan” működő „utólagos cenzúrát” és írta elő, hogy a határokon túli magyarok helyzetével foglalkozó írások „átmenetileg” csak előzetes konzultáció után jelenhetnek meg (azaz ezeket be kellett mutatni a KB Agitációs és Propaganda Osztályának). A konkrét intézkedésnél azonban fontosabb a főszerkesztői értekezletre készült előterjesztés, amely elvi érteleme összegezte a kérdés sajtóbeli interpretálásának követendő szempontjait²⁸:

- a nemzetiségi kérdést bárhol a világon csak a szocializmus tudja megoldani; nincsen más recept;
- a nemzetiségi kérdés megoldásának lényegi feltétele, hogy a népek, az országok között jó viszony legyen; (a romániai magyarok helyzetének csak árt, ha feszült a magyar–román viszony);
- úgy kell bánnunk a témával, hogy ne ártsunk önmagunknak (az elszigetelődés veszélye), ne ártsunk a határokon kívül élő magyaroknak;
- számunkra a nemzetiségi kérdés nem területi kérdés;
- az ellenséges, fasiszta emigráció, amely most különösen veri a dobát az erdélyi magyarok ügyében – nekünk éppúgy ellenségünk, mint a Román Szocialista Köztársaságnak és a Romániában élő magyaroknak;
- mindent összevéve: az internacionalizmus alapján állva törődünk a határokon túl élő magyarok sorsával.

²⁶ Akár tragikomikusnak is nevezhető annak a húsz év körüli házaspárnak az esete, akik otthon hagyva hat hónapos csecsemőjüket azzal indokolták Magyarországra menekülésüket, hogy „itt van videjő”. Forró Tamás és Havas Henrik interjúja Péntes Margit századossal, a Hajdú-Bihar Megyei Rendőr-főkapitányság igazgatási osztályának megbízott vezetőjével. Arad után – ki tudja, merre? Háttér, Bp., 1988. 78. p.

²⁷ HEGEDŰS ISTVÁN: *Sajtó és irányítás a Kádár-korszak végén*. Médiakutató. 2001. 1.; PÖR EDIT: *A Kádár-rendszer sajtópolitikája, 1963-1979*. In: Zárt, bizalmas, számozott II. Irodalom-, sajtó- és tájékoztatáspolitikai 1962–1979. Orosi. Bp., 2004.

²⁸ MOL M–KS 288. f. 22178/25. ő. e.

Ugyanebben az évben, ugyanennek a kérdésnek egy legalább ilyen titkos, de gyökeresen eltérő értelmezése is megszületett. Ekkoriban a Belügyminisztérium a Hírszerző Csoportfőnökség III/I-1. Osztálya feladatkörébe tartozott az Amerikai Egyesült Államok és a nemzetközi szervezetek elleni hírszerzés. A hazai hírigények kielégítésére alkalmas pozícióik sikeres kialakításának egyik bizonyítéka annak az iratnak a megszerzése és gyors hazajuttatása, amelyet a NATO belső dokumentumai között tartottak számon. 1978. április 18-án a NATO Politikai Bizottságának ülésére a brit delegáció feljegyzést készített a romániai magyar kisebbség helyzetéről.²⁹ Alig két hónappal később a belügyminiszter a feljegyzés fordítását már eljuttatta Kádár Jánosnak, illetve a Politikai Bizottság öt tagjának.

1. A romániai magyar kisebbség – amely főként Erdélyben él – Európa egyik legnagyobb kisebbségi népcsoportja. A romániai népszámlálás eredményei szerint a 21,5 millió összlakosságból 1,7 millió a magyar eredetű lakosok száma. Emigráns magyar források a magyar kisebbség létszámát 2,5 – esetleg 3 millióra becslik.

2. Erdély mind Magyarország, mind Románia számára nagy történelmi jelentőséggel bír. A románok számára az ókorban élt őseik hazáját jelenti. A magyarok a 13. századtól, történelmük nagyobb részében közvetve vagy közvetlenül uralták Erdélyt. 1867-től az első világháborúig a románok nagyon sokat szenvedtek a magyar nacionalizmustól és az asszimilációra irányuló erőszakos kísérletektől. A románok – Erdély egy részének a második világháborúban a magyarok által történt megszállására tekintettel /bécsi döntés, 1940. augusztus/ – feltehetően attól félnek, hogy a magyarok egyszer ismét követeléssel lépnek fel Erdélyt illetően.

3. Az 1950-es évek végén a régi kolozsvári magyar egyetemet beolvasztották a román egyetembe a magyar kisebbségre nehezedő nyomás részeként, amely nyomást kisebb vagy nagyobb mértékben azóta is gyakorolják. Feltehetően Kelet-Európa egyéb, – a rendszerekkel szembenálló – mozgalmaitól felbátorítva, a magyar kisebbség néhány tagja az elmúlt években nyílt tiltakozásba kezdett. E tiltakozás első megnyilvánulása – amelyre a Nyugat felfigyelt – az ún. „Lázár dokumentum” volt, amelyet állítólag – álneven – egy erdélyi magyar írt.³⁰ Ez a dokumentum beszámolót tartalmaz a magyarok múltjáról Erdélyben, részvételükről a román szocializmusért a két világháború között folytatott harcban és végül leírja jelenlegi helyzetüket. Bár nagyon valószínű, hogy ezt az okmányt 1976 előtt írták, Nyugaton csak 1977 márciusában került nyilvánosságra. Többségükben erdélyi származású, vagy onnan átköltözött magyar értelmiségiek egy budapesti csoportjának valamilyen módon sikerült hozzájutnia ehhez a dokumentumhoz, így az ismeretes volt Magyarországon még a Kádár és Ceaușescu között, 1977 júniusában a magyar-román határon lezajlott találkozás előtt.

²⁹ A magyar kisebbség helyzete Romániában: újabb megpróbáltatások. Benkei András tájékoztatója a NATO-jelentésről 1978. június 1. BM KI miniszteri iratok 1978/96. 1-a-776.

³⁰ A Párizsi Irodalmi Újság 1977 március-áprilisi száma mellékletében leközli a Jelentés Erdélyből című tanulmányt, melyet Lázár György álneven Tóth Sándor kolozsvári filozófia professzor és Tordai Zádor budapesti filozófus állított össze. A nyugati média hamar fölfigyelt a jelentésre. Például a Le Monde 1978. május 5-i száma ismerteti, majd jórészt a jelentés alapján készül el a Minority Rights Group kiadásában Schöpfung György jelentése. 1979-ben megjelent a Witnesses to Cultural Genocide. First-Hand Reports on Romanias Minority Policies Today című kötetben, melyet New Yorkban az American Transylvanian Federation Inc. és a Committee for Human Rights in Rumania kiadásában, Schöpfung György előszavával. Lásd: TÓTH SÁNDOR: *Jelentés Erdélyből*. II. Párizsi Magyar Füzetek 13. 1989. Bevezető. 5–16. p.

[...]³¹

6. A magyarok főként az oktatás „elrománosítását” bírálják, mivel attól tartanak, hogy az nem csupán a magas képzettségeket igénylő munkakörökben fogja minimálisra csökkenteni a magyarok alkalmazását, de fokozatosan veszélyezteti a jellegzetes magyar kultúra létét Erdélyben. Ceaușescu elnök nemzetiségi politikája a román nacionalizmus terméke, amely mind külpolitikájának, mind egy erős központosított nemzeti állam létrehozására irányuló belpolitikájának lényegét képezi. Ceaușescu, a Magyar Nemzetiségű Munkások Tanácsához intézett március 15-i beszédében azt mondta, hogy a nemzetiségi problémákat osztály-szemponatok alapján kell vizsgálni, és hogy Romániában, amennyiben „megkülönböztetések történtek, azok alapjai nem nemzetiségi, hanem osztályérdekek voltak”.

7. Kádár is beszélt a nemzetiségi problémák szocialista eszközökkel történt megoldásáról. Egy, a múlt évben a Frankfurter Rundschau-ban megjelent interjúbán Kádár kijelentette: „A XX. században a nemzetiségi kérdést nem lehet XIX. századi módszerekkel megoldani. A kisebbség sorsa nem választható el a többség sorsától. A nemzetiségi kérdés is egyike azoknak, amelyek a szocializmusban nyernek végső megoldást, annak a ténynek alapján, hogy a szocializmus szabad fejlődést biztosít az egész társadalomnak, így azon belül a kisebbségnek is. A ma Európájában a nemzetek és a nemzeti kisebbségek sorsa nem oldható meg a múltbeli dicsőség felidézésével, csak a történelem adta leckék helyes alkalmazásával”. Ez az utolsó mondat értelmezhető úgy is, mint a Magyarországon élő magyarokhoz intézett figyelmeztetés, vagy felfogható a románoknak tett szemrehányásként, vagy mindkét módon. Kádárnak, miközben valószínűleg aggodódik az erdélyi magyarok sorsa miatt, óvatosan kell eljárnia, ha nem akarja ösztönözni a nacionalizmus és irredentizmus újjáéledését Magyarországon.

8. Kádár – a nyilatkozat szerint – Ceaușescuval való múlt évi találkozása során egyetértett azzal, hogy a kisebbségi kérdések korrekt megoldása mindkét országban része a szocializmus építésének, ugyanakkor elismerte, hogy a probléma megoldása az érintett országra tartozik, annak belügye. A találkozás során megegyezés jött létre a kishatárforgalom kérdésében, valamint konzulátus felállításáról Kolozsvárott /a magyarok régi vágya/ és román konzulátus létesítéséről Debrecenben: Mindazonáltal Magyarországon nem szűnt meg teljesen a nyugtalanság az erdélyi magyar kisebbség sorsát illetően. Illyés Gyula, a nagy tekintélyű magyar író decemberi és januári a Magyar Nemzetben megjelent igen erőteljes hangú cikkeiben hívta fel a figyelmet az erdélyi magyarságra nehezedő nyomásra. Amikor Stefan Andrei – akkor a párt külügyekkel foglalkozó titkára – februárban látogatást tett Magyarországon, feltehetően megvitatásra került ez a kérdés is, de a két ország sajtójában megjelent szűkszavú közleményekből ítélve jelentős előrehaladás nem történt e téren.

9. Miközben valószínűtlen, hogy Kádár bátorítaná a magyar területi követelések újjáéledését Erdélyt illetően, az, hogy a románok elmulasztják az erdélyi magyar kisebbség

³¹ A dokumentum a továbbiakban – mint aktuális információval – Király Károlynak a Román KP Központi Bizottsága és az országgyűlés korábbi tagjának, a Romániai Magyar Nemzetiségű Munkások Tanácsa alelnökének román vezető személyiségekhez írt leveleivel foglalkozik, melyben Király Károly mélyszégyen aggodalmát fejezte ki a román kormányban a magyar kisebbség erőszakos beolvasztására irányuló kísérletei miatt. Királyt arra kötelezték – írja a jelentés –, hogy „Tirgu Muresből [Marosvásárhely], egy többségében magyar lakta városból, költözzék át Karánsebesre, ahol egy börtöngyár igazgatásával bízták meg”. A teljes szöveget lásd: RÉVÉSZ BÉLA: *NATO dokumentum a romániai magyar kisebbség helyzetéről*. ArchivNet 2005. 1. <http://www.natarch.hu>

ség sorsának oly mérvű javítását, amely Budapestet kielégítené, – kétségtelenül a két ország közötti feszültség fennmaradásához és esetleg erősödéséhez fog vezetni. A Szovjetunióknak ugyan feltehetően szintén érdeke a helyzet további romlásának elkerülése, de kísértést érezhet arra, hogy a magyaroknak az erdélyi kisebbség miatti aggodalmát a románokra gyakorolt nyomás fokozására használja fel.

A NATO-jelentés arról tanúskodik, hogy az angol hírszerzés pontosan összegezte Magyarország és Románia hagyományos nemzetiségi konfliktusainak előzményeit, illetve ennek aktuális (hetvenes évekbeli) problémáit, és korrekt módon továbbította mindezeket a NATO egyik legfontosabb tanácskozó testülete számára. Fontos az a megközelítése, amely a magyar kisebbség fokozódó és egyre nyíltabb tiltakozását Kelet-Európa más, rendszerellenes mozgalmával hozta összefüggésbe. A hírszerzés legális és illegális csatornáinak felhasználása nyomán végül olyan előterjesztés készült, amely tárgyyszerűen tudta bemutatni a két ország közötti feszültségeket, az azok megoldására tett felemás kísérleteket, még akkor is, ha a hiteles dokumentumok mellett a hírszerzéseken alapuló információkra is támaszkodtak. A két fenti dokumentum következésének időbeni egybeesése mellett meglepő egy további, ténybeli azonosság: mindkétben felbukkan Illyés Gyula neve, illetve a Magyar Nemzet 1977. karácsonyi számában megjelent cikkére való hivatkozás. Igaz, míg az MSZMP APO „problematicus írás”-nak aposztrofálja, addig a NATO-jelentés a „nagy tekintélyű magyar író” „igen erőteljes hangú cikké”-ra utal. A Jelentés utóéletéről nincsenek további adatok. Kádár János minden további megjegyzés nélkül láttamozta az anyagot, amelynek kritikus megállapításai a következő évtized során mind érvényesebbé váltak.

2. Belügyekbe való beavatkozás vs. nemzetközi jogvédelem

A háromkötetes Erdély története³² 1986-os megjelenése után a már korábban sem feszültségmentes magyar-román kapcsolatokat további ideológiai konfliktusok terhelték meg. A történettudományi munkáról a romániai vezetők a legkülönbözőbb módon és eszközökkel igyekezett elhárítani – főként a nemzetközi közvélemény előtt, de belső használatra is –, hogy az „fasiszta, sovinszta, közöttük rasszista tételeket”, a „horthysta terror áldozatainak emlékét sértő és meggyalázó torzításokat és hamisításokat” tartalmaz³³. A kampányban felhasználták a „magyar nemzetiségi dolgozói tanács országos plenárisai”-t is. 1987. február 27-re összehívták az ún. Nemzetiségi Tanácsot, ahol a

³² Erdély története I–III. [főszerk. Köpeczi Béla] I. kötet: A kezdetektől 1606-ig / II. kötet: 1606-tól 1830-ig / 1830-tól napjainkig. Akadémiai, Bp., 1986.

³³ A Times 1987. április 7-én egy fizetett hirdetést jelentetett meg, amely azt állította, hogy a könyv megjelenésével „a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt történelemhamisításra került sor.” Ugyanezzel a címmel jelent meg St. Pascu akadémikus, M. Mușat és Fl. Constantiniu tollából egy angolul is kiadott szöveg, (A Conscientious Forgery of History of Transylvania under the Aegis of the Hungarian Academy of Sciences Romanian News Agency, é. n.), amely felsorolta a román történetírás nézeteit a dáko-román kontinuitásról, az önálló erdélyi vajdaságról, Mihály vajda nemzeti törekvéséről, az 1848–49-es román felkelés jogosságáról a magyar szabadságharcra szemben, a magyar elnyomásról az Osztrák–Magyar Monarchiában s ehhez Marx, Lenin, Tolsztoj és Björnson idézeteket hoztak. A trianoni békeszerződést az erdélyi románság elhatározásaként értékelték, Észak-Erdélyben 1940 és 1944 között a magyarok elnyomását és a zsidók elhurcolását emelték ki, végül kimondták, hogy Romániában megoldották a nemzetiségi kérdést. A kiadványt „revizionista, sovinszta, a Horthy-idők magyar történetírását idéző megnyilvánulásának” tartották. Lásd: KÖPECZI BÉLA: *Erdély története harminc év távlatából*. Kisebbségkutatás. 2006. 1.

nem szakértők is úgy bírálták Erdély történetét, hogy azt nem olvasták és előre elkészített szövegek alapján nyilatkoztak. Itt Ceaușescu kiállt a dák kontinuitás elmélete mellett, szólt a törökök elleni román–magyar együttműködésről, kijelentette, hogy a nemzetiségi kérdést megoldották Romániában és a könyvről azt mondta, hogy „történelemhamisítás”, amely megzavarja a két szocialista ország közötti egyetértést.³⁴

A román politikai vezetés generálta felháborodás azonban csak része volt az egyre határozottabban képviselt nemzetállaminak mondott homogenizációs törekvéseknek. Az RKP X. kongresszusán a főtitkár még az állam megváltozott szerepével indokolta a szintagmát: „Kétségtelen, hogy a kizsákmányoló osztályok felszámolása után, a szocialista társadalom homogenizálási folyamata kibontakozásának megfelelően változik az állam szerepe, módosulnak tevékenységi formái.”³⁵ Nemzetiségi vonatkozásban a nyolcvanas évek közepéig Ceaușescu még használta „az összes dolgozók – románok, magyarok, németek és más nemzetiségűek” fogalomtársítást, de 1984 végén a magyar és a német nemzetiségű dolgozók tanácsának ülésén már a „nemzetiségi különbségek nélkül az összes dolgozók, egész népünk”, „a haza összes honpolgára”, az „együttlakó nemzetiségek” kifejezések váltják fel.³⁶

A kulturális homogenizációs folyamat azonban már jóval korábban megindult.³⁷ 1985 első negyedében megszűntek a Román Rádió nemzetiségi körzeti adói Kolozsvárott, Marosvásárhelyen és Temesvárott, a szerkesztőségeket felszámolták, a mintegy 600 munkatársat elbocsátották. Hasonló sorsra jutott a TV magyar adása is. 1986-tól az erdélyi múzeumok anyagát elszállították Bukarestbe³⁸, a könyvtárakban a magyar könyvek hozzáférhetetlenné váltak az olvasók számára.³⁹ Erdélyben megszűntek a kétnyelvű

³⁴ Lásd: uo.

³⁵ N. CEAUȘESCU: *A Román Kommunista Párt Központi Bizottságának jelentése az RKP tevékenységéről a IX. kongresszus és a X. kongresszus közötti időszakban és a párt jövőbeni feladatairól.* – 1969. augusztus 6. In: Románia a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építésének útján. Politika, Bukarest, 1970. 297. p.

³⁶ Lásd: A Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának feladatairól a XIII. pártkongresszus i határozatok fénycsúszájában. Előre, 1984. december 29.

³⁷ R. SÜLE ANDREA: *Románia politikatörténete 1944–1990.* In: Románia 1944–1990. Gazdaság- és politikatörténet. Atlantisz – Medvetánc, Bp., 1990. 265–269. p.; LIPCSEY ILDIKÓ: *A román nemzetiségi politika négy évtizede.* Külpolitika, 1989. 2. 64–66. p.; *A stratégiai áttörés terve.* In: Tóth Sándor: *Jelentés Erdélyből.* II. Párizsi Magyar Füzetek 13. 1989. 124–133. p.

³⁸ „A Kovászna-megyei párttervezet előkészítése kapcsán Alsó-Csernátonban a helytörténeti múzeum első termét, ahol a legrégebbi helytörténeti emlékek voltak kiállítva – kiürítették, és a megyei múzeum által összeállított – a dákoktól napjainkig, és a Ceaușescu kort bemutató – anyagot helyezték el, Megyei szinten olyan fontosnak értékelték, hogy november 7-én – szombaton – a propaganda titkár a Securitate vezetőjével személyesen ellenőrizte.” Magyar Nagykövetség jelentése, Bukarest 1989. november 10. KÜM TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 76. d.

³⁹ „Románia-szerte felfüggesztették valamennyi magyarországi sajtótermék 1990. évre szóló postai előfizetési lehetőségét. Már az idei év előfizetési lehetőségei is rendkívül szűk keresztszűk voltak, 1989-re még volt lehetőség a politikától és kultúrától teljesen mentes kiadványok, elsősorban szakkönyvek előfizetésére. A magyar sajtótermékekkel kapcsolatos ismert vámprocedúra és a legújabb tiltó intézkedés gyakorlatilag lehetetlenné teszi a magyar betű bejutását Romániába.” Magyar Nagykövetség jelentése, Bukarest 1988. december 7. KÜM TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 76. d.

A sepsiszentgyörgyi „zárt könyvtár” élére közelmúltban Chlef Bogdán francia-román szakos tanárt nevezték ki, 54 éves (a felesége magyar nemzetiségű) aki társai körében magyar gyűlöletéről ismeretes. Chlef legjobb barátja a városi propagandatitkár. Az új könyvtárigazgató legfontosabb feladatul kapta, hogy a könyvtárból és a székely múzeumból a lehető legrövidebb időn belül tüntessen el mindent, ami magyar. Az igazgató ambíciója nem hogy kétséget afelől, hogy megbízatást a legnagyobb igyekezettel teljesíteni fogja. A „nyagtakarítás” csak hetek kérdése.

Magyar Nagykövetség jelentése, Bukarest 1989. február 9. KÜM TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 76. d.

feliratok, utcanevek, 1986-1987-ben az erdélyi városok magyar utcaneveinek többségét románra változtatták. A magyar könyvkiadás 10 év alatt a felére csökkent: 1972-ben még 265 magyar könyv jelent meg, 1980-ban 225, 1987-ben már jóval kevesebb 200-nál. Az 1981-ben megjelent 50 millió példányból mindössze 2 millió volt a magyar, holt számarányuk alapján 4 milliónak kellett volna lennie. A II. világháborút követően még hat önálló magyar színház volt Romániában – 1956-ban ennél is több, hiszen csak Kolozsvárott négy színházi társulat működött –, a nyolcvanas évekre mindössze kettő maradt: egy Kolozsvárott és egy Temesvárott. Tagozattá minősítették a két nagy székelőföldi színházat: a marosvásárhelyit és a sepsiszentgyörgyit. A hetvenes évek végétől az alsó és középfokú iskolák száma 25 százalékra csökkent. A korábbi oktatási törvény szerint 15 tanuló igénye elegendő volt a nemzetiségi osztályhoz, az 1980-as évek elejéig már csak 25 tanuló esetén tanulhattak magyar elemiben és 36 esetén magyar középiskolában. Míg az 1977/78-as tanévben a magyar elemi iskolások 13-14 százaléka tanult magyar iskolákban, az 1980/81-es tanévben 7-8 százalék, 1986-87-ben csak 5 százalék. Megszűnt az az 1956-ban bevezetett gyakorlat, hogy az ország valamennyi egyetemén lehetett magyarul is felvételizni, s hogy 7 hallgató esetén kérhették magyar csoport létrehozását. A Babes-Bolyai Egyetem magyar nyelv és irodalom tanszékén az 1964/65-ös tanévben 32 tanár tanított, 1988-ban 14. Az 1986-87-es tanévben 7 diák végzett a magyar szakon, mivel azonban az állam jelöli ki a végzett tanárok, mérnökök, orvosok munkahelyét, közülük egyre kevesebben jutottak álláshoz Erdély magyar lakta területein. 1985-ben a 22 végzős közül 5 kapott kinevezést Erdélyben, 1987 óta pedig az a gyakorlat, hogy a magyar közép- és felsőiskolát végzetteneket szinte kizárólag románok lakta területeken helyezték el.⁴⁰

A helyzet további elmérgesedéséhez hozzájárultak az 1988 elejétől még csak szálaló, majd fantasztikumában is egyre hihetőbbnek tűnő hírek a később „falurombolás”-ként elhíresült gigantikus vízióról. Románia márciusban bejelentette, hogy a falusi lakosság nagy részét az ún. településrendezési terv keretében az ezredfordulóig városias jellegű agráripari központokba fogják költöztetni. Nicolae Ceaușescu saját bevallása szerint húsz évig érlelt⁴¹ tervének részleteit az elnök-pártfőtitkár 1988 április 29-i beszédéből ismerhette meg a világ. Közel felére kell csökkenteni a falvak jelenlegi (akkoriban mintegy tizennégyezres) számát – jelentette be Ceaușescu a Román Kommunista Párt Politikai Végrehajtó Bizottsága ülésén. Bejelentését a Központi Bizottság soron következő ülése elfogadta, majd májusban a negyven megyei pártbizottság mindegyike

„Kulturális munkatársunk a napokban megbeszélést folytatott A. Pezderka-val, a román fél könyvtárvévéjével, aki elmondta: A román fél semmiképpen sem kívánja a korábban megállapodásban rögzített 500.000 ROL értékű könyvet átadni. Szigorúan saját tájékoztatásunkra átadott egy általa összeállított listát rendelkezéseink állásáról. A listából kiderül, hogy az általunk megrendelt könyveknek még csak egy jelentéktelen részét szállították le, egy része nyomdába van, egy részét még nyomdába sem adták le. Pezderka szerint a román szándék világos: mivel ő nem tudja igényeinket kielégíteni, a reciprocitás alapján csökkenteni fogja magyarországi megrendeléseit.” Magyar Nagykövetség jelentése, Bukarest 1989. december 1. KÜM TUK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 77. d.

⁴⁰ Lásd: A felsőoktatási intézmények nappali tagozatainak végzettségtermelésbe való kihelyezéséről szóló 54/1975. sz. államtanácsi rendelet.

⁴¹ Az RKP KB 1967 októberében fogadta el az ország közigazgatási-területi megszervezésének javítására és a falusi helységek szisztematizálására vonatkozó alapelveket. De hogy ez valójában mit jelent, azt a néptanácsi elnökök 1976 februárjában tartott kongresszusán elmondott hozzászólásában fejtette ki Ceaușescu: „A községek rendezésénél arra törekszünk, hogy csökkentsük a falvak számát, [...] erőteljes központokat építsünk ki, és a fejlődőképes községekbe és falvakba összpontosítsuk a legfontosabb gazdasági és társadalmi tevékenységet.” Idézi: BALÁZS ÁRON: *A romániai falurendezésről*. Külpolitika. 1989. 2. 78. p.

külön-külön is támogatásáról biztosította az elképzelést. A felszámolandó, hozzávetőleg hétezer falu helyén 350 ezer hektáros megművelhető földterületet, illetve közel 500 ipari agrárbiológiai komplexumot akartak kialakítani. Ez mintegy kétezer magyar nemzetiségűek lakta településeket érintett, főként Hargita, Fehér, Bihar, Kolozs, Szatmár és Kovászna megyékben.⁴²

Az első megdöbbenést élénk magyarországi, majd nemzetközi tiltakozás követte. Kormányzati szervek és civil kezdeményezések emelték fel a szavukat a terv ellen. Az Egyesült Államok még február végén bejelentette, hogy megvonja a korábban, különutas politikája miatt kivételes elbírálásban részesült Romániától a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény biztosítását – éppen az emberi jogok érvényesítésével kapcsolatos román magatartás miatt. Az NSZK kormánya a „legnagyobb aggodalommal” fogadta a falvak felszámolásának tervét, hiszen ez az ott élő német kisebbséget is sújtaná. A helsinki záróokmány ellenőrzésével foglalkozó bécsi utótálálkozón több felszólalás megerősítette: a nemzetiségi jogok szavatolása a normális államközi kapcsolatok szerves része, s a bécsi találkozó nem hunyhat szemet az ezzel összefüggő események felett.

A magyar külügyminisztérium már április elején bekérte a Román Szocialista Köztársaság budapesti nagykövetét, s kifejtette: a magyar kormány mélyszéges nyugalansággal értesült arról, hogy Romániában április 3-tól a helységnevek csak román elnevezés szerint használhatók. Emellett kifejtette, hogy a kisebb települések tömeges felszámolása módosítja az ország etnikai képét, s hátrányosan érinti a nemzetiségeket. A tervezett kényszerű lakhely-elhagyás pedig sérti a legalapvetőbb emberi jogokat, ezzel a nemzetiségi falvak ezreit számolják fel, ami gyengíti a nemzeti közösségek összetartozását, hagyományaik megőrzését, ápolását.⁴³ Ebben a helyzetben váratlan bejelentéssel szolgált június közepén, a Munkásörparancsnokok országos találkozójának szünetében Grósz Károly, amikor közölte, hogy nemsokára hivatalos tárgyalásokat folytat a Román Szocialista Köztársaságban⁴⁴. Ezen szándékát még az MSZMP Titkárság 1988. március 28-i ülése hagyta jóvá, amely tudomásul vette a Bukarestből érkező, hivatalos látogatásra szóló meghívását azzal, hogy „a látogatás időpontját diplomáciai úton egyeztessék”⁴⁵. A Politikai Bizottság június 14-i ülésén hozott döntése szerint pedig előbb kerüljön sor a két párt KB külügyi titkárainak megbeszélésére, amelyen áttekintenek a magyar-román viszony valamennyi elemét és majd ezen tárgyalások eredményessége teremthet alapot a kormányfők s a későbbiekben a főtitkárok találkozójának előkészítéséhez⁴⁶.

Mind Budapest, mind Bukarest számára azonban átfirta a tervezett forgatókönyveket a Hősök terén tartott, június 27-i tüntetés. Az 1956 óta elsőként sorra kerülő tömegdemonstráción a 40-50 ezren (a rendőrség szerint 20-30 ezren, a résztvevők szerint százötvenezerrel is többen) tüntettek a romániai falurombolás terve ellen⁴⁷. Másnap a román külügyminisztérium bekérte a bukaresti magyar nagykövetet és közölte vele a román párt- és állami vezetés döntését arról, hogy a kolozsvári főkonzulátus működését azonnali hatállyal megszüntnek tekintik és követelik, hogy a konzulátus személyzete 48 órán

⁴² Lásd: VINCZE GÁBOR: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944-1989*. Teleki László Alapítvány. Bp., 1994.

⁴³ A történetekről csak három hónappal később értesül a nyilvánosság. A külügyi szóvivő, Komoróczy István a román közigazgatási intézkedésekről. Népszabadság 1988. június 7.

⁴⁴ Munkásör-parancsnokok országos találkozója. Népszabadság, 1988. június 13.

⁴⁵ MOL M-KS 288. f. 7/802. 8. e.

⁴⁶ MOL M-KS 288. f. 5/1028. 8. e.

⁴⁷ Hősök tere. '88 június 27. szerk.: Varga Csaba. Eötvös, Bp., 1998.; Ara-Kovács Attila: *Délbáb az utcákon*. Beszélő, 1999. 9.

belül hagyja el Románia területét. A döntést a romániai településrendezési tervek elleni magyarországi tiltakozó megmozdulásokkal indokolták.⁴⁸ Ugyanezen a napon Bukarestben ülést tartott a Magyar Nemzetiségű Román Dolgozók Tanácsa. Az elfogadott nyilatkozat a Ceaușescu-korszak egyik legnagyobb vívmányaként említette, hogy „következetesen biztosítják a teljes honfűi egyenlőséget, megvalósították a dolgozók egyetértését”. Felháborodva utasították vissza a Magyar Népköztársaság egyes köreinek sovíniszta, irredenta, revansista megnyilvánulásait, amelyek „szándékosan eltorzítják a valóságot, befeketítik és ellenségesen szemlélik a román nép által az új szocialista társadalmi rendszer útján elért nagy eredményeket meghamisítják nem csak a jelent, hanem a történelmi múltat is”. Másnap a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága hasonló hangnemben foglalkozott a román-magyar viszonyral.⁴⁹ Ceaușescu kijelentette: „egyes sovíniszta, nacionalista körök azzal a céllal, hogy eltereljék a figyelmet a megoldásra váró problémákról olyan praktikákhoz folyamodnak, amilyeneket még Horthyék sem mertek volna megengedni”.⁵⁰

A feszült helyzetet kialakulásának előzményeit összegezte és értékelte az a Bukarestben készült átfogó jelentés, amelyet a nagykövet a külügyminiszternek terjesztett elő.⁵¹

Nicolae Ceaușescu saját elképzelései nyomán 1986. őszén kaptunk először információkat egy új, átfogó településrendezési tervről, arról, hogy behatárolják a települések beépíthető területét és a megállapított határokon kívül eső ingatlanokat, sőt településeket is fel kell számolni. Az akkori elképzelések szerint a szóban forgó ingatlanokat államosítják, mintegy 20 %-os mértékben kártalanítják a volt tulajdonosokat és részükre a faluközpontokban kialakuló bérházakban biztosítanak lakást, vagy a településhatáron belül, általában a korábbiakhoz képest jóval kisebb területű (mintegy 250 négyzetméter) telket bocsájtanak rendelkezésükre. Ion Dinca miniszterelnök-helyettes fejtette ki Váncsa elvtárs⁵² akkori látogatásakor, hogy ezzel és más módszerekkel pl. felesleges utak megszüntetésével 500 000 hektár területet kívánnak visszaadni a mezőgazdaságnak. Másik cél a falu és város közötti különbségek eltüntetése.

Ezekből az elképzelésekből alakult ki a falurombolási terv, a buldózerpolitika. Az elképzelés megvalósítása a Ceaușescu korszakot történelmi távlatokban kitörölhetetlenül szimbolizáló nagy átalakítások egyik akciója lenne. Az ország évszázados etnikai és földrajzi térképének átrajzolása megítélésünk szerint nincs közvetlen összefüggésben a 70-es évek során Romániában is széleskörűen kidolgozott településrendezési, fejlesztési tervekkel. Akkor szó sem volt a települések felének megszüntetéséről. Ezért nem fogadható el Ceaușescunak az érvelése, miszerint húszéves tervet hajtanak végre.

Az igaz, hogy a korábbi településrendezési terveket sok esetben felrúgták. N. Ceaușescu sokszor helyszíni döntései alapján hajtottak végre rombolást Bukarestben (nem csak az új, kormányzati negyed építése miatt) és egy sor új vidéki városközpont

⁴⁸ Június 28-án bekérte a román külügyminisztérium Szűcs Pál bukaresti magyar nagykövetet és közölte vele a román párt- és állami vezetés döntését arról, hogy a kolozsvári főkonzulátus működését azonnali hatállyal megszüntetik tekintve a követi állása. Szűcs Pál nagykövet feltejtésére Várkonyi Péter külügyminiszternek. Magyar Népköztársaság Nagykövetsége, Bukarest, 1988. december 12. 198/Sz/1988. MSZMP Társadalompolitikai Osztály MOL M-KS 288. f. 22/1989. 22. 6. e.

⁴⁹ Az RKP levele az MSZMP-hez. Népszabadság, 1988. június 30.

⁵⁰ Lásd: Történelmi kényszerpályák - kisebbségi realpolitikák. i. m.

⁵¹ A falurombolási terv jelenlegi állása. Szűcs Pál nagykövet feltejtésére Várkonyi Péter külügyminiszternek. Magyar Népköztársaság Nagykövetsége, Bukarest, 1988. december 12. 198/Sz/1988. MSZMP Társadalompolitikai Osztály MOL M-KS 288. f. 22/1989. 22. 6. e.

⁵² Váncsa Jenő 1980-1989 között mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter (maga is brassói születésű).

kialakítása okán. Elmaradott vidékeken, pl. Moldvában pozitív változást, fejlődést jelentenek az új központok, míg más esetekben Erdélyben a történelmi, nemzetiségi jelleg megváltoztatását segítik elő. Maga a RKP főtitkára is elismerte, hogy „Erdélyben a települések kompaktabbak”.

A nagyszámú települést, ingatlant és embertömegeket érintő falurombolási tervnek – ami világviszonylatban példanélküli – kezdettől fogva voltak negatív nemzetiségpolitikai céljai, illetve felhasználták ilyen célokra, hogy a nemzetiségi vidékeken a román jeleget erősítsék, ill. szétszórják a nemzetiséget, megbontsák kompakt területeiket, évszázados egységüket. Románia térképének Ceaușescu általi átrajzolása mérhetetlen negatív következménnyel járna a magyar nemzetiségre, értékeire, az egyetemes magyar és az európai történelem és kultúra emlékeire nézve. Miután a városok etnikai viszonyait többnyire megfordították az eltelt 70 év alatt a románok javára, egyedül a faluhálózatban maradt meg többé-kevésbé érintetlenül a magyar nemzetiségi lét. Ennek a megbontása, felborítása a legnagyobb veszély. Nem tisztázott például a templomok és a temetők sorsa, amelyek többsége egyházi tulajdonban van. Feltételezhető, hogy egyes műemlék jellegű építmények fennmaradhatnak, másokat az egyház elköltöztethetne. Az egyház azonban nem rendelkezik elégséges pénzeszközzel, így számos műérték elpusztulna, ahogy ez Bukarestben történt. A térképtrajzolással összességében csökkenne Erdély nemzetiségi jellege, hiszen sok falu megszűnne, az új települések, központok pedig uniformizálódnának, jellegtelenné válnának, ahogy az számos erdélyi város esetében már megtörtént.

1986-88 között jó néhány Bukarest környéki faluban folytak rombolások, készültek el gyenge komfortú kis lakótelepek, amelyekbe bekényszerítik az egész lakosságot s az eddigi településeket teljesen felszámolják. Snagov környékén ez év őszén néhány falut már a földdel tettek egyenlővé. A volt tulajdonosoknak saját maguknak kell lebontaniuk volt házaikat, ellenkező esetben fizetniük kell a bontásért. A tömbházlakásokban nem tulajdonosok, hanem bérlők. Ez is sérti az emberi jogokat, nem csak az egész terv erőltetett, kényszerítő volta.

Említésre méltó, hogy a vezető román funkcionáriusok ez év elejéig érzékelhetően nem támogatták a falurombolási tervet, arról csak N. Ceaușescu egy-egy beszédében esett szó. Így volt ez a néptanácsok idén március elején tartott kongresszusán is, ahol Ceaușescu a településrendezés gyorsítása mellett szállt síkra. Kijelentette, hogy a meglévő 13 000 falu számát radikálisan csökkenteni kell 5-6 000-re. A terv végrehajtása nyomán legfeljebb 2 000 község maradjon. Az agráripari tanácsok számának megfelelően 558 agráripari központot kell létrehozni, 1990-ig megyénként 2-3 modell értékű agráripari központot kell létrehozni, 1995-re jórészt be kell fejezni az agráripari városok építését, 2000-re pedig az egész tervet fő vonalaiban végre kell hajtani.

A kongresszust követően kiemelt hangsúlyt kapott a propagandában a falusi „településrendezési” program. A tömegtájékoztatási eszközök szinte hetente kaptak újabb és újabb instrukciókat a terv felkarolása érdekében. Az illetékes központi szervek is az akció gyorsítását célzó eligazítást kaptak. Egyebek mellett az RKP KB és a Néptanácsokat Felügyelő Országos Tanács képviselőiből bizottságot állítottak fel a program végrehajtása érdekében, melynek röviddel később a miniszterelnök lett a vezetője.

Nem publikus döntést hoztak arról, hogy a megyei terveket néhány hónap alatt kidolgozzák és véglegesítik. Tapasztalhatóak voltak ugyan kétségek a program végrehajthatóságát illetően (pénzügyi fedezet és építőipari kapacitás kérdése), de a bontások

megkezdése belátható közelségbe került. Voltak olyan nemzetiségi vidékről származó információk is, hogy pl. Kovászna megyében az egész tervet 1992-ig végrehajtják.

Lényegében tehát Nicolae Ceaușescu beszédeire alapozható, hogy a falurombolás megkezdésére és végrehajtására minden előkészületet megtettek.⁵³ A Bukarest környékén történtek mutatták a várható általános gyakorlatot, ill. következményeket.

A jelentés készítésekor a magyar követségen nem ismerték, mert nem ismerhették azt a „szigorúan titkos, bizalmas, csak a legmagasabb állami- és pártvezetés részére készült” román dokumentumot, amely „operatív úton” került a magyar hírszerzés birtokába és tájékoztató anyagként az állambiztonsági főcsoportfőnökségen keresztül jutott el az MSZMP szűkebb vezetőségéhez.⁵⁴ A külföldi hírszerzés szerveként működő III/I. Csoportfőnökség hivatalosan nem végezhetett a „baráti szocialista országok” így Románia felé irányuló tevékenységet, valójában az „X”-el jelzett elhárítási területeken éppen az ilyen jellegű felderítéssel foglalkoztak. De nyílt titok volt az is, hogy a Romániából Magyarországra menekültek között nagy számban érkeztek a Securitate Külföldi Hírszerzési Részlege, a Departamentul de Informații Externe (DIE) ügynökei is.⁵⁵ Erre a magyar és a román párt főtitkárának augusztus 28-i, aradi találkozáját értékelő szeptember 6-i politikai bizottsági ülésére a KB Külügyi Osztálya és a Külügyminisztérium által közösen készített feladat-megjelölő anyag külön is felhívta a figyelmet: „A vonatkozó megállapodásokat megsértve Románia kiterjedt hírszerző tevékenységet folytat Magyarországon. Ennek semlegesítésére a Belügyminisztérium illetékes szervei készítsenek értékelő jelentést az állambiztonsági érdekeinket sértő román tevékenységről, beleértve a nagykövetség kapcsolati köreit és a magyarországi román hírszerző aktivitást is”.⁵⁶ A magyar hírszerzés Budapestre eljuttatott, itt közölt dokumentuma nem került ugyan a Politikai Bizottság napirendjére, de a Politikai Bizottság valamennyi tagja, illetve a KB-titkárok közül Fejti György is megkapta az anyagot.⁵⁷ A Jelentés bevezetése a belügyminisztérium összegzését tartalmazza az 1988 közepére kialakult feszültségekről, azok okairól.

A Belügyminisztérium illetékes szervei – felső szintű politikai döntés alapján – folyamatosan informálódnak a romániai helyzet alakulásáról, a román lépésekről és azok következményeiről. Ezek szerint:

⁵³ Lásd még: Hunya Gábor: Falurendezési terv a határozatok, nyilatkozatok és sajtóközlemények tükrében. Tér és Társadalom, 1989. 2.

⁵⁴ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ABTL) Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai 1.11.1. 27. doboz, 45-13/13/a/1988. Budapest, 1988. július, 174-183. p.

⁵⁵ Dr. Horváth István (korábbi belügyminiszter): A szervek között volt bizonyos együttműködés, amit kétoldali megállapodások szabályoztak. Volt a magyaroknak az NDK-val, a jugoszlávokkal, de volt Ausztriával is például, és készültünk arra, hogy a Német Szövetségi Köztársaságra is - jártam kint '88-ban az ottani kollégánál - kiterjesszük ezt. Tehát itt volt az egyes országok között együttműködési megállapodás. Volt bizonyos együttműködés, és (...) volt vetélkedés is. És volt, most azt kell mondanom, volt itt bizonyos nekünk nem telesző megnyilvánulás is, mondjuk nem feltétlenül fontos megírni a napi sajtóban, de mondjuk az akkori jugoszláv hírszerzés dolgozott Magyarországon, a román hírszerzés úgyszintén dolgozott Magyarországon. Jegyzőkönyv az Országgyűlés a miniszterelnök titkosszolgálatokkal összefüggő tevékenységének és múltjának tényeit és következményeit vizsgáló bizottságának 2002. augusztus 6-án, kedden 10 órakor a Parlament Delegációs termében megtartott üléséről. NBB-5/2002-2006.

⁵⁶ MOL M-KS 288. f. 5/1035. ö. e.

⁵⁷ Kapják: Grósz Károly elvtárs, Dr. Berecz János elvtárs, Dr. Csehák Judit elvtársnő, Hámosi Csaba elvtárs, Iványi Pál elvtárs, Lukács János elvtárs, Németh Miklós elvtárs, Nyers Rezső elvtárs, Pozsgai Imre elvtárs, Szabó István elvtárs, Dr. Tatai Ilona elvtársnő, Fejti György elvtárs, Varga Péter elvtárs (a KAO vezetője); (kézzel hozzáírva:) III/III. 12., Irattár.

A román szervek július hónapban fokozták a Romániában lévő magyar képviselőkkel, azok beosztottaival szembeni diszkriminatív jellegű nyomást. A repülőtéri megkülönböztető ellenőrzéseket kiterjesztették a tartós kiküldetésben lévő szakembereinkre, azok családtagjaira, a hozzájuk kiutazó rokonokra is.

A korábbiaktól eltérően az is előfordult, hogy egyik szolgálati útleveles magyar állampolgártól elvettek egy, a Külkereskedelmi Minisztérium konszignációjával ellátott, lepecsételt küldeményt, azt felnyitották és csak mintegy 8 óra elteltével adták vissza. Alapos a gyanú annak feltételezésére, hogy adminisztratív diplomáciai küldeményeinket esetenként műszeresen ellenőrzik.

A Romániában hivatalosan tartózkodó állampolgárainkkal szembeni, munkájukat nehezítő, diszkriminatív intézkedésekkel párhuzamosan a román fél igyekszik azt a látszatot kelteni, hogy a magyar fél nem tudja, vagy nem akarja biztosítani a budapesti román külképviselet zavartalan, normális működését. A Budapesten akkreditált diplomatákkal való kapcsolattartással megbízott román tanácsos, más országok diplomatáival történő találkozásai során ezt hangoztatja, és ezzel függ össze, hogy a hónap elején Budapesten tartózkodott a román KÜM [Külgyminisztérium] egy szakembere, akinek feladata volt a külképviselet és kolónia kiűrtésére vonatkozó terv elkészítése.

A budapesti román nagykövet utódja állítólag nem külügyi funkcionárius, hanem egy ismert történész, vagy akadémikus lesz. Arról is beszélnek, hogy a nagyköveti posztot esetleg be sem töltik, ideiglenes ügyvivőt neveznek ki.

A településrendezési elképzelésekkel kapcsolatban kibontakozó „ellenállás”-ra utal, hogy Kovászna és Hargita megye vezetői késleltetni igyekeznek a programok végrehajtását, nem készítették el időre a falufelhasználási javaslatokat alkudozni próbálnak a központi szervekkel.

Egyes vélemények szerint a románok és magyarok lakta falvakban egyaránt kibontakozó elégedetlenség hatására változtak N. Ceaușescu beszédeinek hangsúlyai is. Egyik beszédében arra utalt, hogy nem kell elsietni az intézkedéseket, egy másikban pedig a lerombolandó települések számában voltak eltérések.

Az MNK-ból az RSZK-ba visszatérni sem kívánó román állampolgárok között prominens személyiségek, illetve azok családtagjai is előfordulnak (a Securitate főtitstjeinek gyerekei, a volt belügyminiszter lánya, az elnök-főtitkár testőrségének volt tagja.)

Román részről mindent megtesznek az áttelepülések akadályozására. A román-magyar határ közelébe vezényelték a Securitate egy dandárját, kb. 2800 főt. Elsődleges feladatuk az illegálisan Magyarországra távozni szándékozó román állampolgárok felderítése, a határ őrzésének megerősítése. A határőr alakulatok erősítésére frissen „behívott” munkásőregységeket is felhasználnak. Július 15-én a határon áthaladó, Biharke-resztes felé tartó nemzetközi gyorsvonat mögött közlekedő kézihajtány utasaira rálőtték és olyan – nem ellenőrzött – információk is keletkeztek, amelyek a Securitate beosztottainak magyarországi, a menekülteket megfélemlíteni hivatott akcióira vonatkoznak.

Operatív úton birtokunkba került egy – az RKP KR által kiadott, csak magas szintű párt- és állami vezetők részére készült – szigorúan titkos minősítésű, a román-magyar viszonyról foglalkozó dokumentum kivonat, nyers magyar fordítása. Az anyag – feltéve, hogy nem provokatív célzattal „juttatták el hozzánk” – betekintést enged a legfelső román vezetésnek a két ország viszonyával, annak „rendezésével” kapcsolatos elképzeléseibe.

(...)

Szerveink az események alakulását továbbra is figyelemmel kísérik, a hatáskörükbe tartozó szükséges intézkedéseket megteszik.

A jelentéshez csatolt bukaresti eredetű irat megszerzésének körülményeire, annak jellegére, rendeltetésére vonatkozóan maga az anyag nem tartalmazott további információkat és a magyar hírszerzés sem kommentálta ezeket. Az a megjegyzés azonban, hogy a dokumentumot esetleg „provokatív célzattal juttatták el hozzánk”, jelzi a III/I. Csoportfőnökség kötelező gyanakvását. Ráadásul a szöveg fordítását sem a magyar állam-biztonsági szervek végezték el, hanem „kivonatossá, nyers magyar fordítás” került a hírszerzés birtokába. Ez pedig joggal veti fel a kérdést, hogy vajon szokás lehetett-e a Ceaușescu-időszakban „a legmagasabb állami- és pártvezetés részére készült” román nyelvű dokumentumokat azonnal magyar nyelvre is lefordítani, vagy tényleg csupán a „magyarok” részére, dezinformációs céllal készített áldokumentumról van szó.

Az anyag tartalmi és stílári jegyei azonban arra engednek következtetni, hogy feltehetően olyan hiteles dokumentumról van szó, amely végső címzettjei a pártbürokrácia középszintű vezetői lehettek. Az MSZMP irataiból is ismert az a gyakorlat, hogy az illetékes osztályok már előterjesztéseiket is az elfogadásuk utáni kibocsátók megjelölésével tették kompletté. A megszerzett iratban ezek az RKP titkára (sic!), Központi Bizottsága valamint az RKP Titkársága. Feltehető tehát, hogy a KB agitációs-propaganda osztályának – a DIE, a hírszerzés aktív közreműködésével készített – bizalmas anyagáról van szó, amely érveket, indokokat kívánt szolgálni az 1988 nyarára kialakult feszült helyzet kezelésére a pártapparátus (esetleg a sajtó vezető munkatársai) részére. Erre a külső funkcióra utal az a stílári jellegzetesség is, hogy a belső, szűkebb vezetés tájékoztatására még a Ceaușescu-kultusz tetőpontján sem készülhettek olyan iratok, amelyek a tömegpropagandában alkalmazott epitheton ornans elemeit – „szeretett hazánk, drága Romániánk”, „a román nép, az egész román nemzet és hazánk nagy vezetője, Ceaușescu elvtárs” – ilyen bőséggben használták volna. Egyébként a dokumentum később sem került nyilvánosságra⁵⁸, hasznosítására így feltehetően a párt belső tájékoztatási vonalán kerülhetett sor.

A dokumentum a szokásos ideológiai érvelés, a semmitmondó, dagályos retorika továbbá megdöbbentő kijelentései mellett néhány valóban figyelemre méltó mozzanatot tartalmaz.

- Az irracionálisra egyébként hajlamos hírszerzési anyag a magyar adósságállományra vonatkozó információját tekintve jóval közelebb járt a valósághoz, mint amit e kérdésben a magyar közvélemény megnyugtatóra a hazai vezetés akkoriban kommunikált. Közismert, hogy csak 1989 végén ismerte be Németh Miklós, miszerint a magyar adósságállományról korábban közzétett minden statisztikai adat hamis volt.
- A területrendezés kilenc pontban összegzett tennivalói láthatóan olyan közelségbe hozták a szóban forgó hétezer falu felszámolásának esélyét és ennek végső időpontját, hogy a továbbiakban a terv végrehajtásának – a román nemzeti hadsereg aktív közreműködése mellett – már sem pénzügyi, sem szabályozási, sem technikai akadályai nem lehettek. A heves hazai és nemzetközi tiltakozás tehát – ez utólag igazolható – az erre vonatkozó pontos információk hiányában sem mondható eltúlozottnak.

⁵⁸ Varga Andrea szíves közlése.

- A magyar és a román párt megszakadt párbeszédének folytatására a dokumentumban megszabott tizenöt feltétel mintha eleve célozná, hogy ezek nyilvánvaló visszautasítását követően kizárólag a magyar felet lehessen kompromisszumképtelensége miatt felelőssé tenni. Máskülönben a román nemzeti szuverenitás tiszteletben tartásának szokásos felemlegetése mellé nem állítottak volna pl. olyan abszurd követelést, miszerint a magyar vezetés vállaljon arra kötelezettséget, hogy „felszámolja az analfabétizmust”.
- 1987 folyamán a román adatok szerint összesen 1262-en telepedtek át Magyarországra, míg a magyar statisztikák szerint 10.445-en érkeztek Romániából. A különbséget bizonyítva az illegálisan (a „zöld határon át”) érkezett személyek valamint azok jelentik, akik érvényes útlevéllel érkeztek ugyan az országba, de megtagadták a visszatérést Romániába. A Belügyminisztérium 1988 június 10-én bejelentette, hogy az év elejétől 4977 román állampolgár nyilatkozott úgy, hogy nem kíván visszatérni országába, az év végére pedig már 12 273 fő kapott ideiglenes tartózkodási engedélyt a magyar hatóságoktól. (A kipontozott szövegrészek az eredeti irat rövidítései utalnak.)

Az utóbbi időben tovább folytatódik szeretett hazánk, drága Romániánk meggyalázása, a román nép, az egész román nemzet külföldi lejáratása és hazánk nagy vezetője, Ceaușescu elvtárs, az egész román vezetés szennyezése.

Egyes országok beavatkoznak Románia belső életébe, hazánk nagy szocialista, forradalmi vívmányait, az elért eredményeket, egész szocialista államiságunkat veszélyeztetik.

Szeretett hazánk, Románia mindenkor azt tűzte ki feladatául, hogy akik Romániában laknak, ugyanazon jogokkal és kötelességekkel rendelkezzenek. Tudomásul kell venni, hogy nemzetiségi hovatartozás nélkül a Romániában élők román állampolgárok.

Az MNK párt- és állami vezetősége sovén és nacionalista politikát folytat, a vezetők az ország súlyos gazdasági és társadalmi gondjairól szeretnék így elterelni a figyelmet. A szocializmust építő Romániát, a román nemzetet a külföldi közvélemény előtt különféle koholmányokkal igyekeznek lejáratni, ugyanakkor a magyar népet is félretájékoztatják a valós romániai viszonyokról, a hazánkban élő nemzetiségek jogairól, életéről, a tervezett hatalmas gazdasági és területi fejlesztésről hamis képet festenek.

Elég utalni arra; hogy az MNK gazdaságilag eladósodott, mintegy 19 milliárd dollár adóssága van, amelyet visszafizetni egyelőre nem tud. Újabb és újabb kölcsönökből tartja fenn magát. Az MNK gazdasági fejlettsége messze elmarad Románia vívmányai mögött.

A magyar áruk külföldön eladhatatlanok, a magyar technika, vegyipar és egyéb ipar teljesen elavult. Hosszú ideje a magyar-román gazdasági kapcsolatokat az árutermékek cseréje jellemzi. Csupán szeretett hazánk, Románia megértésének és Ceaușescu elvtárs türelmének köszönhető, hogy Románia átveszi az MNK-tól a nem minőségi termékeket.

A továbbiakban azonban mérlegelés tárgyává kell tenni a gazdasági kapcsolatokat. Románia nem áldozhatja fel a végtelenségig gazdaságát egy olyan ország megsegítésére, amely nem tartja be, sorozatban megszegi az együttműködési szabályokat, amely ország a román állampolgárokat hazájuk elhagyására ösztönzi, a magyar nemzetiségű román dolgozókat szeretett hazánk ellen uszítja, a román szocialista vívmányokat külföldön lejáratja.

Az MNK sovén vezetői a saját országuk társadalmi problémáinak megoldása helyett egy szomszédos, baráti szocialista állam és annak vezetője, szeretett hazánk és népünk nagy fia, Ceaușescu elvtárs tudatos társadalomépítésébe szólnak bele, kohlományokat terjesztenek a nagy román nemzetről.

A magyar vezetés menekülteknek nevezi azokat a bűnözőket, akik a román nép jogos haragja, a büntetés elől elszöktek. Ugyanakkor a magyar vezetés elhallgatja, hogy a magyar állampolgárok ezrei keresnek külföldön menedéket, kérnek politikai okokból menedékjogot más államokban és nem óhajtanak visszatérni Magyarországra.

Természetesen mi nem tudjuk és nem is kívánjuk megoldani az MNK belső társadalmi válságát, de elvárjuk, hogy a magyar vezetés saját maga oldja meg ezeket a kérdéseket országán belül, és ne a román nemzet forradalmi építőmunkájával foglalkozzon. Mi éppen ezért nemzetközi fórumokon, egyebek között Bécsben azt az álláspontot képviseljük, hogy minden ország maga oldja meg saját gondjait, a belső ügyekbe való beavatkozást pedig minden idegen államnak meg kell tiltani...

...Magyarország a magyar nemzetiségű román dolgozók sorsának megváltoztatására való hivatkozással területi igényekkel lép fel szeretett hazánkkal szemben. Magyarország sovén vezetői közben elhallgatják, hogy jelenleg is találhatók országukban ősi román területek, sőt román városok is, azok román nemzetiségével együtt.

Ha valakinek területi követelése lehetne, az éppen szeretett és drága hazánk, Románia; de erről a jogos igényről mi nem beszélünk, éppen a szomszéd népek barátsága, békéje érdekében. Ám mindenkor képesek vagyunk arra, hogy forradalmi, szocialista vívmányainkat, ha kell fegyverrel is megvédjük az agresszorral szemben. Nem félünk a fenyegetésektől, főleg nem a katonai erőszak alkalmazásától. A magyar területszerzési kísérletek már eleve kudarcra vannak ítélve. Ez nem csak a román nemzeti hadseregnagszerűségéből adódik, a magas fokú készség, elhivatottság és hazaszeretet miatt van így.

Megfelelő információink vannak arra vonatkozólag, hogy a magyar hadsereg bár technikájában eléri a korszerűnek mondható felszereltséget, gondolkodásában, morálisan azonban a Horthy-féle hadsereg szintjén áll, emberanyagában messze alatta marad a mi nemzeti hadseregünknek. A magyar katonai vezetés elpuhult, a hadseregen belül az alkoholizálás kritikus méreteket öltött.

Az egyedül korszerűnek és magas készségűnek mondható haderőnem a magyar légierő, bár a harci gépek fokozatosan előregednek, pótlásukra nincs pénz Magyarországon. Ugyanakkor szeretett hazánk, Románia honi légvédelme már rendelkezik olyan eszközökkel, melyek hathatósan biztosítják a román nemzeti terület légterének védelmét.

A román nemzeti hadsereg a területrendezési programban hatalmas feladatokat vállal magára az elkövetkezendő időszakban. Egyrészt a területrendezési törvény előírásainak megfelelően egységeink részt vesznek a funkcionális körletek kiépítésében, másrészt, a lakosság tervszerű költöztetésében, valamint annak a feladatnak a biztosításában, hogy az így felszabaduló területek minél előbb mezőgazdasági művelésre alkalmassak legyenek.

A július elsejével megkezdett területrendezést minden megye területén meg kell gyorsítani. Minden segítséget és támogatást meg kell adni azon szervezeteknek és személyeknek, akik a feladatok végrehajtására központilag ki lettek jelölve. Az Elnöki dekrétum egyértelműen meghatározza a tennivalókat. A megye területén az ebben megfogalmazottakon kívül feladat még:

1. A lakosság mielőbbi összeírása (családok összetétele, életkor, foglalkozás, iskolázottság, nemzetiség, szociális helyzet stb.).
2. A szükséges munkaező, a foglalkozási megoszlás és igények felmérése.
3. A kialakuló funkcionális egységek összetételének meghatározása. A szakember-szükséglet közel azonos szintű biztosítása, figyelemmel az ipari szerkezetre is.
4. A feladatok elvégzése érdekében szükség van a lakosság tudatos és szervezett átírányítására. Ebben kiemelt feladata van a helyi néptanácsnak, a megalakuló új néptanácsoknak, a párt szervezeti egységeinek és a közrend érdekében a rendőrségnek.
5. Gondoskodni kell építési területek biztosításáról, a megszűnő helységeket az építési időszak alatt idegenek elöl el kell zárni.
6. Biztosítani kell minden állampolgárnak, hogy egy munkahelyet az országban kijelöljenek számára. Ezzel a lépésünkkel igazolni kívánjuk, hogy minden román állampolgárnak biztosítjuk a munkához való jogot. Amennyiben az állampolgár a számára kijelölt munkahelyet nem kívánja elfoglalni, ez akkor sem mentesíti azon kötelezettsége alól, hogy a számára kijelölt körzetbe, lakóhelyre költözzön. A költözés megtagadása, akadályozása hazánk nagy szocialista átalakulását veszélyezteti, ezért ellene a hatóság megfelelő intézkedéseket köteles tenni.
7. Módot kell adni az állampolgároknak a területrendezéssel érintett területeken, hogy meghatározott ideig önként vállalják az átköltözést és a munkahely-változtatást.
8. Az átköltözéssel egy időben, jelentős kötelezettséggel gondoskodni kell az átköltözőnek és családjának megfelelő ellátásáról, élelmiszer fejadagok és egyéb állami biztosításokról (egészségügyi, óvodai, iskolai).
9. Több család közös költözési kérelme csak az önként teljesített költözés esetén lehetséges egy adott területre. Nem önkéntes költözés esetén szigorúan ragaszkodni kell az országunk területi szakember igényéhez, a gazdasági igényekhez. A rokonságra történő hivatkozás még nem lehet ok arra, hogy a szigorúan lefektetett elveket megváltoztatva a családok ne a számukra kijelölt helyre költözzenek.

A tulajdonjogi viszonyok terén az a rendező elv, hogy minden földterület szeretett és drága hazánk, Románia területén állami tulajdonban van, így csakis és kizárólag az állam rendelkezik felette.

Az állatok tulajdonával és tartásával kapcsolatban külön rendelet-kiegészítés készül, figyelemmel a területrendezésre és a gazdasági területi egységek kialakítására. A területeknek önellátásra kell törekedni.

Az előttünk álló hatalmas feladatok végrehajtását – közel 500 ipari agrárbiológiai komplexum kialakítását – veszélyezteti a szomszéd MNK azzal, hogy meg akarja akadályozni a fejlett szocialista társadalmunk építését.

A sovén magyar vezetés azonban nem számol a szocializmus valóságával, azzal, hogy szeretett hazánk, drága Románia nagy és hű fia, Ceauşescu elvtárs vezetésével éppen a fejlett társadalom megvalósításának programján dolgozik. Hogy a magyar sovén vezetés mennyire szocializmus-ellenes, mi sem bizonyítja jobban, hogy népünk hős fia, Ceauşescu elvtárs 70. születésnapja alkalmából: kimagasló nemzetközi kitüntetésben

részesült a szovjet párt és állami vezetők részéről, megkapta a Lenin-rendet. Márpedig ha igazak lennének a magyar sovén vezetők koholmányai szeretett hazánk és annak nagyszerű vezetője, Ceaușescu elvtárrsal kapcsolatban, akkor nem kapta volna meg hazánk nagy fia, Ceaușescu elvtárs a szocializmus építéséért ezt a kitüntetést. Maga a kitüntetés is példája annak, hogy a román vezetés képviseli a szocialista haladást, a magyar vezetés pedig a szocializmus építését elveti, annak nagyszerűségét tagadja.

Ezért az RKP Központi Bizottsága és az MSZMP Központi Bizottsága közötti párbeszédnek csak akkor és abban az esetben van helye (létfogósultsága), ha a továbbiakban a magyar vezetés:

1. felhagy a román nemzetet és annak vezetőit gyalázó politikájával;
2. felhagy a történelem gyalázatos meghamisításával;
3. felhagy a román nemzeti belügyekbe történő beavatkozással;
4. kötelezettséget vállal, hogy a továbbiakban a magyar sajtóban, irodalomban Romániával kapcsolatban nem tájékoztat félre, a Romániát gyalázó, azzal kapcsolatos sajtócikkeket, írásokat betiltja, nem terjeszti;
5. tudomásul veszi, hogy minden román állampolgárral kapcsolatban nemzeti hovatartozására való tekintet nélkül, csak Románia illetékes;
6. a Magyarországra törvénytelen úton átkerült román állampolgárokat minden feltétel nélkül visszaszolgáltatja;
7. ugyancsak minden feltétel nélkül visszaszolgáltatja azon román állampolgárokat; akik hivatalos útiokmánnyal utaztak ugyan, de annak lejártával nem tértek vissza Romániába;
8. fokozottan betartja a barátsági szerződést és más fontos nemzetközi szerződéseket Romániával kapcsolatban;
9. visszavonja azon megnyilatkozásait, amelyek ellentétben állnak az államközi kapcsolatok, a békepolitika általános elveivel;
10. eljárást kezdeményez azon személyek ellen, akik ellenséges nyilatkozatokat tettek Románia és a román nép szocialista építőmunkájával szemben;
11. kötelezettséget vállal, hogy az emberi jogokat fokozottan betartja, annak érvényhez szerez, az ezredfordulóig biztosítja a Magyarországon élők lakáshoz, munkához való juttatását;
12. megoldja a kábítószer és alkoholizmus kérdését, felszámolja az analfabétizmust;
13. kötelezettséget vállal, hogy a román területi szuverenitást nem sérti meg;
14. kötelezettséget vállal, hogy a gazdasági kapcsolatokban az állandóságra és a korrektségre törekszik, tudomásul veszi, hogy Románia a továbbiakban nem tudja felvállalni súlyos gondokkal küzdő magyar gazdaság támogatását;
15. felhagy a továbbiakban azon tevékenységével, hogy a Románia területén élő magyar nemzetiségű román dolgozók életébe, sorsának alakulásába negatívan beleszóljon, tudomásul veszi a nemzetiségi dolgozók tanácsának tiltakozását.

A nemzetiségi kérdés a szocialista Romániában megoldott, törvények biztosítják a jogokat, hogy a nemzetiségek saját újságokkal, iskolákkal, kulturális intézményekkel, könyvkiadással rendelkeznek.

Drága hazánk, szeretett Románia és annak hős fia, Ceaușescu elvtárs vezetésével példamutató együttműködés alakult ki a német nemzetiségű román dolgozókkal kapcsolatban. Akik el kívánták hagyni szeretett hazánkat, Romániát, elhagyhatták azzal a felté-

tellem, hogy az őket fogadó német állam mindenkor biztosítja megélhetésüket, valamint, hogy szeretett hazánkban, a fogadó állam megfizeti a felmerült szociális kiadásokat, így az egészségügyi ellátás, az iskoláztatás mindenkori költségét.

Nem zárkozunk el az elől, hogy hasonló kölcsönös megoldásra jussunk a magyar nemzetiségű román dolgozók egy meghatározott létszámára vonatkozóan. Természetesen a mindenkori feltételek közé tartozna az eddigi szociális kiadásaink konvertibilis fizetődésközben való személyenkénti megtérítése. Az MNK vállaljon kötelezettséget, hogy lakást és megfelelő munkahelyet biztosít az áttelepülőknek. Ennek ellenőrzésére természetesen mindenkor biztosítani kell a román szerződő félnek az ellenőrzés lehetőségét a távozó állampolgárok körülményeinek biztonsága miatt. Csak ezen együttes feltételek megléte, azok vállalása esetén járulna hozzá a Legfelső Tanács a román állampolgárság törléséhez.

A román nép, hazánk kiemelkedő személyisége, Ceaușescu elvtárs útmutatásai alapján nagy türelemmel viseltetik még mindig a magyar nép iránt. Reméljük, hogy a magyar vezetés végül is belátja politikájának helytelenségét, és hajlandó lesz együttműködni népünkkel a gazdasági és társadalmi haladás, a szocialista és független fejlődés érdekében.

Mind a két párt- és államvezetés felelősséggel tartozik népének, a történelemnek, az emberiségnek. Ennek alapján nem mondunk le és nem mondhatunk le a további gazdasági, társadalmi fejlődésünkről, nem hagyjuk magunkat eltéríteni a szocialista építés útjáról, hazánk területi és gazdasági arculatának megváltoztatásáról és ezáltal népünk felemelkedéséről. Éppen ezért fokozott erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy a megkezdett településszerkezeti és gazdasági változtatásokat minél előbb be tudjuk fejezni, ehhez mozgósítani kell népünket, pártunkat, egy emberként felsorakozva a szerezett és drága hazánk, a szocialista Románia felvirágzása érdekében.

az RKP titkársága,
az RKP. Központi Bizottsága,
az RKP Titkársága.

Záradék:

Az anyag szigorúan titkos, bizalmas, csak a legmagasabb állami- és pártvezetés részére készült meghatározott és külön sorszámmal jelölt példányszámban, ezért az anyag kezelésére a titkosság szabályai irányadók

Az iratok keletkezését pontos dátumozás hiányában csak valószínűsíteni lehet. Egyrészt a melléklet utal arra, hogy „a július elsejével megkezdett területrendezést minden megye területén meg kell gyorsítani”, másfelől a jelentés a nap helyének kipontozásával szintén júliusi dátumot tüntet fel. Az viszont pontosan ismert, hogy a jelentés 1988. szeptember 20-án felkerült a BM állambiztonsági miniszter-helyettesi értekezlet napirendjére. Megvitatása után Harangozó Szilveszter főcsoportfőnök összegezte az elhangzottakat. A politikai helyzetet illetően megállapította, hogy nemzetiségi kérdésekben a kommunista pártok véleménye nem mindenben egyezik, a szocialista tábor nem teljesen egységes a politikai kérdések megítélésében. „A mi politikánk érdeke – tette hozzá –, hogy bizonyítsa a román párt politikájának várható negatív következményeit, de ugyanakkor olyan legális kapcsolatok kiépítésére törekedjen, mely az együttműködés a köl-

csönös megértés irányába fejlődik. Jelenleg a kapcsolatok erősítésének többoldalú lehetőségei, valamint az érintkezési felületek vizsgálata a legfontosabb. Ilyenkor természetes, hogy a biztonsági szolgálatok aktivizálják magukat, de ennek ellenére megfontoltan és higgadtan kell az eseményeket értékelni és azokra reagálni. Ezért a különböző politikai eseményekből tájékozódjunk és ne csak az állambiztonsági vetületet vegyük észre. A politikai vezetésnek úgy tudunk segíteni, ha informálódási lehetőségeink sokoldalú kihasználásával a realitásokat tényszerűen mutatjuk be, a döntésekhez tiszta képet biztosítunk”.⁵⁹ Az állambiztonsági kitérő után érdemes folytatni az említett nagykövetségi jelentés áttekintését, amely az év végéig összegezte a falurendezés 1988 évi történetét⁶⁰:

Nyárra, mire a falurombolás megkezdéséhez nagyjából megteremtették a feltételeket, kibontakozott a nemzetközi tiltakozás is. Ezt a román vezetés kénytelen volt figyelembe venni, még akkor is, ha tervét a mai napig nem adta fel. Ennyiben a tiltakozás hozott eredményt, akkor is ha teljes sikerre – a program deklarált feladására – reálsan nem lehetett számítani. A román vezetés ebben a helyzetben több lépcsőben változtatott taktikát. Először csak szalonképessé próbálták tenni a tervet, később viszont – főleg ami a bulldózerek munkába állását illeti – időben kitolták a program megkezdését.

Július-augusztusban a „településrendezési” programot a vezetés két fő irányban igyekezett szalonképessé tenni. Egyrészt irányított propagandával kedvező irányba próbálták befolyásolni a közvéleményt. A megyei szervek pedig differenciált politikával igyekeztek lakossági támogatást kicsikarni, illetve elhallgattatni az ellenkezőket. A sajtó történelmi szükségszerűségként indokolta a programot, mint a történelem által igazolt természetes folyamatot. A folyamat felgyorsítása nagy terheket ró ugyan az államra, de az úgymond a lakosság érdekeit hivatott szolgálni. Egyidejűleg megtiltották a „rombolás”, „bontás” szavak használatát, csak „modernizálásról”, „fejlesztésről” eshet szó. Később, szeptembertől, megjelent az érvek között az, hogy a falusi lakosságot helyben kívánják stabilizálni, megfelelő oktatási, egészségügyi és kulturálódási lehetőségeket biztosítani számára. A diplomáciai testület felé azt is hangsúlyozták, hogy önkéntes folyamatról van szó, biztosítják az alkotmányosságot, csak az állampolgárok beleegyezésével bonthatnak le épületeket és. az egész végrehajtás egy humánus folyamatot szolgál. Hargita megyében július elején megjelentek az első sokszorosított kérvények, melyekben az illető székely gazda kéri háza lebontását és egy új, modern városias, lakótelepi lakás kiutalását. Ezt bojkottálták Csehétfalván, Siménfalván, Szapárfalván, Igazfalván és Bodófalván is. Más módszert alkalmaztak a Kovászna megyei kistelepülésen Bodoson: a néptanács az ott élők nevében „kérte” a megszüntetést, mondván, hogy a településnek nincs fejlődési perspektívája. A bánáti román falvak lakosai között nacionalista propagandát vetettek be: a történelem során mindig szétszabdalt románság erőt kell összegyűjteni. Több helyen szankciókat helyeztek kilátásba a községközpontba való beköltözéstől mereven elzárkózókkal szemben.

Fenti próbálkozások ugyanúgy nem voltak publikusak, mint ahogy az sem, hogy a megyei tervekett augusztus közepéig véglegesíteni akarták. Így Maros megyében 487 faluból 266-ot akartak felszámolni. A terv szerint a 91 község száma is 76-ra csökkenne. Hargita megyében 264 falusi településből 110 szerepelt a lebontandók listáján. Ez a ma is magyar jellegű településhálózat a XIV. századra kialakult, templomai a XIV.-XV.

⁵⁹ Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (ABTL) Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai 1.11.1. 27. doboz, 45-13/13/a/1988. Budapest, 1988. július, 174-183. p.

⁶⁰ A falurombolási terv jelenlegi állása. Szűcs Pál nagykövet felterjesztése Várkonyi Péter külügyminiszternek. Magyar Népköztársaság Nagykövetsége, Bukarest, 1988. december 12. i. m.

században épültek. Az eredeti elképzelések szerint a tervek véglegesítése után közzétették volna a lebontandó falvak listáját és szeptembertől kezdődött volna a szisztematizálási terv országsszerte történő végrehajtása. A közzététel is a mai napig elmaradt, taktikai késleltetés miatt.

Augusztusban lehetett először információkat hallani arról, hogy a rombolási program végrehajtása szeptemberben nem kezdődik meg, s idén legfeljebb az agráripari központok építése indulhat be, ami minimális bontással járhat s ehhez sem lehet bulldózereket bevetni. Azonban ezek a fejlemények is halasztást szenvedtek. Erdélyben ezért nem indultak meg bontási munkálatok. Ha itt-ott ilyenek fellelhetők, azok korábbi építési tervekhez kapcsolódnak. Megjegyzendő, hogy a program erdélyi beindítását illetően elég sok dezinformáció került forgalomba, ami lehet román szervek tudatos tevékenységének a következménye is. Ezeket viszont sajtószerveinknek is ki kellene szűrniük.

A tervek végrehajtásának elhúzódnásával egyidejűleg szeptembertől tapasztalható egy másik taktikai módosítás is. Elképzelhető, hogy az összevonandó falvak közül már a közeljövőben csak a leendő központ elnevezése maradjon meg, vagyis a jövőbeni agráripari központokhoz csatolják a kicsi, környező településeket. Ez utóbbiak elveszítik a nevüket, a nagyközség nevén szerepelnek tovább. Így például Csomakőröst – Kőrösi Csoma Sándor szülőhelyét – az eléggé távoli Barátos községhez csatolják, s ezentúl Csomakőrös hivatalosan Barátos egyik „utcája” lesz. Ha pedig majd sor kerül az aprófalvak lebontására, akkor nem egy települést tüntetnek el, Csomakőröst, hanem egy utcát csupán.

Ez a tervezett „átcsoportosítás” nem egy esetben sok évszázados magyar falvakat rendel egészen fiatal román községek alá. Tervek szerint a jelenleg Nagyborosnyóhoz tartozó Kisborosnyó és Feldoboly átkerül az újonnan létrehozandó Nagypatak községhez. Nagypatak (Valea Mare) kb. 1200 lakosú falu, jelenleg Bodzaforduló városhoz tartozik. Egészen új, teljes egészében románok lakta település. Kisborosnyónak kb. 500, Feldobolynak 350 lakosa van, tiszta magyar falvak. Kisborosnyó a környék legrégebbi településeinek egyike. Orbán Balázs A Székelyföld leírásában jelzi, hogy az 1567-es regesztrumban 16 kapuval jegyezték be.

Egy hasonló „átcsatolási” terv ugyanezt a románosítási szándékot árulja el. A magyar többség Uzon községtől Dobollóhoz készülnek csatolni Bikfalva és Lisznyó településeket. Dobolló (Dobirlau) 1000 lélekszámú, teljes egészében román népességű, alig néhány évtizeddel ezelőtti községi rangra jutott település. Erdőirtás helyén létesült. Bikfalva ezzel szemben a XIV. század elején már önálló egyházközség, Lisznyó hasonlóképpen ősi település, Bikfalva is, Lisznyó is tiszta magyar települések.

Egy másik, a gyakorlatban hamarosan bevezethető lehetőség a halálra ítélt falvak el-sorvasztása. Ezeken a településeken felszámolják az iskolákat, az üzleteket, az orvosi ellátást, megszüntetik a közlekedési lehetőségeket, nem engedélyeznek sem új építkezéseket, sem felújításokat. Ez is kényszerítő eszköz lehet az újonnan épülő központokba való beköltözésre. Kovászna megyében pl. legalább 30 ilyen aprófalva van.

A közvéleményt megtévesztő fogás volt például az a Ceaușescu kijelentés is Pécskán – egy nappal az aradi magyar-román csúcstalálkozó előtt –, miszerint a településrendezési és fejlesztési terv végrehajtása során tekintettel kell lenni a régi és az új értékek őtvözésére, a régi értékek megőrzésére.

Szeptemberre a sajtó a propaganda visszafogására kapott utasítást. Emellett nem kellett már exponálniuk a végrehajtás szakaszolásáról Ceaușescu által mondottakat sem.

Ezután lehetett 2010-et hallani (a korábbi 2000 helyett) a végrehajtás végső határidejeként.

Menet közben bebizonyosodott, hogy a vezetés főbenjáró bűnnek tekint minden fellépést a falurombolási tervvel szemben és azonnal megtorolja azokat. Ezt mutatta Mihnea Gheorghiu, a Politikai és Társadalmi Tudományok Akadémiája elnökének leváltása és a Nicolae Iorga Történettudományi Intézet több kutatójának felelősségre vonása. Ez azért is következhetett be, mert a terv túlságosan Ceaușescu nevéhez kötődik.

A főtitkár az RKP november 28-30-i kibővített ülésén a területrendezési, településfejlesztési tervekkel újból viszonylag nagy terjedelemben foglalkozott. Hangsúlyozta, hogy a terveket maradéktalanul végre kell hajtani. Ilyen értelemben megerősítette a falurombolási programot. Ez annál is inkább így értékelhető, mivel az ülés jóváhagyta az Áprilisi Tézisek alapján összeállított előadói beszédet. Ceaușescu áprilisi beszédében néhány száz község megszüntetéséről is beszélt, s szükségesnek mondta a falvak felének megszüntetését. Kijelentette azt is, hogy pár hónap alatt véglegesíteni kell a tervet. A végső cél változatlanul mutatja november 28-i beszédének az a kijelentése is, miszerint 558 agráripari központot hoznak létre meglévő községek fejlesztésével. Ugyanakkor – nyilván taktikai okokból – újból más megközelítésben beszélt a kérdésről. Úgy fogalmazott, hogy 1995-ig a városokban, 2000-ig pedig az országban – fő vonalaiban – megoldják a lakáskérdést. Márciusi beszédével ellentétben a 13 000 falu sorsáról nem beszélt, hanem csak a 2 300 községről, amelyekhez közigazgatási szempontból az összes falu csatlakozik. Áprilisi beszédével szemben kijelentette, hogy a községek számát megőrzi, de ezt könnyen megtehetette, hiszen ha végrehajtják a falurombolási programot, akkor is megmaradna mintegy 6 000 falusi település, tehát többszörösen több, mint a 2 300 község. A falurombolás csendes végrehajtásának szándékára utal az a kijelentése, miszerint a települések megállapított határán kívül eső házakat a most ott lakóknak nem kell lebontaniuk, de újakat már csak a településhatárokon belül építhetnek. Faluhelyen egy családnak lakás, udvar és gazdasági tevékenység céljára 200-300 négyzetméternyi tulajdona lehet. Ez a kritérium további jelentős átrendezést tehet lehetővé, hiszen ilyen apró telkek szinte sehol az országban nincsenek. Ceaușescu e téma végén arról beszélt, hogy modern lakások létesítése a falvakban objektív követelmény, ezt a szocializmusnak biztosítani kell, s meggyőződése szerint a következő évtizedben jelentős lépések történnek majd ennek érdekében. Ceaușescu kilátásba helyezte, a lakosság építőanyaggal és hitelekkel való segítségét, ami arra mutat, hogy a vezetés felismerte, nincs elég állami eszköz a terv végrehajtására, s ezért a terhek legalábbis egy részét át akarja hárítani a lakosságra.

A tények időbeni felsorakoztatása – részben a publikus bejelentések, részben a lakossági tapasztalatok, információk alapján – megítélésünk szerint világosan leleplezi a román vezetés eredeti szándékait. Az is kitűnik, hogy nem visszavonulás, hanem csak taktikai módosulások következtek be, a program beindításának késleltetéséről, megtervező módszerek alkalmazásáról hoztak döntést. Ceaușescu soha nem tett olyan kijelentést – bár erre az Európa Parlament kereszténydemokrata frakciójának küldöttsége is biztatta – hogy feladta volna falurombolási tervét sőt legutóbb az RKP KB kibővített fórumával is megerősítette azt. Ezt az értékelést a bukaresti diplomáciai testület szinte egyöntetűen osztja, legfeljebb egyesek hallgatnak, nincs véleményük. Ceaușescu hatalma idején soha nem vontak vissza egyetlen döntést sem, legfeljebb egyesek nem valósultak meg a gyakorlatban. Ezért is érdemes – nem csakhogy szükséges – folytatni a nyilvános ellenpropagandánkat.

Véleményünk szerint nekünk a tényeket kell továbbra is szembeállítanunk a román propagandával. Emberi jogi megközelítésből is nyomtatékosan érvelhetünk. Kimutathatjuk az idén különböző alkalmakkor publikált anyagokban – főleg Ceaușescu beszédek alapján – fellelhető ellentmondásokat, legfőbb érvünk azonban az lehet, hogy a sokszori felhívás, felszólítás ellenére, a falurombolási programot nem adták fel, nem vonták vissza, a taktikai lépések pedig senkit a világon nem téveszthetnek meg. Arra is hangsúlyt helyezhetünk, hogy az itt-ott fellelhető túlzó sajtóvéleményekért ugyanúgy Románia felelős, mint az eredeti tervekért, mivel nem adnak hiteles információkat, felső szintű vállalat ellenére publikusan kifejezésre juttatták, hogy nem fogadják ténymegállapító küldöttségünket, ugyanakkor – véleményünk szerint – a falurombolás bírálata mellett exponálnunk kellene a nemzetiségek erőszakos asszimilációját célzó más gyakorlatokat is, különösen az anyanyelvi oktatás leépítését és a kulturálódási lehetőségek hiányát, a lakosságcserét, a tanulóifjúság áttelepítését.

A program vidéki, esetleg erdélyi felfuttatása 1989-ben elképzelhető, hiszen a jövő évi népgazdasági tervben 40 000 lakás építését irányozták elő rurális környezetbe, az ötéves tervben előirányzott mennyiség dupláját. Ezt a számot az RKP KB most lezajlott november 28-30-i kibővített ülése után átvette az újból erősödő propaganda is.

A jelentésben szereplő vélekedést, miszerint „nem visszavonulás, hanem csak taktikai módosulások következtek be, a program beindításának késleltetéséről, megtévesztő módszerek alkalmazásáról hoztak döntést” a következő évben történtek erősítették meg. Nem egyszerűen arról volt szó, hogy a megszüntetendő falvakat nem rombolják le, hanem hagyják, hogy „maguktól” haljanak el.⁶¹ A politikai vezetés ennél manipulatívabb eszközöket alkalmazott, amikor az érintetteket kívánták rávenni, ők maguk hozzanak döntést saját ősi településeik elhagyására. Első szakaszban falugyűléseket hívtak össze, melyeken „demokratikusan” megszavaztatták egy-egy megyében a szomszédos községek összevonását. Külön taktikát igényelt a vegyes nemzetiségű települések összevonása. Az „asszimilációs érdekek” ugyanis nem csak magyar település románba történő beolvasztásával, hanem esetenként fordítva is történhetett. Ilyenkor a megmaradó magyar-lakta község lakosságát „hígítottnak fel”, megváltoztatva annak eredeti etnikai összetételét. Ráadásul a döntések meghozatalánál nem is követik azt az elvet sem, hogy a gazdaságilag erősebb, életképezebb községhez csatolják a gyengébbet.⁶²

Fejes Gyula, a Hargita megyei tanács első elnökhelyettese 1989 február elején „megbízható információkat” juttatott el a magyar nagykövethez a megyében tapasztalható folyamatokról.⁶³

Valamennyi érintett Hargita megyei községben un. falugyűlést hívtak egybe. Ezen szavaztatták meg az összevonásokat. E terv értelmében január 31-ére Csíkszeredára hívták össze a falvak képviselőit és ott szavaztatták meg megyei szinten a községek eddigi rendszerének módosítását. A megye a szavazások eredményét „jóváhagyásra” felterjesztette a Néptanácsok Országos Bizottságához. Végül elnöki dekrétumban szentesítik a községek új „konfigurációját”. Feltehető, hogy ezeket az elnöki dekrétumokat nem

⁶¹ R. SÜLE ANDREA: *Terület- és településrendezési tervek Romániában*. Régió. 1990. 1.

⁶² Maros megyei községek megszüntetése. Magyar Népköztársaság Nagykövetsége, Bukarest, 1989. május 10. Külügyminisztérium TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 77. d. 112/Sz/89.

⁶³ A falurombolási program új szakasza. Magyar Népköztársaság Nagykövetsége, Bukarest, 1989 február 3. Külügyminisztérium TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 1989/74. d. 37/1/Sz/89

publikálják majd, hiszen ezzel Románia a külvilág számára dokumentálná a falurombolási program végrehajtásának egy új fázisát.

Hargita megyében a községösszevonások miatt csoportos ellenállásokra nem került sor, de egyénileg viszonylag sokan szembeszálltak: nem akartak részt venni a falugyűléseken és a szavazásban. Ezért több előállításra is sor került; a letartóztatott személyeket általában több napon át benntartották a rendőrségen. A megyei OTP igazgatója – aki az egyik felszámolásra ítélt községbe való – megpróbált eljárni a megyei első titkárnál. A Costea közölte a pénzügyi vezetővel, hogy Bukarestből jött utasítást kell végrehajtaniuk, vitának helye nincs, s ha nem akar magának „komoly kellemetlenségeket”, hagyjon fel tiltakozásával.

A falurombolási program új módszerekkel történő végrehajtását mutatják más fejlemények is. Hargita megyében felszámoltak, illetve összevontak 19 termelőszövetkezetet is. Ebből hat az összevonásra kerülő községekből, tizenhárom pedig más településről való. Fejes Gyula tudomása szerint a megyében 700 km villamosvezeték megszüntetése van tervben, ami szintén a kistépelölések felszámolásával kapcsolatos.

Az összevonásra kerülő községek között van románok lakta település is. Ezt általában „taktikai elem”-nek tekintik, ti. hogy ne lehessen csak magyarok lakta telepölések pusztulásra ítéeléséről beszélni. Az összevonások azonban hosszú távon nem tarthatók fenn, mivel több esetben egymástól 10-15 km távolságra lévő telepöléseket kapcsolnak egybe. Csíkpálfalva például közelebb fekszik a megyeszékhelyhez Csíkszeredához /6 km/, mint Szépvízhez /10 km/, ahová csatolták; azaz az összevonások mögött nyilvánvalóan a későbbi felszámolás szándéka húzódik meg.⁶⁴

Fejes Gyula úgy vélte, a mostani községösszevonások módszerét és a körülötte levő lakossági hangulatot az erőszakos szövetkezetesítés időszakához hasonlít, amikor „a lakosság akarata ellenére szintén mindent aláírtak”⁶⁵.

Hasonló tapasztalatokról számolt be az a Marosvásárhelyről 1989 februárjában Magyarországra áttelepült magyar-francia szakos tanár, aki adminisztratív formaiságainak intézése során összetalálkozott több Nyárad-menti falu küldöttével, akik panaszaiikkal éppen a megyei szervekhez fordultak. Elmondták, hogy nyolc Nyárádszereda környéki falu tanácselnökét behívták Nyárszeredára, ahol tudomásukra hozták, hogy egyelőre nem kerül sor a falvak lerombolására, de megszüntetik a nyolc falu villany- és gázellátását, a telefonvonalakat, megszüntetik e falvakban a kenyér-, olaj- és cukorjegyek elfogadását, szeptembertől pedig bezárják az iskolát is. A bukaresti nagykövetség az információ hitelességének ellenőrzése felől döntött, azzal, hogy annak helytállósága esetén a nyilvánosságához fordulnak, ezzel párhuzamosan pedig tájékoztatják az ENSZ

⁶⁴ See also: Bucharest Tries To Hide Village Destruction With New Administrative Measures. Recently, authorities have increased attempts, labeled "grass-roots initiatives," to designate those villages slated for destruction as streets. Any destroyed village, therefore, will not have been a village at all, but "only" a street. For example, officials pressured the director of the Csíkszereda (Miercurea Ciuc) County Savings Bank to convince the inhabitants of his native village of Pálfalva (Pauleni) to request that their village be designated a street of the nearby town of Csíkszépvíz (Frumoasa). Local Party officials summoned the bank director with the intent to terrorize him, but instead of responding to the summons, he resigned all of his posts to protest these tactics and the village-razing plan. Csíkszereda (Miercurea Ciuc) February 26, 1989 Hungarian Press of Transylvania. Release No. 14/1989.

⁶⁵ Lásd: OLÁH SÁNDOR: *A hatalomgyakorlás intézményei és eszközei az ötvenes évek székely falusi társadalmában*. In: Fényes tegnapiunk. Pro-Print, Csíkszereda 1998. 22. p.

Emberi Jogi Központját, valamint a különmegbízott kijelölését koordináló svéd kormányt.⁶⁶

A fenti és az ehhez hasonló információk is hozzájárulhattak ahhoz, hogy amikor 1989. áprilisában az MSZMP KB Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztálya előterjesztést készített a Nemzetközi, Jogi és Közigazgatási Bizottság számára a szocialista országok helyzetéről, Magyarországnak a szocialista országokhoz fűződő kapcsolatairól, a legfontosabbként a román-magyar kapcsolatok problémái kerültek előtérbe. A jelentés érvelése pontosan érzékelteti a rendszerváltás ambivalens pártlogikájának ellentmondásosságát: miközben a lenini nemzetiségi politika alapelveinek érvényesítését akarja számon kérni a román vezetésen, eközben az emberi jog egyetemes összefüggéseire hivatkozva kívánja a kisebbségvédelem ügyét képviselni a nemzetközi fórumokon.⁶⁷

A humanitárius kérdések – összhangban a nemzetközi tendenciákkal – előtérbe kerültek a szocialista országok belső gyakorlatában és egymás közötti kapcsolataikban egyaránt. Alapvető érdekünk, hogy az emberi jogi kérdések korszerű értelmezése és civilizált kezelése alakuljon ki a szocialista világban is. A probléma megoldásának szorgalmazása elkerülhetetlen, annál is inkább, mert a múltból örökölt, a térség kapcsolatrendszerét még tartósan befolyásoló nemzeti-nemzetiségi kérdés valamennyi többnemzetiségű szocialista országban akut problémává vált, és a kétoldalú kapcsolatoknak is szerves összetevője. A közös modell kényszere, a monolitizmus követelménye ezt korábban elfedte, de a feszültségek továbbélését megakadályozni nem tudta, sőt azok halmozódásához vezetett. A nemzeti – nemzetiségi elem a két- és többoldalú kapcsolatok olyan alapvető tényezője, amely – előremutató megoldások híján – valamennyi szférában mélyíti az együttműködést gátló bizalmatlanságot. Az együttműködés fejlesztése azonban ezen a területen mutatkozik a legnehezebbnek.

Különösen nagy teherként jelent az, hogy a román nemzetiségi politika és gyakorlat durván megsérti az emberi jogok általánosan elismert normáit, a lenini koncepció elveit. A nemzetiségek romániai elnyomása diszkreditálja a szocialista gondolatot, rontja a két és sokoldalú együttműködés légkörét és feltételeit. Mindez közös érdekeket sért. A probléma – egyértelmű emberi jogi összefüggései miatt – elkerülhetetlenül nemzetköziesült, és Románia elszigetelődéséhez vezetett. Ennek nem a magyar külpolitikai tevékenység, hanem a román belpolitika az alapvető oka.

Ilyen körülmények között várhatóan nem lehet sokáig halogatni, hogy e kérdéskört – legalább általános elvi összefüggéseiben – ne vessük fel a közös fórumokon. Mindenkor számolnunk kell azonban a várható támogatás mértékével. A tapasztalatok azt mutatják – a genfi emberi jogi tanácskozáson lezajlott szavazás is – hogy a probléma ilyen fellelése esetén partnereink részéről legfeljebb hallgatólagos jóindulatra, semlegességre számíthatunk. Ennek meghatározása azonban mindig eseti felmérést igényel.

A kétoldalú kapcsolatokban erőteljesen arra kell törekednünk, hogy elősegítsük a konkrét kérdés gyakorlati kezeléséhez szükséges politikai, morális légkör mielőbbi ki-

⁶⁶ Információk erőszakos, magyarellenes lépésekről Romániában. Magyar Népköztársaság Nagykövetsége, Bukarest, 1989 március 20. Külügyminisztérium TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 1989/75. d. 00685/4/89.

⁶⁷ A szocialista országok helyzete; hazánk kapcsolatai a szocialista országokkal. MSZMP KB Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztálya 1989. május 18. Nemzetközi, Jogi és Közigazgatási Bizottság 1989. június 9. MOL M-KS 288. f. 62/5. ó. e.

alakulását, s egyúttal előmozdítsuk a többi országban élő magyar nemzetiségek egyéni és kollektív jogainak maradéktalan érvényesítését is.

Számolnunk kell azonban azzal a történelmi ténnyel, hogy a Nagy-Románia létrehozásának célját követő román külpolitikának a magyarellenesség mindig is szerves összetevője volt. Ezzel összefüggésben kell értékelnünk azokat a jeleket, amelyek szerint a jelenlegi vezetéstől sem idegen a természetes határok elve. A nacionalista indulatok továbbélésének, erősödésének irányába mutat az is, hogy azokat az ország vezetése a belső társadalmi, politikai feszültségek levezetésére alkalmas eszköznek tekinti.

A román külpolitika említett magyarellenessége a nyílt, katonai konfrontációig már csak a Varsói Szerződés még létező – bár már alig működő – szervezete miatt sem vezethető⁶⁸, miközben Moszkva már végképp feladta, hogy „legalább a béke nyomát megőrizze a két ország között”.⁶⁹ A konfliktus mélypontja feltehetően a Ceaușescu bukását közvetlen megelőző hetekre datálható. A keleti határsávban tapasztalható romániai csapatmozgásokról, készülődésekről egész évben folyamatosan érkeztek több-kevesebb megbízhatóságú hírek⁷⁰, de mindezeket felülmúlta az osztrák sajtóban is megszólaltatott, budapesti eredetű információ, miszerint Románia őszi időponttal katonai akciót készít elő Magyarország ellen.⁷¹ Ugyanezek az információk állhattak a Belügyminisztérium rendelkezésére, amikor 1989. június 19-i keltezésű Tájékoztató Jelentésében egy Magyarország elleni katonai akció előkészítésére hívta fel az MSZMP Elnökségének a figyelmét.⁷² A Németh-kormány honvédelmi minisztere hasonló konfliktusoktól tartott: „Munkatársaimmal arra a következtetésre jutottunk, hogy a Ceaușescu-klán – hatalmának megőrzése érdekében – kalandor lépésekre szánhatja el magát, s nincs kizárva, hogy valamilyen durva, provokatív lépést tegyen Magyarországgal szemben.”⁷³ Sajátos színfoltja e kérdésnek az Ellenzéki Kerekasztal és a Szovjetunió nagykövetségének eszmecseréje 1989 második felében. Első ízben 1989. augusztus 18-án került sor kapcsolatfelvétellel, amikor Borisz Ivanovics Sztukalin nagykövet látogatott el az Ellenzéki Kerekasztalnak a Parlament épületében tartott ülésére. A külföldön élő magyarság helyzetének megítélésre vonatkozó kérdést diplomatikusan, konkrétumok említése nélkül (nem) válaszolta meg: „Azt is el kell ismernünk, hogy a nemzetiségi kérdés lenini megoldása során előfordult számos deformáció, vagy ennek számos jelensége, különösen a leg-

⁶⁸ BORHI LÁSZLÓ: „Magyarország kötelessége a varsói Szerződésben maradni” – az 1989-es átmenet nemzetközi összefüggései magyar források tükrében. Külügyi Szemle. 1007. nyár – ősz.

⁶⁹ RIPP ZOLTÁN: Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990. Napvilág. Bp., 2006. 503. p.

⁷⁰ „A moldáviai hadtest átcsoportosítását követően – melyre a múlt év végén került sor –, Erdélyben, ahová a utóbbi időben az ország területéről masszív katonai erőket irányítottak, csapatmozdulatokról számol be a lakosság. Egyúttal mindenütt jelentős számú tartalékost hívtak be.” ÁBTL Hírszerző jelentések. Románia 1988 05 18. ÁBTL 1.11.4. 284. d. 2419. tétel 67/9-1143/88.; „A román hadvezetés ez év őszére (október-november) terbe vett egy Magyarország elleni katonai offenzívát. Állítólag meg vannak győződve arról, hogy gyorsan, számottevő akadályba nem ütközve jutnak el a Tisza vonaláig, még mielőtt a magyar hadsereg mozgósítani tudná dunántúli egységeit.” NOI összefoglaló jelentések 1989. június 21. ÁBTL 2.7.1. 062111

⁷¹ Magyar Népköztársaság Nagykövetsége, Bécs, 1989. augusztus 3. TÜK visszaminősített iratok, Ausztria 1989. MOL KÜM XIX-J-1-j. 20. d. 003390

⁷² Az MSZMP KB Nemzetközi Pártkapcsolatok osztályának Javaslat a Elnökség részére a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete bukaresti ülésén való részvételünkről. 1989. június 30. MOL M-KS 288. f. 59/1. ő. e. 2. p.

⁷³ KÁRPÁTI FERENC: *A román forradalom és Magyarország, 1989. Egy volt miniszter emlékezése*. História. 2000. 4.

utóbbi időben.”⁷⁴ Két hónappal később Ivan Aboimov, szovjet külügyminiszter-helyettes találkozott az Ellenzéki Kerekasztal képviselőivel. Antall József, az MDF nevében ma már furcsának tűnő álláspontot fogalmazott meg. Véleménye szerint Magyarországnak a Varsói Szerződés keretein belül maradása lehet a garancia a szomszéd országok esetleges támadása ellen, majd Romániát nevesítve közölte: „a támadás lehetőségét nem lehet kizárni”.⁷⁵

A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének 1989. júliusi ülése alkalmat adott a két párt vezetésének találkozójára is. Mivel Nyers Rezső kérésére a találkozót „nem hivatalos, kötetlen, elvtársi megbeszélésnek” tekintették, a nyilvánosságot nem is tájékoztatták róla.⁷⁶ A magyar pártelnök felvetette, hogy az aradi találkozó óta a politikai kapcsolatok nem hogy nem javultak, de mélypontra kerültek. Lényegében egyetlen magyar javaslatra sem kapott választ a magyar fél, javaslataikat visszautasították. Nem került sor az aradi találkozón tervbe vett nemzetiségi nyilatkozat kidolgozására, és tovább folyik a nemzetközileg is vitatott településrendezési folyamat. „igaz, hogy ez román belülgy – tette hozzá Nyers Rezső –, de a nemzetiségi területeken nemzetiségi problémákat szül, s így átsugárzik a határokon, rontja kapcsolatainkat.”

Ceausescu válaszul éles hangnemben közölte: Románia független, szocialista ország, maga oldja meg a gondjait. Ezen az alapon nem engedélyezi nemzetközi ellenőrző bizottság beutazását a településrendezés ellenőrzésére sem. Az ezt szorgalmazó magyar koncepció – megítélése szerint – nem más, mint „tudatos harc a két nép barátsága ellen”.

A falurendezéssel kapcsolatban Ceausescu elmondta, hogy ilyen jelenségek másutt is tapasztalhatók. A szisztematizálást húsz éve kezdték, s ennek célja a falusi ember életkörülményeinek javítása. A szisztematizálás egyelőre Bukarest környékét érinti, másutt még elenyésző. Egyetértett azzal a korábbi javaslattal, hogy mielőbb látogasson el Romániába magyar küldöttség a kérdés tanulmányozására. Utalt arra, hogy a magyarok nem akarják a megfelelő román küldöttséget fogadni, ugyanakkor a magyarok a küldöttségük ellenőrző jellegét hangsúlyozzák. A nemzetközi szabályok szerint a látogatások programját a házigazdák állítják össze. A magyar küldöttség azonban olyan megyéket is megnézhet, ahol magyarok laknak, de a tapasztalatszerzés egész Romániára kiterjed. Románia „azon kevés országok közé tartozik – mondta Ceausescu –, ahol szélesebb értelemben is van nemzetiségi nyelvi oktatás, központi és helyi lapok is jelennek meg nemzetiségi nyelven, nemzetiségi színházak működnek.” Érthetetlennek nevezte, hogy miért nem ismerik ezeket a tényeket Magyarországon, vagy ha ismerik, miért ferdítik el őket. Szeretné, tette hozzá, „ha a román eredetű magyar állampolgár ugyanolyan jogokat élvezne, mint amilyeneket Romániában a nemzetiségiek élveznek.”

A felek értelmetlen párbeszédének tetőpontján Nyers még azt is megemlítette, hogy „a magyar-román határon szó szerint levetkőztetik a turistákat, elkobozzák a Népsza-

⁷⁴ Az Ellenzéki kerekasztal ülése, a Szovjetunió nagykövetének látogatása 1989. augusztus 18. In: A rendszerváltás foratókönyve. Kerekasztaltárgyalások 1989-ben. 3. köt. (főszerk.: Bozók András), Magvető, 1999. 245. p.

⁷⁵ Feljegyzés Ivan Aboimov találkozójáról ellenzéki politikusokkal 1989. október 17. Külügyminisztérium TÜK visszaminősített iratok, Szovjetunió/1989. MOL XIX-J-1-j. 84. d.

⁷⁶ Nyers Rezső jelentése a Politikai Intézőbizottságnak 1989. július 10. MSZMP KB Információs jelentések. 1980-1989. évi iratjegyzék. 288. f. 11. cs. 890708 ö. e. 213-219. p.

badtságot is. Ilyen egyik szomszédos ország határán nincs. [...] A Népszabadság bevitelének korlátozását a mozgalom elvi kérdésének tekintjük.” Ceaușescu válasza a szokott frázisokat tartalmazta: Románia nem engedélyezi olyan sajtótermékek behozatalát, amelyek olyan nézeteket tartalmaznak, amelyekkel nem tudnak egyet érteni. „Ha a Népszabadság csak olyan cikkeket publikál, amelyek Magyarországról szólnak, úgy beengedik Romániába. De ha a nyugati szocializmust propagálja, ha a Nyugat fölényét bizonygatja, úgy erre nincs mód.”

A fentiek ellenére a Politikai Intézőbizottság 1989. július 24-i ülésén hozott határozatában egyetértett azzal, hogy a közeljövőben magyar parlament-tanácsi küldöttség utazzon Romániába a településrendezés tanulmányozására, s hasonló céllal román küldöttséget fogadjanak Magyarországon.⁷⁷ Alig egy héttel később azonban már megghiúsult ez az elképzelés. 1989. augusztus 3-án Fejti György saját kérésére fogadta Traian Pop román nagykövetet, aki a Román Kommunista Párt és a kormány nevében a következő jegyzéket adott át a KB-titkárnak:

A Román KP vezetése és az RSZK kormánya az MTV július 31-i Panoráma c. műsorában sugárzott, Mihai volt román királlyal készített interjút románellenes, szocialistaellenes és fasiszta jellegű provokációnak értékelte, amely egyúttal Románia függetlensége és szuverenitása elleni közvetlen támadást jelentett. Szem előtt tartva ezen cselekmény jellegét az RKP vezetése és az RSZK kormánya határozottan tiltakozik az MSZMP vezetésénél és az MNK kormányánál. Ezúttal tájékoztat az alábbi intézkedésekről:

1. Visszavonja a magyar tanácsi küldöttség romániai látogatására szóló, a román fél által előkészített meghívást.
2. Hazarendeli konzultációra Románia budapesti nagykövetét.⁷⁸

A propagandaháború állandósulása is nyilvánvalóan hozzájárult a közhangulat romlásához, az ország – akár illegális úton történő – elhagyására motiváló indítékok erősödéséhez. Ezért váltottak ki nagy visszhangot nem csak a közvéleményben, de a bukaresti diplomáciai testületben is a Románia államhatára védelmi rendjéről szóló – de valójában a tiltott határátlépéseket megakadályozni kívánó – újabb rendelkezések.⁷⁹ A Román Szocialista Köztársaság Államtanácsa július közepén (hivatalos közlöny 26. 1989. VII. 17.) 170/1989. számú törvényerejű rendeletben kiegészítette a határővezetben a fegyverek, lőszer és robbanóanyagok alkalmazására vonatkozó 367/1971. sz., illetve módosította az államhatár őrzésének rendjéről szóló 678/1969. számú korábbi két rendeletet. A 367/1971. sz. (1976. III. 8-án utólagos módosításokkal közzétett) rendelet 36. szakaszában meghatározták a tűzfegyverek használatának feltételeit.

A 678/1969. számú (1981. IV. 17-én újra közzétett) rendelet 3. szakasz h./ pontját a következőképpen módosították:

Műszaki munkálatokat végeznek és jelzőberendezéseket szerelnek fel a határővezetben, valamint a jelen szakasz g./ pontjában feltüntetett térségben is a határ-

⁷⁷ MOL M-KS 288. f. 5/1072. .ö. e.

⁷⁸ Fejti György tájékoztatója a Politikai Intéző Bizottság tagjainak a román nagykövettel folytatott megbeszéléséről. MSZMP KB Információs jelentések. 1980-1989. évi iratjegyzék. MOL M-KS 288. f. 11. cs.4461. ö. e.

⁷⁹ Románia államhatára védelmének rendjéről szóló rendelkezések végrehajtása. Magyar Népköztársaság Nagykövetsége, Bukarest, 1989 szeptember 10. Külügyminisztérium TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 76. d. 171/Szt/89.

bűncselekményeket elkövető személyek felfedezésére, azonosítására és őrizetbe vételére irányuló akciók időtartamára. A műszaki munkálatok keretében kivitelezett védő- ellenőrzési kerítések hosszúsága nem haladhatja meg:

- a 47 km-t a magyar határon,
- a 35 km-t a jugoszláv határon,
- a 20 km-t a bolgár határon,
- a 33 km-t a szovjet határon

Az államhatár védelméről szóló rendelet a korábbiakhoz viszonyítva a következő módosításokat tartalmazta:

- a közvetlen határsáv az eddigi 50 m-ről 1 000 méterre módosult, ahol kizárólagosan alacsony növények vethetők (lucerna, szója stb.);
- a határt képező, vagy szelő vízfolyások mentén az eddig engedélyezett 500 m-es vadászati és halászati lehetőség szintén 1 000 m-re módosult;
- a határzóna mélysége (amely eddig is 30 és 40 km között mozgott) nem változott, de új elemet képez a „védő- és ellenőrzési kerítések” megépítéséről szóló rendelkezés. (Ennek megfogalmazása azonban sem a román sem a több mint másfél hónappal később megjelent magyar nyelvű szövegben sem egyértelmű.)

Az Államtanács rendeletét értetlenséggel fogadták a Bukarestbe akkreditált diplomaták is. Megítélésük szerint a feltehetően szándékosan nem egyértelmű szövegezés különböző értelmezésekre ad lehetőséget a rendelet megalkotásának szükségességét, aktualitását és szándékait illetően. Többen úgy értékelték, hogy a román határőrség most már „biankó tűzparancs” rendelkezik, és ettől kezdve saját megítélésére van bízva a zónában keletkező bűncselekmény minősítése, illetve a fegyverhasználat szükségessége. Vezető amerikai diplomata elmondta, hogy „ezen román intézkedés a külföldről jövő katonai támadás elhárítását is szolgálhatja”. Az építendő kerítések száma miután nincs meghatározva, ezért azokat minden bizonnyal a stratégiaiilag fontos területeken fogják megépíteni. Svájci diplomatától kapott tájékoztatás szerint a szövegezés bonyolultságára való hivatkozással felkereste a román Külügyminisztérium illetékesét a rendelkezés értelmezése céljából. Onnan a Honvédelmi Minisztériumba küldték, de ott is elzárkóztak és a Belügyminisztériumba irányították a diplomatát. Ironikusan jegyezte meg, hogy egyik helyen sem voltak hajlandók az új határvédelmi rendelkezést értelmezni, illetve számára a bonyolult szöveget érthetővé tenni. Szovjet vezető diplomata véleménye szerint Románia a határvédelem új szabályozásával véglegesen meg kívánja szüntetni a határmenti lakossági kapcsolatok minden formáját, hiszen az idegeneknek a határzónában való tartózkodása e rendelettel erősen kétségesse válik.

A magyar követség véleménye szerint a határvédelemmel kapcsolatos korábbi rendeletekkel való összehasonlítás és a rendelkezésekre álló információ alapján egyértelműen megállapítható volt, hogy Románia tovább szigorította a határzónára vonatkozó eddig érvényes intézkedéseket. A „kerítések” megépítésével tovább növelte elzárkózását a külvilággal szemben. A zónára vonatkozó belépési engedélyekkel, az ott tartózkodási és bejelentkezési kötelezettségek megszigorításával pedig korlátozták az eddig is túlszabályozott lakossági mozgást. Az új rendelet nem fogalmazta meg a határ-bűncselekmény fogalmát sem, de azt rögzítette, hogy „ha a zónában az üldözöttek elő-

zóleg súlyos cselekményeket követtek el és az államhatáron való átlépésük rendkívül súlyos veszélyt képezne, az illetők ellen löfegyver használható”. Ez végső fokon teljes mértékű szabadságot jelentett a tűzfegyverek alkalmazása terén. Mindezek az intézkedések a romániai és a magyar közvéleményben csak megerősítették azon – a közhangulatot is jelentősen befolyásoló – hírsztelések valóságtartalmának a valószínűségét, miszerint a kegyetlen román határőrség, katonaság akár gyilkosságok árán is meg akarja akadályozni a menekültek átszökését magyar területre. Az ilyen divulgáció egyébként sem állt távol a közhangulattól, a sajtó is előszeretettel foglalkozott az ilyen vélt vagy valós történetekkel és a nemzetközi érdeklődésre is számot tarthatott néhány ilyen eset. Ezek sorában politikailag, jogilag és szimbolikusan is kiemelkedő helyet foglalt el az 1989 elején kirobbant un. „gyulai ügy”.

3. Határ menti hírek és rémhírek

A menekülteknek a magyar-román határon történő tömeges meggyilkolásának híre 1989 január elején hamarabb bejárta a nemzetközi hírcsatornákat, minthogy ez a hazai sajtóban felbukkant volna: 1988. december elsején a holland televízió evangélikus adásában közölték, hogy Szatmár közelében szeptemberben a magyar-román határ mentén az őszi szántás közben kétszáz holttestet találtak. Kiderült, hogy menekülőkről van szó, akiket a román katonaság és határőrség gyilkolt le.⁸⁰ 1989 elején az olasz Panorama című folyóiratra hivatkozva az AFP is arról számolt be, hogy „az utóbbi időben állítólag 200 személyt öltek meg Romániában, miközben Magyarországra próbáltak átszökni. A jelentés szerint, amelyet átvett a belga hírügynökség is, a román határőrök saját területükön megtévesztő határvonalat építettek fel magyar feliratokkal ellátva, hogy a menekülők ezt állépván biztonságban érezzék magukat, s amikor előbújnak, a határőrök lelövik őket.”⁸¹ A belga hírügynökség kiegészítő információja szerint a román határvédelmi szervek 1988-ban a román-jugoszláv határon mintegy 400 menekülöt szemben alkalmaztak löfegyvert.”⁸² Ugyanekkor a The Times of India nagy terjedelmű cikket közölt az erdélyi magyarokról „Üldözötve Romániában, vigaszt találva Magyarországon” címmel. Vaiju Naravane, az írás szerzője Budapesten és Debrecenben gyűjtött információkat cikkéhez az erdélyi magyarok helyzetéről és a román-magyar viszonyról. A hatoldalas írás szerzője, Vaiju Naravane értesülése szerint is 1988 március óta legkevesebb kétszáz embert lőttek agyon a magyar-román határon. Noha a román határőrség rendszeresen tüzet nyit az illegális határátlépőkre – írja -, „az etnikai megkülönböztetés, a kulturális elnyomás és az éhség” elől menekülő erdélyi magyarok közül már harmincezernek sikerült menedéket találnia a viszonylagos paradicsomot jelentő szomszédos országban. Most először fordul elő, hogy egy szocialista ország állampolgárai egy másik szocialista országban kérnek és kapnak politikai menedékjogot – jegyezte meg a

⁸⁰ (-): *Erdély, Budapest, Bukarest. Irodalmi Újság*. 1989. 1. 23. p.

⁸¹ A történet az „urban legends” tipikus jegyeit viseli magán. Más körülmények között, más szereplőkkel a világ legkülönbözőbb helyein mesélik – miközben akár igaz is lehet. Fél évvel később a hírszerzés is „észleli”: „a román hatóságok – egyes hírsztelések szerint – a határsávból olyan, un. ellenőrző posztokat telepítettek, amelyek láttán a menekülők azt hihetik, hogy már magyar oldalon vannak, s amikor jelentkeznek a magyar határőregyenruhás személyeknél, azok ’begyűjtik’ őket.” NOII összefoglaló jelentések 1989. június 21. ABTL 2.7.1. 062110

⁸² Nyugati sajtó romániai menekültek haláláról a magyar határon. AFP, MTI 1989. január 3.

szerző. Idézi egy el nem kötelezett ország budapesti nagykövetét (nevének említése nélkül), miszerint „Budapest és Bukarest viszonya rendkívül feszült”. Emlékeztetve Szűrös Mátyás kijelentésére, hogy „a magyar kormány mindig is igyekezett megvédelmezni a határokon kívül – főképpen a Kárpát-medencében – élő magyarok érdekeit és a jövőben is így fog tenni”, a tudósító azt írta, hogy ez példa nélküli figyelmeztetés a kelet-európai testvéri szocialista országok történelmében. A szerző megszólaltatta Papp Géza Csaba debreceni kálvinista tiszteletest, aki beszélt neki a román oldalon felépített magyar „áthatárról”, ahol a legtöbb menekült agyonlővik. A tiszteletes elmondta, hogy tudomása szerint már több esetben is tűzharc robbant ki magyar és román határőrök között, s az összecsapásokban két magyar határőr meghalt.⁸³

Részben külföldi, részben saját információira támaszkodva a Magyar Demokrata Fórum gyulai városi szervezete 1989. január 6-i dátummal levelet küldött Stadinger Istvánnak, az Országgyűlés elnökének, melyben a Romániából Magyarországra menekült személyek sorsával kapcsolatban fejtették ki álláspontjukat. Három nappal korábban a Magyar Demokrata Fórum Ideiglenes Elnöksége már nyilatkozatot juttatott el a Magyar Távirati Irodához, amelyben menekülttábor felállítását szorgalmazta a magyar-román határon. Szerintük a magyar-román határon kialakult helyzet, az egymásnak ellentmondó híresztelések, néhány menekült visszatoloncolásának megütközést keltő híre, egyes határőrszervek megmagyarázhatatlan intézkedései és az egész kérdésben az egységes irányítás hiánya teszi szükségessé a határhoz közeli menekülttábor létrehozatalát. A nyilatkozat alapelvnek tekinti: a magyar nemzet természetesen nem kötelezhető ellenséges, vagy a belső rendre veszélyes elemek korlátozatlan befogadására – ugyanakkor az MDF vezetőségének határozott álláspontja, hogy körültekintő vizsgálat nélkül senkit sem szabad Romániába visszatoloncolni.⁸⁴

Hasonló értelemben foglalt állást a Szabad Demokraták Szövetsége és a Menedék Bizottság is. A két szervezet nyilatkozatot adott ki az erdélyi menekültek ügyéről, a visszatoloncolásról, illetve a menekülttáborokról. Többek között szorgalmazták, hogy Magyarország fogadjon be mindenkit, aki Romániából hozzánk menekül, s a magyar hatóságok ne tegyenek különbséget a menekültek között nemzetiségük, útiokmányuk megléte, illetve hiánya, a menekülés módja és gazdasági vagy politikai indoka alapján. Szükségesnek tartották, hogy senkit ne szolgáltassanak ki a román hatóságoknak, sőt: a magyar szervek vizsgálják felül, és mondják fel a kiadatások hivatkozási alapjául szolgáló 1964. évi magyar-román egyezményt és az 1986-os határrendészeti egyezményeket. Az SZDSZ ügyvivői testülete és a Menedék Bizottság javasolta, hogy Magyarország csatlakozzon a Genfi Menekültügyi Konvencióhoz és tegye lehetővé ENSZ Menekültügyi Hivatal működését. „Amíg erre nem kerül sor, ellenzik a menekülttáborok felállítását, mert azok – szerintük – nem szolgálnák a menekültek érdekét.” Annak a véleményüknek is hangot adtak, hogy a Tárcaközi Bizottság⁸⁵ és a KEOKH (Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hivatal) biztosítson teljes nyilvánosságot munkája fölött.⁸⁶

⁸³ Menekülés Romániából. MTI 1989. január 6.

⁸⁴ Menekülttábor felállítását javasolja a Magyar Demokrata Fórum. MTI 1989. január 3.

⁸⁵ A BM vezetése alatt álló Tárcaközi Bizottságot 1988. február 25. hozta létre a minisztertanács a menekültügyek intézésének koordinálására, pedig ekkor még csak 2500 legalizált státuszú romániai állampolgár szerepel a nyilvántartásokban. Átmenetileg a Bizottság körlevelei, valamint a BM szerveinek utasításai pótolták a hiányzó jogszabályokat.

⁸⁶ A Szabad Demokraták Szövetsége és a Menedék Bizottság állásfoglalása. MTI 1989. január 6.

Az MDF gyulai városi szervezetének Stadinger Istvánhoz küldött levele azonban – amely „Javaslatok az erdélyi menekültek érdekében,” címmel 1989. január 9-én a Magyar Nemzetben is megjelent – megdöbbentő állításokkal lépett a nyilvánosság elé, amelyek hetekre felkavarták a közvélemény hangulatát.

Stadinger István Úrnak,
Az Országgyűlés elnökének
Budapest

Igen Tisztelt Elnök Úr!

A határ mellett élő állampolgárokként nap mint nap egyre több olyan eset tanúi vagyunk az Erdélyből menekültek ügyében, amelyek éles ellentétben állnak a népköztársaságunk hivatalos szervei és prominens személyiségei által is deklarált bánásmóddal.

Felháborít bennünket, hogy miután a menekültek életüket kockáztatva hazánk földjére lépnek, a belügyi hatóságok máig sem tisztázott szempontok, hatáskör és utasítások szerint szelektálva küldik vissza egy jelentős részüket, hogy a nem kétséges ítéletet (nyomorékká tevés, sok esetben agyonverés) az üldözők végrehajtsák

Ennek elkerülése végett követeljük, hogy az Országgyűlés kötelezze a kormányt, hogy országunk csatlakozzék az 1951-es genfi konvencióhoz.⁸⁷

Követeljük, hogy az Országgyűlés kötelezze a kormányt, hogy a román kormánnyal kötött határrendészeti egyezményt (annak 24. cikkelyét) mondja fel.⁸⁸

Követeljük, hogy döntsön az Országgyűlés menekülttáborok felállításáról, és biztosítsa annak lehetőségét, hogy azokat az ENSZ Menekültügyi Bizottsága vizsgálhassa.

Bizonyítékként mellékeljük a legutóbbi napok tényeit tartalmazó rövid vázlatunkat, amelyet szíveskedjék az Országgyűléssel ismertetni.

Belügyi forrásból származó információ: körülbelül három hónapja elterjedt hír a határ mentén lakók között, hogy több tetem található a határ menti kukoricásban. A békéscsabai rendőrkapitányság szervezetten átfésülte a terepet, és a Lökösháza, valamint Kötgyán közötti ötven kilométeres határsávban 18 holttestet találtak. Valamennyi lőtt seb következtében halt meg.

December 27-én Gyula közelében egy fiatalember és két 18 éves lány próbált átszökni. A fiatalember egy mély árokban lapult, őt nem vették észre a román határőrök. A két lányt viszont elfogták. A fiatalember az árokból látta, hogy meztelenre vetkőztették, és utána puskatussal verték, később elhajtották őket.

Sok a gyermekhalott is. Egy beszámoló szerint (belügyi forrás) egy romániai család lovaskocsival ment a határ felé, át akartak szökni. A négyéves kislányukat a kocsiderekben lévő szalmában rejtették. Véletlenül találkoztak már az úton járőröző román ka-

⁸⁷ A levél írói nyilván arra kívántak utalni, hogy az 1951. július 28-i Genfi Egyezmény a menekülthelyzetről meghatározta, hogy az tekinthető menekültnek, aki faji, vallási okok, nemzeti hovatartozás, politikai nézetek, stb. miatt üldöztetésnek van kitéve a saját országában. Az ilyen ember menekültnek tekintendő, joga van menedéket kérni az adott országtól. Az Elnöki Tanács 1989. augusztus 25-én hozott törvényerejű rendeletet a menekültügyi konvenció magyarországi érvényességéről.

⁸⁸ A Magyar Népköztársaság Kormánya és a Román Szocialista Köztársaság Kormánya között, a magyar-román államhatár rendjéről, határkérdésekben való együttműködésről és kölcsönös segítségnyújtásról szóló, Budapesten, 1983. évi október hó 28. napján aláírt Egyezmény 24. cikk (1) értelmében „Az államhatárt jogellenesen átlépő személyeket, akiket annak közelében fognak el, a lehető legrövidebb időn, de legkésőbb negyvennyolc órán belül vissza kell adni.”

tonákkal. Azok puskára tűzött bajonettel szurkálták át a szalmát, és eltalálták a kislányt. A bajonett a halántékán hatolt a koponyájába és a gyermek halálát okozta.

Az érintett területen szolgálatot teljesítők szerint a menekültek körülbelül 50 százalékat visszaadják a románoknak jelenleg, 1989-ben is. Minden cigányt visszaadnak, azt, aki nem tud jól magyarul, vagy aki valami más miatt büntetve volt Romániában. A visszaadás elbírálása igen rövid úton történik: a cigányokat például sokszor már a határorvisszakényszeríti; időnként hasonlóan jár el a románul beszélőkkel. A második visszaküldési szint a határőrség. Végül – valószínűleg leggyakrabban – a megyei rendőrfőkapitányság bírálja el saját hatáskörébe, hogy kit küld vissza. A szervezeten, olajozottan működő visszaküldés menete arra utal, hogy nem helyi túlkapásról van szó, hanem a rendőrségnek és a határőrségnek ilyen utasítása van. 1988. XII. 27. és 1989. I. 1. között, tehát négy nap alatt Gyulánál egy rövid határszakaszon kilenc ember jött át, ebből ötöt visszaadtak.

Gyula, 1989. január 6.

MDF Gyulai városi szervezete⁸⁹

A levélben foglaltakat először a Kossuth rádió hétfő reggeli műsorában cáfolta Gál László rendőr-alezredes, Békés megye rendőr-főkapitányának közbiztonsági helyettese, amikor elmondta: teljesen elképzelhetetlen és nem fordulhat elő, hogy a megyében a rendőri szervek ne szerezzenek tudomást akár egyetlen erőszakos halálesetről. Mint mondta: „Lényegében egy olyan kis megye vagyunk, hogy itt még egy-két hullát sem lehetne eldugni, nem hogy 18-at”.⁹⁰ A Belügyminisztérium is vizsgálatot indított az ügyben és még aznap délután közleményt adott ki.⁹¹ Eszerint a rendőri és a határőrizeti szervek sem a levélben jelzett területen, sem pedig az egész román-magyar határszakaszon holttesteket és sebesült személyeket nem találtak. Ebből következően a belügyi szervek ilyen információt senkinek nem adtak erről, és az erre vonatkozó állítások is minden alapot nélkülöznek. Tagadták a levél azon állítását is, hogy a Magyarországra érkezett menekültek mintegy 50 százalékát a magyar hatóságok körültekintés nélkül visszaadnák. Az eljáró szervek a tartózkodási engedély iránti kérelmek elbírálása során nemzetiségre vagy felekezetre való tekintet nélkül döntenek és a tiltott határátlépőket is – ezek száma 1988-ban közel 6500 volt – befogadjuk. De mivel a belügyi szervek feladatuknak tekintik azt is, hogy „az ellenséges céllal érkezők, a bűnözők, a csavargó életmódot folytatók” ne terheljék a Magyarországra menekülők beilleszkedését, ezért 1988-ban tiltott határátlépők – a levélben foglaltakkal szemben – negyedét küldték vissza Romániába. Ezt mutatja az is, hogy 1988. december 27. és 1989. január 1-je között Békés megye területére 29 személy érkezett illegálisan, közülük egy személyt küldtek

⁸⁹ A közlő Magyar Nemzet nem fűzött kommentárt a levélhez. Az MDF Ideiglenes Elnöksége azonban hozzátette: Az MDF szervezetének jelentésében kimondatlanul, de tényként benne van: ez a 18 hulla magyar területen feküdt. A békéscsabai rendőr-főkapitányság csak Magyarország területén, belülről képes a határszakaszt átvizsgálni. A fenti iszonyatos tényekhez tehát goromba román határsértés is társul. Ezeket a szerencsétlen embereket magyar földön is utolérte a halál – román fegyvertől. Ez a magyar-román viszony valódi állása ma, 1989 kezdetén. Szövetség? Szerződések? Nem, gyilkolás és agresszió. Részünkről pedig hallgatás. Úgy gondoljuk, a magyar Országgyűlés minden eddiginél nagyobb mulasztást követ el, ha ezeket a vészjelzéseket is elereszti a füle mellett és nem kötelezi a kormányt minden eddiginél határozottabb lépések megtételére. Ez a kérdés a román fél agressziója következtében megérett arra, hogy a magyar kormány a Biztonsági Tanács elé terjessze. Az MDF Ideiglenes Elnöksége.

⁹⁰ Kossuth Rádió, 1989. január 9. Krónika, 7. 30.; Rádiófigyelő Szolgálat. OSA/RFE Hung. Monitoring 6.1/89.

⁹¹ A Belügyminisztérium közleménye. MTI 1989. január 9.

vissza, aki büntetett előéletű volt, továbbá a vizsgálat során megalapozottan merült fel vele szemben, hogy „speciális feladatokkal” érkezett hazánkba.

A Békés megyei rendőr-főkapitány Mihalik György rendőrezredes aznap este adott interjút a Kossuth Rádióknak az ügy részleteiről.⁹² Elmondása szerint amióta az áttelepülés megindult a határ másik oldaláról, a határ közelében egyáltalán nem fordult elő haláleset, de még olyan emberrel sem találkoztak, akin lőtt seb lett volna. December 29-én a Határőrség országos parancsnoksága nyilvánosságra hozott több adatot, amelyek között szerepelt az is, hogy Magyarországról kb 1400 román állampolgárt küldtek vissza, ezekből 400-at Békés megyéből. Egyébként a megyébe több mint 2000 román állampolgár jött át eddig. Ugyanakkor megtagadják a letelepedési kérelmeket, és nem fogadjuk be „a munkakerülőket, a csavargókat, az alkoholistákat, azokat, akik bűncselekményt követtek el, illetve azokat, akik olyan adatok birtokába akarnak jutni, amelyek nem tartoznak Romániára”.

Nem érdektelen az a beszélgetés sem, amelyet a megyei napilap újságírója folytatott a helyszínen.⁹³ Pocsay Gábor az MDF gyulai szervezete ideiglenes elnökségének tagja a Magyar Nemzetben megjelent cikkkel kapcsolatban csak egyetlen helyesbítéssel élt, mely szerint a határsávot nem a békéscsabai rendőr-főkapitányság fésülte át, hanem a határőrök. „Több csatornán jutottak el hozzánk a hírek, meghallgattunk határőrt, aki a magyar-román határnál teljesített szolgálatot, beszéltünk román menekültekkel, magyarokkal, akik a határ közelében dolgoztak, és hivatalos szervektől is kaptunk jelzéseket” – mondta Pocsay Gábor, és hozzátette: a 18 holttestet a szemtanúk elmondása szerint a határ közvetlen közelében, elhagyatott területen találták meg. Informátoraik nevét és hírforrásaikat nem nevezik meg, nem adhatják ki. Arról sincs tudomásunk, hogy a 18 holttest hova került, de úgy gondolják, ez nem is fog kiderülni. Tudomásuk van arról is, hogy cigány származásúakat, románul beszélőket küldenek vissza Romániába. Arról is hallottak, hogy 339 olyan áttelepülni szándékozó kérelmét tagadták meg a magyar hatóságok, akiknek itteni ismerőseik lakást, elhelyezkedést tudtak volna biztosítani.

Az MSZMP Belügyi Bizottsága a pártalapszervezetek általános felháborodásáról számolt be, a hírt „az első pillanattól kezdve általános hitetlenkedés fogadta az állomány”. Megalapozatlannak, álhírnek tartották, gyors vizsgálatot és felelősségre vonást követeltek a hasonló hírek megakadályozása érdekében.⁹⁴ A Határőrség általában véve is sérelmezte a román menekültek kapcsán a határőrséget érintő negatív véleményeket, íe a Magyar Nemzetben közölt levél különösen nagy felháborodást váltott ki. (Az MSZMP Határőrségi Végrehajtó Bizottsága januári „hangulatjelentése” külön is kitért arra, hogy az állományt „megdöbbenet és felháborította” a gyulai MDF bejelentése a román határszakaszon talált halottakról. Kérték, hogy az illetékes szerveket, hogy az ilyen rágalmokat gyorsan és határozottan utasítsák vissza.⁹⁵ A Határőrség Országos Pa-

⁹² Kossuth Rádió, 1989. január 9. Első kézből, 19. 30.; Rádiófigyelő Szolgálat. OSA/RFE Hung. Monitoring 6.1/89.

⁹³ Békés Megyei Népújság, 1989. január 10.

⁹⁴ Az MSZMP Belügyi Bizottságának 1. sz. Tájékoztatója a BM pártszervek és -szervezetek eseményeiről. 1989. február 8. MSZMP Társadalompolitikai Osztály 1989.MOL M-KS 288. f. 22/1989. 5. 6. e. 51-17/1/89.

⁹⁵ Összefoglaló a mozgalmi élet eseményeiről 1989. január. MSZMP Határőrségi Végrehajtó Bizottsága 1989. február 7. 288. f. 22/1989. 5. 6. e.

rancsnoksága az állomány megnyugtatóra belső tájékoztatót adott ki.⁹⁶ Eszerint az MDF-levéiben jelzett 50 kilométeres sávban sem a rendőrség, sem a határőrség nem talált holttesteket, „a 18 holttest megjelölése valótlan”. 1988-ban az orosházi kerület állományában összesen két haláleset történt de e két cselekménynek semmi köze nem volt a határhelyzethez.⁹⁷ Az is tény, hogy a több ezer, illegálisan átvitt menekült közül egy sem érkezett lőfegyvertől eredő sérüléssel, és elsődleges meghallgatásuk során senki nem tett arról említést, hogy vele szemben fegyvert használtak volna, vagy csoportjából bárki ilyen módon „halált vagy sérülést szenvedett volna”. A határőrség véleménye szerint a román határőrizeti szervek csak figyelmeztető lövéseket alkalmaznak az elfogás céljából (bár a jelentés megemlíti: „a túlóldali helyzetről közvetlen és megalapozott információk hiányában nem nyilatkozhatunk”). A román határőrizeti szervekkel egyébként az egyezményeknek megfelelő a kapcsolat, a határrendszértések kivizsgálása a szokásos módon történik (1988-ban a román szakaszon 27 határrendszértés történt, ebből 10 magyar részről).

A belső tájékoztató kitér az MDF-levéiben említett állítólagos belügyi forrásokra is: „semmilyen tájékoztatásra jogosult szerv vagy személy ilyen valótlan nyilatkozatot nem adott, a vizsgálat fogja kideríteni, hogy milyen forrásokra utalnak, s feltárni azt, hogy ki részéről történt valótlan állítás, rémhírkeltés”. A tájékoztató kéri „az állománnyal tudatosítani”, hogy a határőrség, a menekültek kérdésében minden tekintetben az előírásoknak megfelelően járjon el, semmilyen megmagyarázhatatlan, önkényes lépést nem tesz. Valótlan az az állítás is, hogy „minden cigányt visszaadunk”, hamis az az állítás is, hogy az illegálisan átvitt menekültek 50 %-a visszaadásra kerül. 1988-ban összesen 6472 román állampolgárt fogtak el a határőrök a magyar-román határszakaszon befelé jövet, ebből 1652 (25 %) került visszaadásra. A tartózkodási engedély vagy visszaadás kérdésében igazgatásrendészeti eljárás során szakemberekből álló bizottság dönt, nem a járőr, az őrs, vagy a kerületparancsnokság. Így az MDF-levél csak a közvélemény félrevezetését, a belügy és a határőrség tekintélyének lejáratását, a társadalmi bizalom csökkenését eredményezheti, és „egyéb politikai károk okozására is alkalmas”. Az álhírek és rágalmak cáfolatára a jövőben is „higgadtan, de kezdeményezően” kell reagálni, tényszerűsége törekedve, nem pedig „szélsőséges indulatok alapján”. A belső tájékoztató célja éppen az volt, hogy cáfolják a „hamis, rosszindulatú híreszteléseket” és minden módon elősegítsék a Legfőbb Ügyészség tényfeltáró vizsgálatát, „amely már meg is indul”.

Ennek a már megindult vizsgálatnak a keretében a Legfőbb Ügyészség arra is kíváncsi volt, hogyan jutott el a levél a Magyar Nemzet szerkesztőségébe. Soltész István – miután január 9-én már eljuttatta az inkriminált kéziratot a vizsgálatot vezető Pócsi Lajos osztályvezető ügyészhez – január 11-én Nyíri Sándornak, a Legfőbb Ügyész helyettesének levélben számolt be a történetéről.⁹⁸ Eszerint, hogy a gyulai MDF-szervezet le-

⁹⁶ A határőrség állományának belső tájékoztatása az erdélyi menekültekkel összefüggésben a sajtóban megjelent, a határőrséget sértő publikációkkal kapcsolatban. Határőrség Országos Parancsnoksága 1989. január 12. MOL XIX-B-10. HOP Vezetéssel, irányítással kapcsolatos iratok 1989. 16. doboz, sz. n.

⁹⁷ Az egyik szolgálati gépkocsi ittas vezetése miatt bekövetkezett balesetből eredt, a másik családi problémák miatt (a dombegyházi őrsőn 1988 október 26-án szolgálat közben egy határőr öngyilkosságot követett el).

⁹⁸ Soltész István főszerkesztő – feltehetően támogatásra számítva – eljuttatta „szíves tájékoztatásul” Pozsgay Imrénnek, „mint a nemzetiségi és sajtó ügykörben illetékes államminiszternek” a levelezést, ezért maradhattak fent Pozsgay iratai között a levelek. A Magyar Nemzet főszerkesztője tájékoztatása a Legfőbb Ügyész helyettese számára a Magyar Demokrata Fórum gyulai szervezetének a romániai menekültekkel foglalkozó

velét Csurka István személyesen vitte be január 8-án a szerkesztőségbe. Kérdésre válaszolva Csurka megjegyezte: felelős személytől származó, megbízhatóan dokumentált szövegről van szó, amelynek hitelességét az országos elnökség biztosítja. Ennek alapján a szerkesztőségnek nem volt oka a levélben foglaltak hihetőségében kételkedni. Ráadásul hasonló állítások, lelőtt menekültekről már más lapokban is megjelentek és ezeket az állításokat magyar részről addig nem cáfolták; „volt nyilvánosságra is hozott eset, amikor magyar területen gyilkolt meg menekülőket román határőr”. Ugyanakkor a testületi, szervezeti cáfolatokkal kapcsolatos kötelezettségének eleget téve a Magyar Nemzet kiemelten közölte a Belügyminisztérium nyilatkozatát, sőt, kérés nélkül ismertette a Békés megyei rendőr-főkapitánynak a rádióban elhangzott cáfolatát is.

Az Országgyűlés külügyi bizottságának elnöke, Szűrös Mátyás rádiónyilatkozatában nagy kárt okozó presztízsvesztésnek tekintette Magyarország számára Romániával, de az egész világgal szemben is, ha rémhírnek bizonyul a 18 holttestről szóló információ. Azok ugyanis, akik a levelet megfogalmazták, eleve bizalmatlanságot keltenek a magyar hivatalos szervekkel szemben. Nemzetközi szinten pedig azért nem vet jó fényt Magyarországra, mert bár „mi tudjuk, hogy a magyar sajtó önállóan tevékenykedik és ezért nem terheli felelősség a magyar kormányt”, mégis a visszhang nyilvánvalóan negatív lehet.⁹⁹

Maga az MDF is érezhette, hogy szavahihetőségük forog kockán, és – állambiztonsági információk szerint – nem hagytak fel azzal, hogy mégis bizonyítékokat szerezzenek állításaik igazolására. Csurka István felszólította a botrányt kirobantó gyulai MDF-aktivistákat, hogy szerezzenek be mindet, az esettel kapcsolatos információt; keressék meg a mezőőrt, a gátőrt, az ott ájtott menekülteket, sőt ha lehet, szerezze meg a boncolási jegyzőkönyvet is. Csurka felhívta a figyelmet az informátor fokozott védelmére, s javasolta, hogy keressenek egy jó ügyvédet, mert ha bíróság elé kerül az ügy, nem kerülhetik el a szembesítést.¹⁰⁰ Másnap Csoóri Sándor már arról tájékoztatta Csurka Istvánt, hogy a román határon történt események bizonyítására fel lehet használni korábban megjelent írásokat, könyveket is, mivel „ilyen lövések voltak már Forró Tamás és dr. Kende Péter könyvében, de tud valamit Győri Béla és az egyház is”. Úgy tudják, hogy Ara-Kovács Attila szintén rendelkezik hasonló eseteket igazoló adatokkal és neki jó kapcsolata van az „SOS Transsylvania” szervezettel, amelyik az ilyen információkkal foglalkozik, és rendszeresen gyűjti azokat. B. Júlia megígérte, hogy összeszedi valamennyi fontos ember nevét és címét és az említett könyveket egy-két napon belül átadja Csurkának. A telefonlehallgatás útján szerzett információkat az elhárítás megbízhatónak tekintette azzal a megjegyzéssel, hogy az ellenőrző munkát folytatni kell.¹⁰¹

A hónap végén viszont társadalmi kapcsolat révén jutott az ügy további adataihoz az állambiztonsági szolgálat. Horváth Balázs, az MDF veszprémi szervezetének vezetője január 24-én kirendelt védőként tárgyaláson vett részt a BM Határőrség körmendi alakulatánál. Itt az MDF gyulai szervezetének levelével kapcsolatban megemlítette, hogy a holttestekkel kapcsolatos információkat írásban kapták egy határőrtiszttól és egy sorál-

közleménye közreadásának körülményeivel kapcsolatban. Államminiszteri Titkárság nyílt iratai. Pozsgay Imre, MOL XIX-A-95-a. 1989. 1. d.

⁹⁹ Szűrös Mátyás a romániai menekülthelyzetéről Reggeli Krónika, Kossuth Rádió, 1989. január 12. 6:45. Rádiófigyelő Szolgálat. OSA/RFE Hung. Monitoring 12.1/89.

¹⁰⁰ NOIJ összefoglaló jelentések 1989. január 12. ÁBTL 2.7.1. 011204.

¹⁰¹ NOIJ összefoglaló jelentések 1989. január 13. ÁBTL 2.7.1. 011308.

lományú határőr őrmestertől, akiknek a személyét az MDF semmilyen körülmények között nem hozza nyilvánosságra. Az MDF Ideiglenes Elnöksége nem vállalta a levél nyilvánosságra hozatalát, ezt a helyi szervezet döntésére bízta. Horváth Balázs utólag már elhamarkodottnak tartotta a gyulai szervezet lépését. Tudomása szerint a gyulai szervezet videofelvétellel rendelkezik egy holttestről és egy menekült nekik tett vallo-másáról is. Egy lőtt-sebes menekült sorsát pedig, akit a debreceni kórházban ápolnak, a helyi MDF-szervezet kíséri figyelemmel. Horváth véleménye szerint a levéllel nem a határőrséget akarták támadni, hanem az államapparátus figyelmét kívánták felhívni a romániai állapotokra.¹⁰² Néhány nappal később Kulin Ferenc tájékoztatta – a titkosszol-gálati forrás szerint telefonon – Csurka Istvánt arról, hogy az MDF szentendrei gyűlésén bejelentették: találtak olyan hitelt érdemlő tanút, aki látta, miként lőttek le a román ha-tárőrök egy menekültöt a határ magyar oldalán. Az információ Sz. László zsámbéki or-vostól ered, aki azt állítja, hogy bármikor, bárhová „szállítani tudja” azt a nőismerőst, aki mellől lelőtték az említett menekültet.¹⁰³

Időközben Csurka István álláspontja is megváltozni látszott. Az egyértelmű bizonyí-tékokat firtató riporter kérdésére kitérő választ adott. Meglehet, hogy jogilag vesztesként kerülünk ebből a dologból ki – felelte. Ugyanakkor úgy vélte, hogy erkölcsileg nem ke-rülnek ki vesztesként, hiszen lesz annyi megértés a magyar társadalomban, hogy belátja, hogy ezek az emberek „kitüntetést érdemelnek, jutalmat érdemelnek, mert önfeláldozó módon akartak megváltoztatni egy nagyon elromlott viszonyt”. A menekülők ezreiről van szó, akik kilencven százaléka magyar. Ha csak egyet lőnek le, nem kell-e minden módon arra törekednünk, hogy ezt az állapotot megváltoztassuk, hogy ezt a világ tudo-mására hozzuk – vélekedett Csurka. Miért azok kerülnek mindjárt a híresztelők és a rémhírterjesztők kategóriájába, akik erről megpróbálnak önfeláldozó módon beszél-ni?¹⁰⁴

Február elején lezárult a Legfőbb Ügyészségnek az ügyben két héttel korábban meg-indított vizsgálata.¹⁰⁵ A vizsgálat nem terjedt ki az MDF gyulai városi szervezete által írt levél első részében megfogalmazott – menekültekkel kapcsolatos – politikai követ-elek megalapozottságának, illetve indokolatlanságának vizsgálatára, azokra a hírekre és híresztelésekre sem, amelyek az államhatár román oldalán elkövetett cselekményekre vonatkoztak. Az ügyészség indoklása szerint joghatósága csak Magyarországra terjed ki és ezért a román oldalról származó híresztelések ellenőrzésére lehetőségük és módjuk sincs. Nem vizsgálták a Magyarországra menekültekkel kapcsolatos eljárásokat sem, azt, hogy milyen indokok alapján foglalt állást az illetékes főkapitány abban a kérdés-ben, hogy a menekültnek az ideiglenes tartózkodási engedélyt megadják, avagy Romá-niába visszairányítják.

A vizsgálat – nyomozati értelemben – tényfeltárássra irányult. Módszere elsődlege-sen az ügyiratok átvizsgálására szorítkozott. Áttekintették azokat a nyilvántartásokat, amelyekből megállapítható volt a Magyarországra menekültek száma, a letelepedési en-gedélyt kaptak, illetve a visszairányítottak aránya. Felülvizsgálták a rendkívüli halál-esetekre vonatkozó iratokat is. Mivel az MDF gyulai városi szervezetének vezetősége –

¹⁰² NOIJ összefoglaló jelentések 1989. január 26. ÁBTL 2.7.1. 012622.

¹⁰³ NOIJ összefoglaló jelentések 1989. január 31: ÁBTL 2.7.1. 013108.

¹⁰⁴ Csurka István a román-magyar határon talált holttestek hírének bejelentéséről. Vasárnapi Hírek, Kos-suth Rádió 1989. január 15. 7.30. Rádiófigyelő Szolgálat. OSA/RFE Hung. Monitoring 15.1/89.

¹⁰⁵ Összefoglaló jelentés a Romániából Magyarországra menekült személyek sorsáról. LÚ 10.097/1989. MOL XIX-B-10. HOP Vezetéssel, irányítással kapcsolatos iratok 1989. 494/1989. 16. d.

lampolgárok voltak. Egy személy azonossága maradt ismeretlen, akit a Szamosból fogtak ki, nála a halál oka vízbefulladás volt. Egy esetben találtak egy csontvázat, melyről megállapították, hogy az ismeretlen személy több mint 20 éve hunyt el. Az ellenőrzés érdekében megkeresték a temetkezési vállalatot, ahol azt közölték, hogy Békés megyében két ismeretlen hulla került beszállításra, ezek közül az egyik a korábban említett csontváz volt, míg a másik hulla személyazonossága időközben ismertté vált és a hozzátartozók temették el. Az elhunyt magyar állampolgárságú volt.

– A vizsgálat megállapította, hogy a Békéscsabai Rendőrkapitányság a levélben említett átfésülést nem hajtotta végre. Ezt az információt egyébként később a levelet megfogalmazók is sajtónyilatkozatukban úgy módosították, hogy ezt a határőrség végezte.¹⁰⁶

Ennek tisztázása érdekében megállapítottuk, hogy az Orosházi Határőrkerület Békés megye területén 1988. II. félévében két esetben rendelt el csapatmozgást, 1988. szeptember 5-én és október 2-án. Mindkét esetben a román határőrizeti szervek jeleztek Magyarországra befelé irányuló határsértést. Az elkövetők elfogása érdekében az első esetben 38 fővel a Dombegyházi Határőr működési területén, míg a másik eseten 26 fővel a Gyulai Határőr működési területén mélységi zárást rendeltek el a határsértők elfogására. A vizsgálat ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy a bevezetett intézkedések nem vezettek eredményre, mindkét esetben az elkövetők elfogására országos körözést rendeltek el. Holttestek felkutatására csapatintézkedést a határőrkerület nem rendelt el. A levélben említett 50 km-es szakaszon négy határőrőrs van (Lőkősháza, Elek, Gyula, Kötgyán), ezeknek a létszáma azonban olyan csekély, hogy önmagukban „átfésülést fogantatosítani” nem tudnak, egyébként ilyen tevékenységet nem is végeztek.

– Vizsgálták annak a lehetőségét is, hogy a holttesteket, amelyeket Magyarországon leltek fel, esetleg Romániába visszavitték. Ennek tisztázása érdekében beszerezték az Orosházi Határőrkerület működési területén 1988-ban elkövetett határrend sértésre vonatkozó adatokat. Ebben minden olyan körülmény szerepelt, amely a határrendre vonatkozó jogszabályokból adódik. A vizsgált időszakban és határ szakaszon 42 határrend sértés volt. A határrend-sértések között olyat, amely holttest áthúzására utalna nem tapasztaltak. Az pedig – a határkapcsolatok ismeretében – egyértelműen kizárható volt, hogy az ilyen esetet ne jelentették volna a vegyesbizottságnak.

– Az iratok felülvizsgálatán túl tanúkutatást is végeztek. Meghallgatták a négy határőrőrs parancsnokát, akik egybehangzóan állították, hogy ilyen eseményről nem tudnak, nemcsak holttestet, hanem még lőtt sérüléssel érkező határsértőt sem találtak. A parancsnokok által elmondottak alátámasztása, vagy cáfolása érdekében minden őrsön két-öt határőrt is meghallgattak (ezek egy része olyan volt, akit az őrsparancsnok jelölt ki azon személyek közül, akiknek a legtöbb elfogásuk volt, míg másik részüket a véletlenszerűség alapján az ügyészek választották ki). A sorállományú határőrök elmondták, hogy nagyon sok személyt hallgattak meg, de közülük senki nem tett arról említést, hogy Magyarországon holttestet talált, illetve látott volna. Elmondták továbbá, hogy ők holttestek felkutatására irányuló akcióban részt nem vettek, ilyenről nem is hallottak.

A határmenti községek tanácsi vezetőivel is felvették a kapcsolatot, ők is egybehangzóan állították, hogy a községük határában holttesteket nem találtak, és az újság-

¹⁰⁶ Lásd Pocsay Gábor, az MDF gyulai szervezete ideiglenes elnökségének tagjának nyilatkozatát a Békés Megyei Népszá, 1989. január 10-i számában.

cikk megjelenése előtt azon a környéken ez beszédtema sem volt. Felkeresték a körzeti orvosokat, akik ugyancsak megerősítették, hogy halottszemlén nem vettek részt, ilyenről nem is hallottak. Elmondták azt is, hogy a határ túlsó oldaláról lőtt, szúrt, vagy vágott sérüléssel náluk kezelésre senki nem jelentkezett.

A levélben említett területen két vadásztársaság tevékenykedett. Felkeresték a vadásztársaságok vezetőit, akik elmondták, hogy rendszeresen – legalább hetente egy alkalommal – járják a határt, közvetlenül a határvonalig lejutva, azonban holttestet ők sem találtak, ilyenről nem is hallottak. Több gátörrel és mezőgazdasági munkát végző személlyel, valamint a határ közvetlen közelében lakó személyekkel beszéltek, azonban a halottakra vonatkozó híreket ők sem erősítették meg.

A Gyulai SZOT szállóban elhelyezett, és ott dolgozó, Romániából menekültek közül 22 személlyel beszéltek az ügyészek, azonban konkrét adatot mondani ők sem tudtak. Rájuk a határátlépéskor nem lőttek, halottat sem a román, sem a magyar oldalon nem láttak.

A Jurta Színház vezetője a sajtócafélatok után egy levelet írt a belügyminiszterhez, melyben azt állítja, hogy megdönthetetlen bizonyítékai vannak arra nézve, hogy a levélben foglaltak a valóságnak megfelelnek. Romhányi Lászlót az ügyészek felkeresték, ő megígérte a bizonyíték bemutatását – nevezetesen annak a személynek a megnevezését, akitől az információ származik –, azonban ezt nem tette meg. Romhányi egyébként csak többszörös áttétellel értesült, hogy van olyan személy, aki tud a holttestekről.

– A vizsgálat teljessé tétele érdekében megkeresték a BM illetékes szerveit is¹⁰⁷, azonban a levélben említett hullákra vonatkozóan ők sem tudtak konkrét adatokkal szolgálni.

– A Népszava 1989. január 10-i számában Szabó Miklós – az MSZMP Békés megyei Bizottságának első titkára, országgyűlési képviselő – nyilatkozatot adott, melyben elmondta, hogy a 18 halott ügye már egy évvel korábban az asztalukon volt és akkor is valótlannak bizonyult. Az ügyészség ennek kapcsán megállapította, hogy 1988. szeptember 12-én az MSZMP Központi Bizottságához egy névtelen telefonáló Gyuláról bejelentést tett, mely szerint „holttestek úsznak a Körösön”. Annak idején a bejelentést vizsgálták, azonban holttestet nem találtak.

– A vizsgálat kezdetén az ügyészség igyekezett felderíteni a levélben többször hivatkozott belügyi forrást. Időközben az MDF gyulai városi szervezete azt a kiegészítő információt adta, hogy a belügyi forrás is csak áttételesen, tud információt szolgáltatni, mivel a holttestek felkutatásában nem vett részt, ilyet nem látott, csupán elmondásból hallott az eseményekről. Mivel az MDF gyulai szervezete egyetlen informátorát sem volt hajlandó megnevezni és a belügyi forrás is csak áttételes, ezért annak beazonosítására a későbbiekben nem törekedtek.

Mindezek alapján az ügyészség egyértelműen kizárhatónak tartotta, hogy – az állításokkal szemben – Magyarországon 18 ismeretlen holttestet találtak volna.

További tényállítások vonatkoztak az 1988. december 27-én Gyula közelében történt eseményekre. Arról, hogy három határsértő közül két lányt a román határőrök elfogtak, meztelenre vetkőztettek és puskatussal verték volna őket – semmiféle adatot nem sike-

¹⁰⁷ Feltehetően a BM III/II-es Csoportfőnökségről (kémelhárításról) van szó.

rült az ügyészségnek beszerezni. A széleskörű kutatás sem vezetett eredményre, hogy az adatközlő személyét az ügyészség felderítse. Az ügyészségi érdeklődés nyomán a gyulai szervezet vezetői elmondták, hogy e körben ők sem végeztek a későbbiek során ellenőrzést. A megfogalmazásból az is kiderül, hogy az esemény Romániában történt(het)et).

A levél további állítása szerint sok a gyermekhalott a határon és a hivatkozott belügyi forrás úgy tudta, hogy egy lovaskocsival átszökni szándékozó magyar család esetében egy négy éves kislányt szúrtak halálra a román határőrök, mivel a kislányt a kocsi-szerűségben lévő szalmában rejtették el. A vizsgálat során egyetlen egy olyan esetről sem szereztek tudomást az ügyészek, hogy gyermek-korú halottak lettek volna. Azt azonban sikerült megállapítani, hogy 1988. második félévében egy alkalommal a kötegyáni őr-s területén Romániából átszökött személyek visszaadására készültek, azonban az előzetesen egyeztetett időpontban a román fél nem jelent meg. Csak egy óra múlva érkeztek csak meg és akkor sem az illetékes parancsnokkal. Mentegetőzésül elmondták, hogy a parancsnok éppen egy eset kivizsgálásában vesz részt. A közeli olajfűrőtornyoknál ugyanis nyolc személy akart átszökni, többen a szalmában rejtőzve. A lovaskocsit megállították és a szalmában elrejtőzött egyik személyt az ellenőrzés során megsúrták. A történet elbeszélésénél magyar részről Janis Pál határőrszázados őrsparancsnok és Csóka János törzsszermester – tolmács – is jelen volt. A „szúrásra” vonatkozó információ tehát nagy valószínűséggel innen származhat.

Az események teljesebb feltárása érdekében megvizsgálták azt is, hogy 1988-ban hány személy kísérelt meg tiltott határátlépést lovaskocsival. Ilyen három eset volt és összesen tíz személy jutott át ilyen módon a határon. Ők azonban a fent említettekről nem tettek vallomást.

A Magyarországra menekültek visszaadásával kapcsolatban is eltérő számadatokat és tényeket sorolt fel a levél. Így pl., hogy 1988. december 27-e és január 1-e közötti négy napon Gyulánál egy rövid határszakaszon kilenc ember jött át, ebből ötöt visszaadtak. Az ellenőrzés során megállapították, hogy ebben az időszakban 16 felnőtt és három gyermekkorú, tehát összesen 19 személy követett el a Lökösházától Mezőgyánig terjedő területen befelé-irányuló tiltott határátlépést. A 19 személy közül Gyula térségében egyetlen egy sem kísérelte meg a határ átlépését. Egy főt – állambiztonsági szempontok miatt – adtak vissza, aki Lökösháza térségében követte el a tiltott határátlépést. A visszaadásra 1988. december 29-én a Gyulai forgalom-ellenőrző ponton került sor.

A levél azt is kifogásolta, hogy a visszaadások elbírálása „igen rövid úton” történik. A cigányokat például már a határőr visszakényszeríti és időnként hasonlóan jár el a románul beszélőkkel szemben is. A vizsgálat megállapította, hogy ez sem felel meg a valóságnak. A magyar-román határon a határőrség nem közvetlenül a határ vonalát őrzi, hanem „mélységi őrzés” történik. Ez azt jelenti, hogy általában a határtól 1-8 km távolságra történik az ellenőrzés, a magyar oldalon magasfigyelők sincsenek. Ily módon a határőr amennyiben határsértővel találkozik, ez a határtól több kilométer távolságra történik, az esetleges visszairányításnak ezért érvényt sem tudna szerezni. Ezen túlmenően az őrökön szolgálatot teljesítő határőrök elmondták – amit egyébként a parancsnokok is megerősítettek – hogy mivel az elfogásért jutalomszabadság jár, ennél fogva a határőr éppen abban érdekelt, hogy az elfogott, vagy nála jelentkező határsértőt az őrre bekísérje.

Megállapította a vizsgálat azt is, hogy önmagában az a tény, hogy a határsértő cigány származású, vagy román nemzetiségű a visszaadás elbírálásakor okként nem jött számításba.

Így nem felelt meg a valóságnak, hogy a menekülteknek kb. 50 %-át visszaadták volna. A statisztikai adatok szerint 1988-ban a magyar-román határszakaszon összesen 6490 román állampolgárságú személy követett el illegális határátlépést. Ebből 4838 személy kapott tartózkodási engedélyt és 1652 személy esetében került sor visszairányításra. A visszairányított személyek közül többen eleve azzal a céllal érkeztek Magyarországra, hogy innen továbbsszöknek nyugatra, de volt közöttük többszörösen büntetett, illetve kémgyanús személy is.

Az MDF gyulai szervezete a vizsgálat közben újabb információkat is szolgáltatott, – továbbra is név nélkül. Ezeknek az ellenőrzését is a lehetőségekhez mérten elvégezte az ügyészség; ennek ellenére olyan személyt, aki Magyarországon holttesteket látott volna, illetve Magyarországra lőtt sebbel érkezett volna, felkutatni nem sikerült. Jellemző példaként megemlítették a Televízió Panorámá című műsorában is említett, Geszten történet esetet. Sikerült megállapítani a terepjáró autóval Magyarországra szökött személy személyazonosságát, és meghallgatták. Korábban a határőrségen tett vallomását megerősítve elmondta, hogy a gépkocsiból kizuhanva sérült meg (később Pakson telepedett le). Sikerült időközben felkutatni egy Török Bálint nevezetű Magyarországra menekült személyt is, aki elmondta, hogy Romániában Csokaj község közelében a kukoricás mellett 26-28 hullát találtak, férfiakat, nőket és gyermekeket. Arról azonban ő sem tett említést, hogy ilyen Magyarországon is látott, tapasztalt volna. Az általa említett esemény egyébként elmondása szerint 1988 júniusában volt.

A vizsgálat elvégzése közben a Belügyminisztérium központi szervei, a Határőrség Országos Parancsnoksága, az Orosházi Határőrkerület illetékesei részéről az ügyben többen nyilatkoztak, több cáfolat és tájékoztatás is elhangzott. Ezekben lényegesen eltérő számadatok is szerepelnek. Így pl. a Belügyminisztérium január 10-i közleményében az szerepel, hogy, december 27-e és január 1-e között Békés megye területére 29 személy érkezett illegálisan. Ez az ügyészségi vizsgálat szerint nem felelt meg a valóságnak, mivel adataik szerint ebben az időben csak 19 személy jött át. Az eltérés feltehetően abból adódott, hogy a Békés megyei Főkapitányság azoknak a nevét adta meg, akik ebben az időszakban tartózkodási engedélyért jelentkeztek, akik nem feltétlenül ez idő alatt követték el a tiltott határátlépést. Ugyanígy eltérések adódnak abból, hogy az egyik nyilatkozó a gyulai kapitányság területére, a másik a megye területére, míg a harmadik az orosházi határőrkerület működési területére vonatkozóan adott adatokat. Pedig ezek illetékességi területei lényegesen eltérnek egymástól.

A vádemelés kapcsán az ügyészség szerint a rémhírterjesztés elkövetésének alapos gyanúja – mint a büntetőeljárás lefolytatásának törvényes előfeltétele – nem volt megállapítható. Az MDF gyulai szervezetének vezetői ugyanis többször hangsúlyozták, hogy ők csak közvetett információkat szereztek, tényként fogadtak el állításokat. Csak utóbb derült fény arra, hogy a belügyi forrás is csak áttétele. A vizsgálat elrendelése után – bár nem a levélben foglalt tények vonatkozásában – ellenőrzést is végeztek és eközben derült ki, hogy a korábbi informátorainak mintegy fele visszavonta a korábbi előadását. Így az ő vonatkozásukban a szándékosság eredményesen nem volt bizonyítható.

Az ügyészség egyébként szigorúan titkos jelentése egy ponton egy másik, talán még bizalmasabb vizsgálat megállapításaival érintkezett. A Legfőbb Ügyészségen a levél ügyében folytatott vizsgálattal egy időben a határőrség belső ellenőrzése is megkezdődött. Az Államelleni Ügyek Osztálya arra volt kíváncsi, hogy volt-e, lehetett-e és ha igen kik lehettek olyanok a Határőrség állományában, akik bizalmas információkat juttat(hat)tak ki illetéktelen személyeknek. Ezt a vizsgálatot ugyanaz a Balassa Tibor cso-

portvezető ügyész irányította, aki a levél-ügy vizsgálatát. Az Államelleni Ügyek Osztálya is eljutott Janis Pál határőrszázados, kötegyáni őrsparancsnok nevéhez. Titkosszolgálati eszközökkel felderítették, hogy az asztalán feljegyzései között szerepelt annak a dr. Pocsay Gábornak a neve, aki az MDF gyulai szervezete ideiglenes elnöksége tagjaként a levél egyik aláírója volt. A gyanú tehát nem egyszerűen azért terelődött irányába, mert hallhatta a jelentésben említett, „szűrésre vonatkozó történetet.

Ráadásul kiderült az is, hogy a gyulai határőrőrs parancsnokának Kiss István naptárának szélére fel volt írva Markó István, egy további levélíró telefonszáma. Mivel az MDF gyulai szervezetében időközben elmondták, hogy „az a bizonyos belügyi forrás nem ténytanú, tehát az eseményekről közvetlen tapasztalata, észlelete nincs, azokat csupán elmondásból ismeri”, ezért a belügyi forrás beazonosítására – a jelentés szerint – az Államelleni Ügyek Osztálya már nem fektetett hangsúlyt. De hogy mégsem maradt következmények nélkül az állománybeliek magatartása, arra Pál János ezredes, Orosházi kerületparancsnok levele a bizonyíték. 1989. február 8-án ugyanis hasznosítás és tájékoztatás céljából megküldte a BM Határőrség Országos Parancsnokságának a Legfőbb Ügyészség vizsgálati anyagát a gyulai MDF bejelentésével kapcsolatban. Amint hozzátette, az anyagból kiderült, hogy „néhány határőrünk felhatalmazás nélkül, illetéktelen helyen és személyek előtt valótlan, felelőtlen kijelentést tett, ami esetleg alapjául szolgálhatott a bejelentésnek, rémtörténeteknek”. Ezért kérte az Országos Parancsnokságtól a következtetések levonását és a szükséges intézkedések megtételét.¹⁰⁸

A gyulai eset jelentése összegezve megállapította, hogy a fenti esetekben alaptalan híresztelések történtek, azok a valóságnak nem megfelelők, illetve forrásuk valóságalapja nem magyarországi esemény. Arra viszont mindenképpen alkalmas volt, hogy a belpolitika, a nemzetközi jog szereplői és magának a közvéleménynek a figyelmét is a keleti határok illetve Románia felé irányította, jelezve, hogy súlyos problémák jelentkeznek a térségben, amely megoldása az összes érintett együttes erőfeszítéseit igényli. A jelentés a fenti formában nem kapott nyilvánosságot. Szociálpszichológiai szempontból viszont az eset megerősítette a klasszikus tételt, miszerint a valótlan híresztelések mögött feszülő valós társadalmi, politikai problémák kendőzetlen feltárása, a gondok nyílt, intézményes, demokratikus megvitatása mindig több sikerrel kecsegtet, mint egy akármilyen jól időzített és megfogalmazott cáfolat.¹⁰⁹

4. „Harmadik ország”-os konfliktusok – Koppenhága, Moszkva, Szófia

A Románia elhagyására indító késztetésnek nem mindig a Magyarországon való letelepedés volt a valódi célja. Tömegesen használták tranzitországnak, magyarok és nem magyarok egyaránt. Furcsábbak azok a helyzetek, amikor nem a magyar-román határon átlépve kívánták elérni Magyarországot a Romániából menekülni szándékozók. Ezek az atipikus esetek arra is felhívják a figyelmet, hogy az egységes nemzetközi szabályozás ellenére – fogadókészségük illetve biztonságpolitikai megfontolásaik függvényében – mennyire eltérő értelmezési és megoldási formák léteztek a vasfüggöny lebontásának időszakában a menekültkérdés kezelésében.

¹⁰⁸ Határőrség Országos Parancsnoksága 1989. MOL XIX-B-10. 1987-1991. Nyfl. 10.097/89.

¹⁰⁹ HANN ENDRE: *Egy rémhír nyomában. Esettanulmány.* Tömegkommunikációs Kutatóközpont tanulmányai, Bp., 1976. 12., 55. p.

A Dán Menekültügyi Tanács 1989. január 26-án hozott precedensértékű döntést a Romániából menekült, 1988. december 31-ig Dániába érkezett mintegy 200-230 fő első, hét fős csoportjának ügyében. A Tanács – a dán idegenrendészet elsőfokú elutasító határozatát helybenhagyva – nem biztosított számukra menedékjogi státuszt. Indoklásában hangsúlyozta, hogy a fennálló dán menedékjogi szabályok szerint Romániának nem adják ki az ott-tartózkodókat. De – tekintettel arra, hogy Magyarországról érkeztek oda – amennyiben a magyar kormány engedélyezi a visszatérésüket az ország területére, úgy Magyarországra vissza kívánják küldeni őket. Magyarországra emberi jogi helyzetére nézve elismerésként tekinthető az érvelés: Magyarországot a dán hatóságok menekültügyi szempontból „biztonságos országnak” tartják, ahol nem kell attól tartani, hogy visszatoloncolják őket Romániába. A koppenhágai magyar nagykövetség értesülései szerint a kint tartózkodók fele volt magyar nemzetiségű, de a kérelmezők döntő többsége nem kívánt visszatérni Magyarországra. Indokaik mögött leginkább családegyesítési szempontok húzódtak meg, nevezetesen hogy a remélt menekült státuszuk esetén a dán hatóságok hatékonyan léphetnek fel az ottmaradt hozzátartozók kiengedése ügyében. A dán és a nemzetközi közvélemény fokozott érdeklődéssel kísérte a fejleményeket. Back András, magyar konzul arról tájékoztatta a sajtót, hogy Magyarország nem zárkózna el a menekültek beutazási kérelmének megvizsgálásától, ha az a kérelmező saját, önkéntes elhatározásán alapul, s nem – akarata ellenére – dán kényszerkitoloncolás eredménye. Ilyen kérelem azonban nem érkezett a képviselőre.

1989. január 27-én a dán külügyminisztérium konzuli főosztályának vezetője a magyar konzulnak megerősítette a Menekültügyi Tanács döntéséről szóló információkat. A magyar konzul miután vázolta a Magyarországon kialakult menekülthelyzetet, a kormány intézkedéseit a kérdés rendezésére, tájékoztatást adott a kettős állampolgárság megszüntetésére vonatkozó magyar-román megállapodás vonatkozó rendelkezéseiről, a családegyesítési ügyek megoldatlanságáról. Dán részről biztosították a magyar képviselőt, hogy erőszakos kényszer-visszatoloncolásra szándékaik szerint nem fog sor kerülni. Miután a rendőrség hivatalosan is kérte a magyar konzulátus állásfoglalását, s tekintettel arra, hogy a menekültek legtöbbször nem kívánt Magyarországra visszautazni, a Menekültügyi Tanács felülvizsgálta a korábbi döntését. A konkrét esetén túlmutató, nemzetközi jelentősége azonban az lett az ügynek, hogy emberi jogi szempontból első ízben nyilvánították a dán hatóságok Magyarországot olyan állammak, amely alkalmas más államok politikai menekültjeinek befogadására.¹¹⁰ Szinte ugyanez a helyzet ismétlődött meg fél évvel később Finnország esetében is.¹¹¹

Égészen más típusú problémakezelés bontakozott ki abból a – már-már abszurditásban hajló – történetből, amelynek Moszkva volt a színtere, 1988 közepén. Július 29-én a magyar konzuli osztályon megjelent egy csíkszeredai lakóhelyű, magyar nemzetiségű román állampolgár és kérte a magyar képviselő segítségét, hogy beutazhasson a Magyar Népköztársaság területére, ahol letelepedési kérelmet kíván benyújtani. Elmondta, hogy feleségével együtt egy turistacsoporttal járt a Szovjetunióban és aznapra esedékes hazautazásukat megelőzően jött el a szállodájukból. Szándékáról feleségét már korábban tájékoztatta, aki egyetértett a döntésével. Elhatározását lelkiismereti okokkal magyarázta. Előadásából kiderült, hogy jól kereső marós-esztergályos szakmunkás, beren-

¹¹⁰ Dán állásfoglalás a romániai menekültek menedékjogi kérelméről. Magyar Nagykövetség jelentése, Koppenhága 1989. január 27. KÜM TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 76. d. 15/89.

¹¹¹ Romániai menekültek befogadása Finnországba. Magyar Nagykövetség jelentése, Helsinki, 1989. augusztus 3. KÜM TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 77. d. 08811.

dezett lakással, és gépkocsival rendelkezik, utazásukra húszezer lejt fizettek ki. Első házasságából két fia van, akiket szülei nevelnek, második házasságából pedig egy hét éves lánya van. Budapesten szülői ágon másod-unokatestvérei élnek, de vidéken szeretne letelepedni, ahol jó ismerősökkel rendelkezik.

A magyar Külügyminisztérium Konzuli Főosztályának utasítására a moszkvai képviselő felvette a kapcsolatot a szovjet Külügyminisztérium Konzuli Főosztályával, Tájékoztatást adtak a román állampolgár kéréséről és kérték megvizsgálni annak a lehetőségét, hogy miként léptethető ki a Szovjetunióból Magyarország irányába. Az illetékes osztályvezető nem tudott azonnali választ adni, azt viszont megígérte, hogy az esetről nem tájékoztatják a román felet. Több illetékes szervvel való konzultációja nyomán mintegy két óra múlva ismertette a szovjet fél hivatalos válaszát. Eszerint a kérdésben az egyetlen járható út a két érdekelt fél közvetlen tárgyalása és a megoldás közös kidolgozása. A szovjet fél ugyanis nem tud és nem is kíván a román-magyar kapcsolatokat érintő ilyen ügyekben közreműködni. Különösen olyan kérdésekben nem, amit a román fél a Szovjetunió részéről barátságtalan cselekménynek minősíthetne.

A magyar képviselő ezután közölte a kérelmezővel, hogy nem áll módjukban őt segíteni szándékai megvalósításában, mivel a Szovjetunióból való kiutazások kérdésében kizárólag a szovjet hatóságok illetékesek. Ők pedig a Romániával megkötött kétoldalú egyezmény szerint kötelesek eljárni. Azt tudták tanácsolni neki, hogy minél hamarabb jelentkezzen be a román nagykövetségen – lehetőleg a repülőtérrel – és próbáljon minél hihetőbb magyarázatot adni a csoportjából történt lemaradására és kérjen segítséget a mielőbbi hazatéréséhez. Felhívták a figyelmét arra is, hogy minden további próbálkozása azzal a veszéllyel járhat, hogy a szovjet hatóságok átadják a román hatóságnak. Ennek ellenére mégis tett egy további kísérletet Magyarországra utazása érdekében. A magyar légitársaság képviselője arról tájékoztatta a konzuli osztályt, hogy a férfi aznap este nyolc órakor a moszkvai repülőtéri irodán segítségüket kérte, hogy az esti járatral Budapestre utazhasson. Kérését elutasították, és a konzuli képviselőhöz hasonlóan a román nagykövetségen történő azonnali jelentkezést ajánlották. Ezután már csak azt látták, hogy a román légitársaság, a TAROM irodájába távozott. „Azóta az ügyben újabb fejlemény nem történt.”¹¹²

A legbonyolultabb – és mindeddig egészében feltáratlan – helyzet azonban Bulgáriában alakult ki, ahol öt hónapon keresztül lakott egy menedéket kérő csoport a magyar nagykövetségen. Az esetről az angol kommunista párt hivatalos hetilapjában 1988 novemberében jelent meg az első tudósítás. A riport címe („Menedéket keresve Ceausescu előtt”) alatti alcím pontosan utalt a kényes és példa nélküli helyzetre: „Romániának saját magyar nemzeti kisebbségével szembeni bánásmódja példa nélkül álló diplomáciai incidenst eredményezett Bulgáriában”. A lap beszámolt arról, hogy 1988. szeptember 24-én öt gyerek és hét felnőtt elhagyott egy Romániából Bulgáriába érkezett üdülőcsoportot és segítséget kértek a magyar nagykövetségen, hogy csatlakozhassanak Magyarországon élő családtagjaikhoz. Bár a magyar diplomácia szigorú hírzáratot rendelt el, az Interparlamentáris Unió akkoriban Szófiában tartott konferenciáján részt vevő magyar delegáció vezetőjétől mégis eljutottak az újságírókhoz a disszidálásról szóló információk. Az év végén az angol riporterek azzal a kéréssel fordultak a szófiai magyar nagykövethoz, hogy interjút készíthessenek a menekültekkel, ugyanis a beosztott diplomatáktól

¹¹² Román állampolgár áttelepülési kérelme. Konzuli Osztály jelentése, Moszkva, 1988. augusztus 10. MSZMP KAO.1988. MOL M-KS 288. f. 31/88.

semmiféle információt nem kapnak. A nagykövet elhárította a megkeresést azzal, hogy a sajtónyilvánosság károsan befolyásolhatja a (már több hónapja tartó) ügy esetleges sikeres megoldását¹¹³.

A színpalak mögött természetesen kezdettől fogva nagy taktikai csatát vívtak a politikai, kormányzati és diplomáciai szereplők¹¹⁴. A román vezetéssel az események bekövetkeztekor történt azonnali diplomáciai üzenetváltások nyilvánvalóvá tették, hogy a helyzet kétoldalú, magyar-román megállapodás útján nem oldható meg. Bukarest ugyanis ragaszkodott ahhoz, hogy a menekültek térjenek vissza Romániába, és a lakóhelyükön adják be kivándorlási kérelmüket, amit román részről „készek soron kívül kedvezően elbírálni”. A menekültek azonban – a súlyos megtorlás lehetőségétől érthetően tartva – ezt semmilyen körülmények között sem voltak hajlandók elfogadni és a magyar részről is úgy értékelték, hogy biztonságuk Romániába történő visszatérésük esetén nem garantálható. 1988. október 4-én a Genfi Misszió révén első ízben kérték fel közreműködésre a Nemzetközi Vöröskeresztet, amit a Magyar Vöröskereszt október 17-i levelében megismételt.

Ugyanakkor megkezdődtek a diplomáciai tárgyalások az ügyben kezdettől fogva semlegességét hangoztató Bulgáriával is. Magyarország azt az álláspontot képviselte, hogy a kérdés aktív bolgár közreműködés nélkül nem oldható meg. Végül közel fél év taktikai küzdelmeinek eredményeképpen változott meg a helyzet. Az 1988. október 14-én Szófiában lezajlott külügyminiszter-helyettesi megbeszélésen a magyar fél megkísérelte a bolgár felet rávenni a menekültek elengedésére Magyarországra, vagy valamely harmadik országba. Előzetesen már a jugoszláv illetékesek hozzájárulását is megszerezték az esetleges átutazásukhoz. A bolgár hivatalos álláspont azonban változatlanul azt volt, hogy az ügyet magyar-román megállapodással kell rendezni. Ugyanakkor azt már a tárgyalások kezdetén sikerült magyar részről elfogadtatni, hogy a lehetséges megoldások közül kizárják a menekültek visszajuttatását Romániába.

Október 26-án a magyar kormány nevében a külügyminisztérium jegyzékben kérte fel a bolgár kormányt, hogy vállaljon közvetítő szerepet olyan megoldás kialakításában, amelynek eredményeként a menekültek Magyarországra, illetve harmadik országba távozhatnak. Erről Várkonyi Péter külügyminiszter október 28-án a Varsói Szerződés Külügyminiszteri Bizottsága budapesti ülésén tárgyalta Petar Mladenov bolgár külügyminiszterrel, majd november 9-én levélben is felkérte őt személyes közreműködésre. Az ülés alkalmával Várkonyi Péter Ioan Totu román külügyminiszter útján újabb kísérletet tett a román álláspont megváltoztatására – eredménytelenül.

1989. január 9-én Németh Miklós miniszterelnök fogadta Andrej Lukanovot, a Bolgár Kommunista Párt póttagját, külgazdasági minisztert, aki a Magyar–Bolgár Gazdasági és Műszaki–Tudományos Együttműködési Bizottság XIII. ülészakán tartózkodott Budapesten. A találkozó során a kétoldalú és a KGST keretében megvalósuló gazdasági együttműködés kérdései mellett Németh Miklós szóba hozta a szófiai magyar nagykövetségen – immár negyedik hónapja – tartózkodó 12 magyar nemzetiségű román állam-

¹¹³ Brit újságírók levele az erdélyi menekültek ügyében. Magyar Népköztársaság Nagykövetsége jelentése, Szófia, 1989. január 4. KÜM TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 76. d. 3/Szt/89.

¹¹⁴ Erdélyi menekültek a szófiai magyar nagykövetségen. KÜM III. Területi Osztály 1989. február 21. KÜM TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 76. d. 00172/1/89.

polgár ügyét.¹¹⁵ Rámutatott, hogy a megoldás elhúzódása miatt a hazai és a nemzetközi tájékoztatási szervek részéről egyre nagyobb nyomás nehezedik a magyar vezetésre. Nevezettek visszaszolgáltatását Romániának magyar részről nem lehet elfogadtatni sem a hazai, sem a nemzetközi közvéleménnyel. De ezt a magyar vezetés egyébként sem vállalhatja, mert a tapasztalatok szerint nevezettekre Romániában súlyos testi és lelki megtorlás várna.

Németh Miklós kifejtette, hogy az ismert román hozzáállás lehetetlenné teszi a menekültügy magyar-román relációjában történő rendezését, ezért a kedvező megoldáshoz a bolgár fél segítsége szükséges. Kérte Lukanovot, hogy továbbítsa a bolgár vezetésnek, elsősorban Georgi Atanaszov miniszterelnöknek a magyar vezetés vonatkozó kérését. Az elfogadható megoldás előfeltételeként azt is kérte, hogy a bolgár fél legalább tartsa fenn a kialakult helyzetet, s a menekültekkel szemben ne tegyen egyoldalú lépéseket. Ez utóbbira Lukanov a bolgár vezetés nevében határozott ígéretet tett, de ugyanakkor a már ismert bolgár álláspontot ismételte meg. Jelezte, hogy a bolgár vezetés megérti a kérdés emberi vonatkozásait, s e tekintetben nem kétséges, hogy melyik oldalon áll. Ugyanakkor Bulgária és Románia között a hasonló esetek kezelésére hatályos szerződés van érvényben, amelyet nem hagyhatnak teljesen figyelmen kívül. Érzékeltette, hogy egy esetleges egyoldalú bolgár döntés nem szolgálná a bolgár-román kapcsolatokban kialakult helyzet javítását. Azt javasolta, hogy a menekültügyben kezdeményezni kellene egy újabb magyar-román külügyminiszteri megbeszélést.¹¹⁶ Németh Miklós végezetül megemlítette, hogy a magyar fél mindenképpen célszerűnek és hasznosnak tartaná a menekültügyet még Grósz Károly és Todor Zsivkov főtitkárok ez évre tervezett, elvben már egyeztetett szófiai találkozója előtt rendezni.

Január 28-29-én a szófiai nagykövetség lehetővé tette, hogy a magyar sajtó és a televízió – korlátozott terjedelemben és mélységben – hírt adjon a menekültekről. Ezt jelzésként szánták a bolgár félnek annak érzékeltetésére, hogy a megállapodásuk ellenére nem áll a magyar fél módjában és érdekében a kérdés diszkrét kezelésének további elnyújtása.

A Külügyminisztérium koordinálása mellett párhuzamosan folyt a megoldás lehetséges, konkrét módozatainak egyeztetése a Nemzetközi Vöröskereszt, illetve a Bolgár és a Magyar Vöröskereszt vonalán is. Célzott információkkal arra irányították a bolgár fél figyelmét, hogy csökkentheti a konfrontálódás veszélyét Romániával, ha a menekülteket egy nemzetközi szervezetnek adja át és harmadik ország felé engedélyezi a kiutasításukat. Ugyanakkor jelezték azt is (amire Németh Miklós is utalt), hogy a magyar félnek nem áll módjában az 1989-re előírányzott felsőszintű találkozók konkrét időpontjairól tárgyalni, amíg a menekültek Szófiában tartózkodnak. Ezekkel a lépésekkel egyre nagyobb nyomás nehezedett a bolgár vezetésre a menekültügy megoldásának elhúzódása miatt.

Végül 1989. február 13-án Marij Ivanov a külügyminiszter első helyettese közölte a magyar nagykövettel, hogy lehetővé teszik a menekültek távozását a Nemzetközi Vöröskereszt útiokmányával és képviselőjének kíséretében Ausztriába. A feltételek és a részletek alapos egyeztetése után a menekültek 1989. február 17-én elhagyták Bulgária

¹¹⁵ Tolmácsjelentés Andrej Lukanov, a BKP PB póttagja, külgazdasági miniszter és Németh Miklós miniszterelnöknél tett látogatásáról (szófiai menekültügy) KÜM III. Területi Osztály 1989. január 11. KÜM TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 76. d. 00172/1/89.

¹¹⁶ „A magyar-román párbeszéd felújításának főszálunk változatlanul nem látja értelmét. Az ügy kedvező megoldását továbbra is a bolgár félnél célszerű szorgalmaznunk.” Pro domo megjegyzés az irat végén.

területét osztrák repülőgépen, bécsi úticéllal. A bolgár fél kérésére a menekültügy lezárásáról először a bolgár hírgyűzők adhatott ki közleményt, február 17-én este.¹¹⁷ Egy héttel a helyzet sikeres megoldása után a Simics Sándor nagykövet szigorúan titkos feljegyzésben tájékoztatta Várkonyi Péter külügyminisztert a szófiaai események ismeretlen részleteiről.¹¹⁸

Az előzetes megállapodás szerint Christina Kruck, a Nemzetközi Vöröskereszt képviselője Budapestről történt megérkezése után február 17-én 10.00 órakor utolsó egyeztető megbeszélést tartott a bolgár vöröskereszt székházában. Egyetlen kérdésben kellett még megállapodni. A bolgár fél elképzelése szerint közvetlenül a menekülteket szállító repülőgép felszállása után, vagy a repülőgép bécsi landolását követően kívánták kiadni a távirati iroda (BTA) közleményét. Kruck asszony azonban ezt határozottan visszautasította és kitartott amellett, hogy majd csak az ő hétfői, február 20-i telefonértesítése után adhatja ki a BTA a menekültekkel kapcsolatos közleményét. Ezt a bolgár fél végül tudomásul vette.

Kruck asszony külön felkérte a magyar nagykövetet, tegyen meg mindent annak érdekében, hogy a menekültek eltávozásának tényéről addig illetéktelenek – különösen a magyar sajtó – ne szerezzenek tudomást. A nagykövet felajánlotta, hogy az egyik diplomata Kruck asszony és a csoport tagjai közötti nyelvi nehézségek áthidalása érdekében elkísérhetné a menekülteket Bécsig. Kruck asszony azonban ezt a javaslatot határozottan elutasította.

A menekültek biztonságos utazásához szükséges hírzárlat biztosítása érdekében délelőtt 11.00 órakor megszakították a nagykövetség belső és külső telefonforgalmát. Csak egyetlen, a titkárságon üzemelő be/ki jövő vonal élt ettől kezdve. Délben elengedték a bolgár adminisztratív-technikai személyzetet, – a gépkocsivezetők kivételével. Ettől az időponttól kezdve a nagykövetség épületét senki nem hagyhatta el, illetve oda senki nem jöhetett be. 13.15 órakor két követségi alkalmazott jelenlétében a nagykövet ismertette a nyolc felnőtt menekülttel az ügyükbe addig történt fejleményeket, a bolgár kormány döntését és annak fontosságát. Ismertették velük a Nemzetközi Vöröskereszt képviselőjével Christina Kruck asszonnyal 14.30 órakor történő találkozásuk körülményeit, elutazásuk módját, időpontját és úticélját, illetve a szükséges útiokmányok átvételének és a nyilatkozatok aláírásának szükségességét, jelentőségét.

Felhívták a figyelmet, hogy az előttük álló néhány órában mennyire fontos a fegyelmezett viselkedés és az egymásra utaltság. Figyelmeztették a menekülteket arra is, hogy útipoggyászként egy-egy sportszatyorban csak a legszükségesebbeket vihetik magukkal. Ígéretet kaptak arra, hogy a többi, személyes holmijukat tartalmazó csomagjukat egy kamionnal a legrövidebb időn belül utánuk küldik. Központi engedélyezés alapján a menekült házaspárok részére két-két ezer, a felnőtt fiú részére ezer forint zsebpénzt fizetett ki a nagykövetség számadója. Az elhangzottakat az érintettek fegyelmezetten, látszólag felkészülten vették tudomásul. A szerdai fényképezkedés után ugyanis ráérezve a dolgokra – talán nem is először – megkezdték holmijaik összecsomagolását.

14.35 órakor megérkezett a Nemzetközi Vöröskereszt képviselője Christina Kruck asszony, akit elkísért a Bolgár Vöröskereszt elnöke Ignatov, Marinov, a nemzetközi kapcsolatok osztályának vezetője, M. Karaszimeonov, a külügyminisztérium nemzetkö-

¹¹⁷ Tájékoztató a szófiaai menekültügy lezárásáról KÜM III. Területi Osztály 1989. február 21. KÜM TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 76. d. 00172/3/89.

¹¹⁸ Menekültek távozása. Magyar Népköztársaság nagykövetsége, Szófia. 1989. február 22. KÜM TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 76. d. 3/3/Szt/89.

zi jogi szakértője, a konzuli osztály helyettes vezetője valamint az „illetékes szervek” egy képviselője. Az előzetes megállapodás szerint az átadási eseményen részt vett és minden aláírást videokazettára rögzített két szakember. A nagykövetségre történt megérkezés után közvetlenül Karaszimeonov telefonon értesítette a történetekről a külügyminisztériumát, Kruck asszony is tájékoztatta genfi központját az addigi eseményekről. Az emeleti kasszalonban a fenti időpont előtt már helyet foglalt a 12 menekült. Kruck asszony először megköszönte a bolgár kormánynak és a Vöröskeresztnek, hogy lehetővé tette az ügy ilyen pozitív lezárását és megengedte a távozását. Részletesen ismertette az eltávozás tervét, megemlítve az osztrák fővárost mint úticélt. Kruck asszony a nemzetközi Vöröskereszt útiokmányának bemutatása és ismertetése után az érintett felnőtteknek névre szólóan személyesen adta át ezeket. Ezt követően a menekültek aláírták az útiokmányokat, valamint a bolgár kérésre a magyar követség által előre két nyelven, bolgárul és magyarul elkészített nyilatkozatokat. Ezek szövege a következő volt: „Alulírott kijelentem, kategorikusan megtagadom a Román Szocialista Köztársaságba való visszatérést és a Magyar Népköztársaság Szófiai Nagykövetségét önszántamból azért hagyom el, hogy a Bolgár Vöröskereszt és a Nemzetközi Vöröskereszt Bizottság – Genf közreműködésével Bécsbe¹¹⁹ utazzak. Igazolom, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt Bizottságtól a nevemre (és gyermekem nevére) szóló okmányt átvettem”.

A végén két kisebb hiba mégis becsúszott a gondosan előkészített forgatókönyv megvalósításába. Az átadási folyamat során derült ki, hogy a Bolgár Vöröskereszt, az előzetes ígérethöz eltérően mégsem fizette ki a repülőjegyeket, mert a jegypénztár csak USA dollár ellenében adta volna ki azokat. Végül a magyar nagykövetség biztosította a megvásárlásukhoz szükséges 3.042,- USA dollárt. A menekültek három óra után pár perccel a nagykövetség épülete előtt, az utcán várakozó bolgár Vöröskeresztes autóbusszal szálltak – amely az előzetes egyeztetés ellenére túl nagyra bizonyult, így nem tudott beállni a nagykövetség udvarára – és a repülőtérre mentek. A vám- és az útiokmányok ellenőrzésére a bolgár illetékesek külön helységet biztosítottak a menekültek részére. Az előzetes megállapodás értelmében a nagykövetség munkatársai közül senki nem kísérte el őket. A nagykövet végül az állambiztonsági ellenőrzésére utalva megjegyezte: „Tapasztalható volt, hogy a nagykövetségünk környékén az illetékes bolgár szervek nagy erővel, de nagyon konspirált módon jelen voltak a repülőtérig vezető útvonalon.”

A szófia akció azonban túlmutatott az egyszeri kimenekítés történetén. Hasonlóan ismeretlen, de az alaphelyzetet illetően azonos szituáció alakult ki fél évvel később Budapesten is. 1989 nyarán 140-150 NDK-beli menekült bevonult az NSZK budapesti követségére, konzulátusára és vízmosztályára, azzal, hogy nyugatra, az NSZK-ba kívánnak távozni¹²⁰. Az NSZK követségén diplomáciai védelmet élveztek, de kijönni onnan nem tudtak, mert a magyar hatóságok akkor még nem engedték át őket az osztrák határon, és a kétoldalú megállapodás értelmében ki kellett volna őket adni az NDK-nak. A magyar – NSZK – NDK háromszögben a patthelyzetet itt is vöröskereszt közvetítő szerepe oldotta fel. A helyzet megoldására létrehozott bizottságban részt vett a Külügyminisztérium képviselője, a Nemzetközi Vöröskereszt képviselője, a Magyar Vöröskereszt

¹¹⁹ A célország kiválasztása körüli bonyodalmakra utalhatott, hogy a nyilatkozat kipontozott helyére utólag géptírák be a bécsi célállomást. Egyébként a Bécsbe repült menekültek még ugyanaznap Budapestre érkeztek.

¹²⁰ Elsőként Bartus László számolt be a történetekről: A állambiztonság törvénytelen akciója Magyar Hírlap 2002. augusztus 24.

alkalmazottja és a magyar kémelhárítás tisztje is. Végül 1989. augusztus 24-én a Nemzetközi Vöröskereszt repülőgépén 101 NDK-beli állampolgár Budapestről Bécsbe érkezett.¹²¹ Az időzítés sem lehetett véletlen. Németh Miklós miniszterelnök és Horn Gyula külügyminiszter ugyanis másnap Helmut Kohl kancellár meghívására a Német Szövetségi Köztársaságba utazott.

A fenti problémátörténetek talán rávilágítanak arra a tényre, hogy a magyar-román viszony bonyolult konfliktusai nagy kihívás elé állították mind a magyar politikai és állami vezetést, mind pedig a megoldás feladataiban részt vett állami és társadalmi szervezeteket, szervezeteket: diplomáciai, nemzetközi politikai és jogi szervezeteket éppúgy, mint a határ- és igazgatásrendészeti, köz- és állambiztonsági szerveket. Ma már látható, hogy ezek során a szabályozási és intézményi technikák, de talán még inkább a jogi kultúra változása mintha némileg megelőzte volna a jogállami átalakulás egyéb területeit. Ez természetesen összefüggött azzal is, hogy a menekültügy hatékony és humánus kezelése alapvetően az emberi jogok nemzetközi normáinak részeként adaptálódott a hatályos jogrendszerbe. De megfordítva is hasznosultak a tapasztalatok. A kommunista rendszer összeomlását követően a kilencvenes években elindult új migrációs hullámnak szinte modellértékű előképét jelentette már 1988-tól a romániai menekültek magyarországi megjelenése¹²². Azok a tapasztalatok tehát, amelyek az ilyen típusú konfliktusok magyarországi megoldásaiból levonhatóak lettek, sokban hozzájárultak ahhoz, hogy a fáziskéséssel ugyan, de a tőlünk nyugatra elhelyezkedő európai országokat is elérő népességvándorlás viszonylag felkészülten érje őket. Az tehát mindenképpen megalapozott következtetés, hogy a kisebb-nagyobb hibák és időnkénti kudarcok ellenére húsz évvel ezelőtt az alapvető feladatait megoldotta a migrációs rendszer.

Ami pedig a magyar-román viszony 1990 utáni problémáit illeti, azokban éppúgy jelen vannak a XX. századi konfliktusok rekvizitumai illetve a korábban nem tapasztalt feszültségek, ahogyan ez az 1980-as évek problémátörténeteiben is látható. A politikai antropológia ezekre a helyzetekre tartja érvényesnek a társadalmak együttéléséről vallott elképzeléseit. Nem csoport- (nemzet-)specifikus felfogásokról van szó, hanem közösen birtokolt egyetértésekről. Az „interetnikai imaginációk” kifejezés azokat a politikai életet és kultúrát, a mindennapi életet, a másokkal való együtt- és összeműködést irányító és szabályozó elveket, felfogásokat és gyakorlatokat jelöli, amelyeket – kimondva-kimondatlanul, tudatosan vagy hallgatólagosan – a társadalmak, a nemzeti nagycsoportok döntő többsége elfogad. Ebből következően ezek az elvek egyrészt a közös politikai és társadalmi cselekvés alapjává válnak, másrészt pedig létrehozzák az etnikai közösségek mindennapi életét irányító és szabályozó érték- és normarendszert. Másként fogalmazva, keretet, horizontot, kontextust biztosítanak az interetnikai politikai és társadalmi cselekvés számára, értelemmel, jelentéssel látják el azt. Az így értelmezett interetnikai

¹²¹ Fokozta az operatív művelet kockázatát, hogy a Német Demokratikus Köztársaság állambiztonsági szervezete (Stasi) „feltehetőleg a menekültek között is rendelkezett ügynökökkel”. OPLATKA ANDRÁS: *Egy döntés története: magyar határnyitás – 1989. szeptember 11. nulla óra*. Helikon, Bp., 2008. 287.

¹²² BÉLA RÉVÉSZ: „*Out of Romania!*” Reasons and Methods as Reflected in State Security Documents 1987–1989. Regio. Bp., 2008.

imaginációk tehát tényyszerűek és normatívak, „azaz van elképzelésünk a dolgok menetről, de ezt átszövi annak az eszméje, ahogyan a dolgoknak lenniük kell”.¹²³

*A téma fontosabb forrásai – időrendben**

- Újabb menekülthullám érkezett Magyarországra Erdélyből. New York, 1988. január 4. Erdélyi Magyar Hírlap 1988/1. sz. jelentés.
- A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok ügyeivel foglalkozó Állami Tárcaközi Bizottság tájékoztatója a fővárosi valamint megyei tanács vb-titkároknak a Magyarországon tartózkodó és hazatérni nem kívánó külföldi, elsősorban magyar nemzetiségű román állampolgárok helyzetének rendezésével kapcsolatos tanácsi feladatokról. 1988. április 14. MSZMP KB KAO MOL M-KS 288. f. 31/21. ó. e.
- A Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsokságának tájékoztatása az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának az elfogott román állampolgárságú határsértőkkel kapcsolatos eljárási tapasztalatokról. 1988. május 24. MSZMP KB KAO MOL M-KS 288. f. 31/21. ó. e.
- A Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsokságának tájékoztatása az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának a Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok ügyeivel foglalkozó állami tárcaközi bizottság tevékenységéről, 1988. június 6. MSZMP KB KAO MOL M-KS 288. f. 31/21. ó. e.
- A Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsokságának tájékoztatása az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának a magyar-román államhatáron 1988 május 15-től május 31-ig kialakult helyzetről, 1988. június 6. MSZMP KB KAO MOL M-KS 288. f. 31/21. ó. e.
- MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztály tájékoztatója a Politikai Bizottságnak a Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok helyzetéről és az ügyekkel foglalkozó állami tárcaközi bizottság tevékenységéről, 1988. június 16. MSZMP KB KAO MOL M-KS 288. f. 31/21. ó. e.
- Emlékeztető a Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok ügyeivel foglalkozó állami tárcaközi bizottság tevékenységéről szóló jelentésnek a Minisztertanács 1988. június 16-i ülésén történő elfogadásáról. 1988. június 21. MSZMP KB KAO MOL M-KS 288. f. 31/21. ó. e.
- Az MSZMP Politikai Bizottsága határozata a román nemzetiségi politika elleni budapesti tüntetéssel összefüggő kérdésekről. 1988. június 23. MOL M-KS 288. f. 5/1029. ó. e.
- Az MSZMP Politikai Bizottsága határozata a magyar-román viszonyt érintő kérdések kezeléséről. 1988. június 28. MOL M-KS 288. f. 5/1030. ó. e.
- A Belügyminisztérium tájékoztatása a Politikai Bizottságnak román vonatkozású információkról. 1988. július „...” Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai 45-13/13/a/1988. ÁBMHT 1.11.1. 27. d.

¹²³ CHARLES TAYLOR: *Modern társadalmi imaginációk*. In: Niedermüller Péter - Horváth Kata - Oblath Márton - Zombory Máté (szerk.): *Sokféle modernitás*. L'Harmattan. Bp., 2008. 50. p.

- A Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsokságának összefoglalója az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának a magyar-román államhatár viszonylatban jelzett információkról 1988 július 1 és július 4 között. 1988. július 7. MSZMP KB KAO MOL M-KS 288. f. 31/21. ő. e.
- A Román Kommunista Párt javaslatai a Varsói Szerződés szervei tevékenységének tökéletesítésére és demokratizálására. 1988. július 8. MSZMP Nemzetközi, Jogi és Közigazgatási Bizottság, 1989. március 13. MOL M-KS 288. f. 62/2. ő. e.
- A Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsokságának tájékoztatója az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának a román-magyar határon 1988. január 1-től 1988 június 30-ig történt eseményekről. MSZMP KB KAO MOL M-KS 288. f. 31/21. ő. e.
- Román állampolgár áttepülési kérelme. Moszkvai Konzuli Osztály jelentése 1988. augusztus 10. MSZMP KAO. MOL M-KS 288. f. 31/1988.
- A Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsokságának tájékoztatója az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának a román-magyar államhatáron 1988. július hónapban bekövetkezett eseményekről, 1988. augusztus 4. MSZMP KB KAO MOL M-KS 288. f. 31/21. ő. e.
- Az MSZMP Politikai Bizottsága határozata a magyar és a román párt főtítkárainak találkozójáról. MOL M-KS 288. f. 5/1034. ő. e.
- Közlemény-tervezet a magyar és a román párt főtítkárai találkozásának előkészítéséről. Közlemény MOL M-KS 288. f. 5/1034. ő. e.
- Az MSZMP KB Külügyi Osztályának jelentése a Politikai Bizottságnak a magyar és a román párt főtítkárainak találkozójáról; Javaslat a magyar-román kapcsolatokkal összefüggő teendőkről. A Politikai Bizottság határozata 1988. szeptember 6. MOL M-KS 288. f. 5/1035. ő. e.
- Magyar-román határtalálkozó. 1988. október 1. KÜM TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 76. d.
- A Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsokságának tájékoztatója az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának a román-magyar államhatáron 1988. szeptember 1-e és szeptember 30-a között történt eseményekről. 1988. október 10. MSZMP KB KAO MOL M-KS 288. f. 31/21. ő. e.
- A Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsokságának tájékoztatója az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának a román-magyar államhatáron 1988. október 1-e és október 30-a között történt eseményekről. 1988. október 10. MSZMP KB KAO MOL M-KS 288. f. 31/21. ő. e.
- Magyarország romániai nagykövetségének felterjesztése a Külügyminisztériumnak a falurombolás állásáról, 1988. december 12. MSZMP Társadalompolitikai Osztály MOL M-KS 288. f. 22/1989. 22. ő. e.
- A Hazafias Népfront Harkány Nagyközségi Bizottságának levele a romániai menekültek ügyében Pozsgay Imrének. 1988. december 27. Államminiszteri Titkárság nyílt iratai. Pozsgay Imre, MOL XIX-A-95-a. 1989. 1. doboz
- Nyugati sajtó romániai menekültek haláláról a magyar határon. MTI 1989. január 1.
- MDF menekülttáborok felállításáról. Gál Zoltán válasza. MTI 1989. január 1.
- Vásárhelyi Miklós, Mécs Imre, Kőszeg Ferenc a romániai menekültek visszaküldésének gyakorlatáról. Napi Operatív Információs Jelentések (NOIJ) összefoglaló jelentések ÁBTL 2.7.1. 1989. január. 4/03

- Erdélyi menekültek a szófiai magyar nagykövetségen. 1989. január 4- február 22. KÜM TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 76. d.
- Belügyminisztériumi jelentés a Magyar Népköztársaság területén tartózkodó román állampolgárok ügyeinek intézéséről. 1989. január 5. KÜM TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 76. d.
- Az SZDSZ és a Menedék Bizottság a menekültek ügykezelésének átalakításáról. Esti Magazin, Kossuth Rádió, 1989. január 6. 18.30; Rádiófigyelő Szolgálat. OSA/RFE Hung. Monitoring 9.1/89.
- Osztrák, indiai lapok a menekültkérdésről. MTI 1989. január 6.
- 890106b Az SZDSZ és a Menedék Bizottság a menekültek ügykezelésének átalakításáról. MTI 1989. január 6.
- Az Erdélyi Szövetség a menekültek ügykezelésének átalakításáról. 168 óra, Kossuth Rádió, 1989. január 7. 16.00; Rádiófigyelő Szolgálat. OSA/RFE Hung. Monitoring 7.1/89.
- Javaslatok az erdélyi magyarok ügyében. Az MDF Gyulai városi szervezetének levele Stadinger Istvánnak, az Országgyűlés elnökének. Magyar nemzet, 1989. január 9.
- A gyulai MDF 18 leölt menekültről, visszaküldöttek személyekről.. Rendőrségi cáfolatok. Hírek, Első kézből, Kossuth Rádió, 1989. január 7. Rádiófigyelő Szolgálat. OSA/RFE Hung. Monitoring 9.1/89.
- BM cáfolat a gyulai MDF-nek a menekültről szóló nyilatkozatára. MTI 1989. január 9.
- Svájci lap a menekültkérdésről. MTI 1989. január 10.
- Békéscsabai lap a menekültkérdésről. MTI 1989. január 10.
- Romániai menekültek a parlamentben. Esti Magazin, Kossuth Rádió, 1989. január 11. Rádiófigyelő Szolgálat. OSA/RFE Hung. Monitoring 11.1/89.
- Parlamenti vita a menekültkérdésről. MTI 1989. január 12.
- A határőrség állományának belső tájékoztatása az erdélyi menekültekkel összefüggésben a sajtóban megjelent, a határőrséget sértő publikációkkal kapcsolatban. Határőrség Országos Parancsnoksága HOP MOL XIX-B-10. Vezetéssel, irányítással kapcsolatos iratok 1989. 16. doboz, sz. n.
- A Magyar Nemzet főszerkesztője tájékoztatása a Legfőbb Ügyész helyettese számára a Magyar Demokrata Fórum gyulai szervezetének a romániai menekültekkel foglalkozó közleménye közreadásának körülményeivel kapcsolatban. Államminiszteri Titkárság nyílt iratai. Pozsgay Imre, MOL XIX-A-95-a. 1989. 1. d.
- Buda Géza és Kéri Edit aláírásgyűjtés-kezdményezése a romániai menekültügyben. NOIJ összefoglaló jelentések ÁBTL 2.7.1. 1989. január. 12/03
- Csurka István a gyulai menekült-bojrány bizonyítékairól. NOIJ összefoglaló jelentések ÁBTL 2.7.1. 1989. január. 12/04
- Szűrös Mátyás a romániai menekülthelyzetről Reggeli Krónika, Kossuth Rádió, 1989. január 12. 6:45. Rádiófigyelő Szolgálat. OSA/RFE Hung. Monitoring 12.1/89.
- Kormány-szóvivő a befogadó állomásokról. Esti Magazin, Kossuth Rádió, 1989. január 12. 18. 30. Rádiófigyelő Szolgálat. OSA/RFE Hung. Monitoring 12.1/89.
- Információs jelentés az 1989. január 6-tól január 12-ig terjedő időszak eseményeinek visszhangjáról. MSZMP KB Társadalompolitikai Osztály, 1989. január 20. MSZMP KB Információs jelentések. 1980-1989. évi iratjegyzék. 288. f. 11. cs. 4457. ő. e.

- Csoóri Sándor és Balogh Júlia a gyulai menekült-botrány bizonyítékairól. NOIJ összefoglaló jelentések ÁBTL 2.7.1. 1989. január. 13/08.
- A Romania Libera Csoport Bizottságának levele a bécsi Európai Biztonsági és Együttműködési Konferenciához a Ceaușescu-féle népiirtás ügyében. NOIJ összefoglaló jelentések ÁBTL 2.7.1. 1989. január. 13/09.
- Csurka István a román-magyar határon talált holttestek hírének bejelentéséről. Varsónapi Hírek, Kossuth Rádió 1989. január 15. 7.30. Rádiófigyelő Szolgálat. OSA/RFE Hung. Monitoring 15.1/88.
- Magyarország romániai nagykövetségének felterjesztése a Külügyminisztériumnak a román sajtóban nem közölhető témák jegyzékéről. 1989. január 17. MSZMP Társadalompolitikai Osztály MOL M-KS 288. f. 22/1989. 22. ő. e.
- Szalontai lakos információja a romániai katonai készültségről. NOIJ összefoglaló jelentések ÁBTL 2.7.1. 1989. január. 12/13.
- Információs jelentés az 1989. január 13-tól január 19-ig terjedő időszak eseményeinek visszhangjáról. MSZMP KB Társadalompolitikai Osztály, 1989. január 20. MSZMP KB Információs jelentések. 1980-1989. évi iratjegyzék. 288. f. 11. cs. 4457. ő. e.
- Curtici határátkelőnél híresztelések a magyar-román határon lelőtt menekülőkről NOIJ összefoglaló jelentések ÁBTL 2.7.1. 1989. január. 12/17
- A budapesti NSZK követség direktívái a „román-németek” ügyeinek kezeléséről NOIJ összefoglaló jelentések ÁBTL 2.7.1. 1989. január. 12/15
- SZDSZ Menedék Bizottságának nyilatkozat-tervezete NOIJ összefoglaló jelentések ÁBTL 2.7.1. 1989. január. 12/04
- Horváth Balázs a gyulai menekült-botrány bizonyítékairól. ÁBTL 2.7.1. 1989. január. 26/10
- Az MDF pécs-baranyai szervezete a gyulai menekült-botrány bizonyítékairól. ÁBTL 2.7.1. 1989. január. 26/12
- Dán állásfoglalás a romániai menekültek menedékjogi kérelmének elutasításáról. KÜM TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 76-77. d.
- Kulin Ferenc a gyulai menekült-botrány bizonyítékairól. ÁBTL 2.7.1. 1989. január. 31/08
- A Legfőbb Ügyész helyettesének összefoglaló jelentése a Magyar Demokrata Fórum gyulai szervezetének a Romániából Magyarországra menekült személyek sorsával kapcsolatban az Országgyűlés elnökének eljuttatott levelét követően elrendelt tényfeltáró vizsgálat eredményeiről. LÜ 10.097/1989. HOP MOL XIX-B-10. Vezetéssel, irányítással kapcsolatos iratok 1989. 494/1989. 16. d.
- A falurombolási program új szakasza. 1989 február 3. Külügyminisztérium TÜK visszaminősített iratok 1989 MOL XIX-J-1-j. 1989/74. d.
- Az MSZMP Határőrségi Végrehajtó Bizottság 1989 januári összefoglalója a mozgalmi élet eseményeiről. 1989. február 7. MSZMP Társadalompolitikai Osztály MOL M-KS 288. f. 22/1989. 5. ő. e.
- BM Határőrség Politikai Csoportfőnöksége összefoglalója a Határőrség politikai információiról. 1989. február 8. MSZMP Társadalompolitikai Osztály MOL M-KS 288. f. 22/1989. 5. ő. e.
- A Belügyminisztérium és a Külügyminisztérium előterjesztése a Minisztertanács 1989. február 22-i ülésén a menekültügy helyzetéről és a feladatairól. MSZMP Társadalompolitikai Osztály MOL M-KS 288. f. 22/1989. 29. ő. e.

- A belügyminiszter előterjesztése az MSZMP Politikai Bizottságához a határőrizet hosszú távú feladataira. A Politikai Bizottság határozata 1989. február 28. MOL M-KS 288. f. 5/1054. 6. e.
- Információk a román hatóságok magyarellenes provokációiról. NOIJ összefoglaló jelentések ÁBTL 2.7.1. 1989. március 8/08.
- Információk erőszakos, magyarellenes lépésekről Romániában. 1989. március 20. KÜM TÜK visszaminősített iratok 1989. MOL XIX-J-1-j. 76. d.
- Az MSZMP Budapesti Bizottsága Társadalmi Kapcsolatok Munkacsoportjának tájékoztatója a Romania Libera csoport által tartott tüntetésről, 1989. március 23. MSZMP Társadalompolitikai Osztály MOL M-KS 288. f. 22/1989. 33. 6. e.
- Magyar állampolgár sikertelen embercsempészési kísérlete Románia felől. NOIJ összefoglaló jelentések ÁBTL 2.7.1. 1989. március 24/17.
- A Securitate tevékenysége Ausztriában. NOIJ összefoglaló jelentések ÁBTL 2.7.1. 1989. március 28/13.
- A szocialista országok helyzete; hazánk kapcsolatai a szocialista országokkal. MSZMP KB Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztálya 1989. május 18. Nemzetközi, Jogi és Közigazgatási Bizottság 1989. június 9. MOL M-KS 288. f. 62/5. 6. e.
- Csengey Dénes egy provokációs Trianon-tüntetésről. NOIJ összefoglaló jelentések ÁBTL 2.7.1. 1989. május 9/04.
- A Szabad Románia Csoportosulás tüntetés-felhívása. NOIJ összefoglaló jelentések ÁBTL 2.7.1. 1989. május 9/05.
- Előterjesztés a BM menekültügyekkel foglalkozó részlegének felállítására, jogállására, feladat- és hatáskörére, irányítására és létszámára. 1989. május 9. BM miniszteri értekezletek XIX-B-1-y. 50. d. 10-52/8-1989.
- Maros megyei községek megszüntetése. 1989. május 10. Külügyminisztérium TÜK MOL XIX-J-1-j. 1989/74. d.
- Horváth István belügyminiszter előterjesztése a határőrizet hosszú távú feladatiról a Minisztertanács 1989. május 18-i ülésén. MSZMP Társadalompolitikai Osztály MOL M-KS 288. f. 288. f. 22/1989. 29. 6. e.
- A Minisztertanács 3141/1989. sz. határozata a határőrség tevékenységéről. MSZMP Társadalompolitikai Osztály MOL M-KS 288. f. 288. f. 22/1989. 29. 6. e.
- Irredenta Erdély-anyagok árusítása – román provokáció-gyanú. NOIJ összefoglaló jelentések ÁBTL 2.7.1. 1989. május 18/17.
- Romániai magyar nagykövetség éves jelentése. 1989. június 12. Külügyminisztérium TÜK MOL XIX-J-1-j. 1989/74. d.
- Horn Gyula tájékoztatója a Politikai Bizottság és a Központi Bizottság számára a magyar-román viszonyról és annak kezeléséről. MSZMP KB Információs jelentések. 1980-1989. évi iratjegyzék. 288. f. 11. cs.4460. 6. e.
- Aknatelepítés híre a magyar-román határon. NOIJ összefoglaló jelentések ÁBTL 2.7.1. 1989. június 21/09.
- Magyar egyenruhás román határőrök híre. ÁBTL 2.7.1. 1989. június 21/10.
- Készülő román katonai offenzíva híre ÁBTL 2.7.1. 1989. június 21/11.
- Román katonai készülődés híre. ÁBTL 2.7.1. 1989. június 28/06.
- Secu-gyanús személy érdeklődés Békés megyében. ÁBTL 2.7.1. 1989. június 30/10.

- Válasz-tervezet a román nagykövetség Nagy Imre és társai eltemetésével kapcsolatos tiltakozására. MSZMP Elnökségi ülés 1989. július 3. MOL M-KS 288. f. 59/1. ő. e.
- Az MSZMP KB Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztálya javaslata az Elnökség részére a Varsói Szerződés bukaresti ülésén való részvételtől. MSZMP Elnökségi ülés 1989. július 3. MOL M-KS 288. f. 59/1. ő. e.
- Fazekas Jánosnak a Politikai Bizottság tagjaihoz és Grósz Károly főtítkárhoz intézett levele a román nagykövetség Nagy Imre és társai eltemetésével kapcsolatos tiltakozásával kapcsolatban. d. n. MSZMP Elnökségi ülés 1989. július 3. MOL M-KS 288. f. 59/1. ő. e.
- BM Lakás- és Településgazdálkodási Főosztály feljegyzése Gál Zoltán államtitkárnak az ENSZ Menekültügyi Főbiztossággal képviselőivel folytatott tárgyalásról. Menekültügyi és Migrációs Hivatal 1989. XIX-B-11. 219-20/43
- Nyers Rezső jelentése a Politikai Bizottságnak a Bukarestben, a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete ülése idején Nicolae Ceaușescuval 1989. július 8-án folytatott megbeszéléséről. MSZMP KB Információs jelentések. 1980-1989. évi iratjegyzék. 288. f. 11. cs. 4460. ő. e.
- Kérdőív a menekült státusz elbírálásához. 1989. július 31. Menekültügyi és Migrációs Hivatal 1989. XIX-B-11.219-20-57/89
- Fejti György tájékoztatója a Politikai Intéző Bizottság tagjainak a román nagykövettel folytatott megbeszéléséről. MSZMP KB Információs jelentések. 1980-1989. évi iratjegyzék. MOL M-KS 288. f. 11. cs.4461. ő. e.
- Thürmer Gyula feljegyzése az Elnökség tagjainak a budapesti román nagykövettel folytatott 1989. augusztus 18-i megbeszéléséről. MSZMP Elnökségi ülés 1989. augusztus 21. MOL M-KS 288. f. 59/6. ő. e.
- Az MSZMP KB Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztálya feljegyzése Nyers Rezső számára Nicolae Ceaușescu-nak a lengyelországi eseményekkel kapcsolatban a magyar pártvezetéshez intézett üzenetéről. MSZMP Elnökségi ülés 1989. augusztus 21. MOL M-KS 288. f. 59/6. ő. e.
- Az MSZMP Elnökségének határozata Nicolae Ceaușescu-nak a lengyelországi eseményekkel kapcsolatban a magyar pártvezetéshez intézett üzenetéről. MSZMP KB Információs jelentések. 1980-1989. évi iratjegyzék. 288. f. 11. cs. 4457. ő. e.
- A tiltott határátlépések megakadályozásáról. Belügyminiszter-helyettes 8/1989. sz. Intézkedése. 1989. augusztus 25.; Előterjesztés a tiltott határátlépések megakadályozásáról szóló 8/1989. számú BM Közbiztonsági Miniszter-helyettesi intézkedéshez. BM Közbiztonsági Miniszter-helyettes Titkársága sz. n. 1989. augusztus 25. HOP MOL XIX-B-10. Vezetéssel, irányítással kapcsolatos iratok 1989. BM 10-27/8/1989. 18. d.
- Az MSZMP KB Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztálya feljegyzése Király Károlynak az MSZMP vezetőségéhez küldött üzenetével kapcsolatban. MSZMP Elnökségi ülés 1989. augusztus 28. MOL M-KS 288. f. 59/7. ő. e.
- Az MSZMP KB Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztálya feljegyzése az Elnökség részére Iványi Pálnak és a Szovjetunió nagykövetének Románia Lengyelországgal kapcsolatos javaslatával kapcsolatos megbeszéléséről. 1989. augusztus 30. MSZMP Elnökségi ülés 1989. szeptember 4. MSZMP Elnökségi ülés 1989. szeptember 4. MOL M-KS 288. f. 59/59/8. ő. e.

- Új román határvédelmi szabályok. 1989. szeptember 5. Külügyminisztérium TŰK MOL XIX-J-1-j. 1989/76. d.
- Nyers Rezsőnek Erich Honeckerhez intézett válasza az NDK nagykövetségének a hazánkban tartózkodó és az NSZK-ba távozni kívánó NDK állampolgárok ügyében megküldött szóbeli üzenetére. 1989. szeptember 11. MSZMP Elnökségi ülés 1989. szeptember 11. MOL M-KS 288. f. 59/59/9. ő. e.
- Intézkedési terv a befogadó állomások és környékük rendjének védelmére. 1989. szeptember 15. Menekültügyi és Migrációs Hivatal 1989. XIX-B-11. 219-52/Mű/89
- Előterjesztés a Minisztertanács kabinetje részére a magyar-román viszony kezeléséről. 1989. november 13. Külügyminisztérium TŰK MOL XIX-J-1-j. 1989/74. d.

* Fenti dokumentumok a szerző összeállításában elérhetők az interneten is: http://www.osaarchivum.org/index.php?option=com_content&view=article&id=210&Itemid=332&lang=en

BÉLA RÉVÉSZ

THE HISTORY OF PROBLEMS OF ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONSHIPS IN THE 1980S

(Summary)

Up to the middle of the 1980, Hungary gave refugees to the world; but from 1987, the country itself has also been admitting refugees. Between 1988 and 1995, more than 130,000 refugees were registered in the country. The number of those who arrived in Hungary and looked for the support of private persons, not registering themselves at the authorities can be much more. Among the reasons arising in the Hungarian-Romanian relationship, the first place was occupied by violent urbanisation, the organised destruction of villages in Romania that began in 1987. Furthermore, the practice of Ceaușescu's dictatorship violating human rights also played a serious role, paired with the discrimination against Hungarian, German and Jewish minorities. The increasing number of social and economic problems is also one of the important factors of migration motives. The immigration of Romanian citizens demanded measures of border control, administrative control, state security and public safety from the part of the Hungarian law enforcement bodies, while the negotiations between the "allied parties" was also needed as much as diplomatic and international political solutions. During the examination of the complex problems of the migration process, the present research intends to turn the attention towards three characteristic motions, based on the contemporary documents: the secret service and political means of the realisation of the Romanian urbanisation program, the "events" occurring along Hungarian-Romanian borders, and the differences between the techniques of treating refugee affairs.